

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

FÜRDÉS

TARTALOM

AZ OLVASÓ
BORIS KÖNYVE
AZ AZ EMBER
FÜRDÉS
REND
ÖREG BARACKFA
AZ AMERIKAI
A TÉGLA
KÖRKÉRDÉS
FÉLREISMERNEK
CHMELL ARISZTID
ALFA
ILONKA
ERZSÉBET
CUKRÁSZDA
PAULINA
SILUS
HERR
UTCAPAD
AZ OROSZ
HÁZI DOLGOZAT
TAILOR FOR GENTLEMEN
TÜKÖRPONTY
KÉT EMBER
SZÍV
SZÖRNYETEG
ÖREG PAP
AZ EZREDESNÉ SEBE
KOSZORÚ
FERI
MOTORCSÓNAK
SZEGÉNY ASSZONY
BONCOLÁS
STRUCCPOLITIKA
FÜST
SZEMÜVEG
AZ IDEGEN
ÖNGYILKOS
VERŐFÉNY

AZ OLVASÓ

1

Volt egy tanulótársam, az mindig olvasott.

- Mit olvasol?

- Olvasok - hadarta, és két mutatóujját bedugta fülébe, jó mélyen, hogy semmit se halljon.

Így szokott ülni az iskolapadban ráncos homlokkal, görbén, mint egy gorilla, púposan, mint egy teve. Pedig majdnem szép fiú volt. Egészséges, tagbaszakadt parasztfiú.

A tízperces szünetek alatt a tanteremben olvasott. Hazamenet az utcán olvasott. Künn a kertben a meggyfa ágai közt, a padlásfölgjárón, az ágyban, mindig-mindig olvasott.

- Miért olvasol?

- Mert érdekel.

- Mégis, mi van a könyvben?

- Szép - mondta -, sok szép dolog.

De nem tudott számot adni, mi az a sok szép dolog. Csak tovább olvasott. Mindent, összevissza, válogatás nélkül. Mindegy, ponyva-e vagy remekmű, magyar regény-e vagy valami gyanús fordítmány, történelmi mű, szótár, számtani példatár vagy csillagászati értekezés.

Egyszer rajtakaptam, hogy japán nyelvtant olvas.

- Japánul tanulsz?

- Nem, csak olvasom.

Körülbelül úgy olvasott, mint ahogy mások imádkoznak. Ájtatosan, kissé mozgó szájjal.

2

Sajnáltam őt, mint valami beteget. Hallottam, hogy vannak emberek, kik egy ültő helyükben megesznek négy-öt vacsorát, s mindig éhesebbek lesznek. Ő is ilyen szellemi gyomortágulásban szenvedett.

Vakációban fölkerestem őt. A napnyugati ugarföldek mellett laktak, az erdők tőszomszédságában, a kisvároson kívül.

Itt apjának, ki világéletében a földet túrta, volt egy kis birtoka meg egy zsúpfedeles kunyhója.

Bementem a kunyhóba. Egyetlen padozatlan szobájából hűvös földszag csapott orromba, a penész, a doh, nyirok áporodott ízével. Barátom egy széken ült, és az akkor megjelent Nagy Lexikont olvasta.

- Már a tizenegyedik kötetnél tartok - újságolta -, még csak öt van hátra.

- És ezt te mind elolvastad?

- Természetesen.

- Semmit se hagysz ki?

- Semmit.

Zsebórája az asztalon tiktakolt előtte. Úgy vettem észre, hogy nézi az időt.

- Ebben minden benne van - szólt diadalmasan, s a könyvére mutatott. - Minden. A vakáció végén elkészülök vele.

Búcsúzkodtam, mert éreztem, terhére vagyok, s minden pillanat, melyet elrabolok tőle, fájdalmat okoz neki. Nagyon sietett. Arra gondolt, ami még hátravan, az öt kötetre s a többi-többi könyvre, mely a könyvtárban szundít és várja őt.

Künn láttam az apját, ingben-gatyában. Gyönyörű szál, délceg aggastyán. Sovány és galamb-ősz. Arca vörhenyes. A török-magyar típusból való. Sokszázados jobbágyságon, roboton is átütött valami úri és keleti.

- István bácsi - szóltam -, nagy tudós lesz a fiából.

- Az - mondta közönyösen, és rám se nézett.

Kaszát élesített a fenőkővel.

De anyja - halvány asszonyka - utánam jött:

- Nagy átka van szegénynek - suttogetta titokzatosan, valami nagy átka. Azért olvas mindig.

3

Sohasem tudtam meg, mi az.

A kis babonás nénike bizonyára csak képzelődött. István - a fiút is Istvánnak hívták - olyan volt, mint a többi diák. Jól evett, jól aludt, értelmesnek, szorgalmasnak mutatkozott. Esze gyors, de azért nem villám. Becsülettel állta meg a helyét, anélkül hogy különösebb rátermettséget árulna el. Egymás után rakta le vizsgáit. Az érettségén se vallott szégyent.

- Belőled még nagy tudós lesz - tréfáztam tovább.

- Az - válaszolt fásan.

Most meg én mosolyogtam.

Mert eszembe jutott az apja, ki kaszával kezében állott a gabonaföld közepén, a verőfényben. Ő is így felelt. Aztán a fia most különben is nagyon hasonlított hozzá, magyar arcával, mely évek során egyre vörhenyesebb lesz, tempós beszédével és virtuosos szorgalmával.

4

Budapesten meglátogattam őt. Semmit se változott. Egyre bújta a könyveket. Még az ablakdeszkákon is füzetek heverték szerteszét. A könyváradat alig fért a szobában. Valahogy az ablakok felé törekedett ez a papírdagály, hogy kiömljön rajtuk.

Éjjeliszekekrényén egy kanálkát találtam, meg egy kis üveget.

- Mi ez?

- Orvosság.

- Hát beteg vagy?

- Csak ideges.

Rátekintettem lassan.

Most vettem észre, hogy mintha megtört volna. Termete ép, arca szép, de szemén árnyék van, az álmatlanság köde. Könyvtárát évről évre tovább építette. Egymásra tornyozta a könyveket. Lakást szerzett. Nőtt-nőtt a rengeteg. Utcákat kellett hasítani benne, tisztásokat irtani. Nyugtalanul gondolt arra, mennyit kell még olvasnia. Eszébe jutott ez, az a könyv, melyet még nem is olvasott, mert mindegyikről tudott. Volt úgy, hogy éjjel is fölkelte. Megnézte, helyén van-e egy-egy kötete.

5

Egy délután a könyvtárát rendezte. Fönn, a legmagasabb polcon rakosgatott, a létrán állva. Egy vastag, angol enciklopédiát akart kihúzni, mely bőrbe volt kötve, acéllal megsarkalva. A könyv nem engedett. Erre egy kis bosszúság fogta el. Fitymálva nevetett, mint a rendvágó legény, s egyszerre kirántotta.

Utána több is hullott. Mind vastag könyvek. Ezeket fenntartotta bikamellével. De nyomást érzett másutt is. Új könyvek estek vállára, oldalára, gyomrára, úgyhogy már karjával nem tudott védekezni.

„Veszélyben volnék?” - gondolta.

Nem sápadt meg, inkább elvörösödött. Rikkantott egyet, vészesen és furcsán, majd dulakodni kezdett egész hatalmas, fölocsúdó paraszttestével, melyet sohasem edzett, de most mégis szörnyen erősnek látszott. Birkózott a rengeteg könyvvel, odatartva acélbordaít, vasgerincét a feléje csúszó, mindig inkább közeledő alattomos áradatnak:

- Hő - szólt, mint a lónak.

Míg bírta, állta, uralkodott. Akkor azonban egy könyv nem is nagy - kibillentette egyensúlyából, a létráról letántorodott, hanyatt vágódott a földön.

Egy darabig még záporoztak a könyvek, zúgtak, mint az őserdő lombjai, viharos leveleikkel, puffant egy-egy testes kötet, halkán potyogott egy-egy gyémánt kiadás. Aztán csönd lett.

István ott hevert a padlón. Koponyájából szivárgott a vér. Egy enciklopédia az acélsarkával megölte.

Az erősebb volt, mint ő.

1925

BORIS KÖNYVE

Boris beszegődött hozzánk kézilánynak, de még nem volt könyve. Többször eszünkbe jutott:

- Igaz, a könyv. Azt is ki kellene váltani.

Csakhogya ez a falusi gyermeklány, ki nyáron még libákat őrzött a mezőn, eltévedt volna ebben a rengeteg városban, egy tapodtat se tudott egyedül tenni. Ezért magam kísértem a hivatalba, hol a könyvet adják.

Megmosdott, szőke haját koszorúba kötötte, fehérbe öltözködött, mint első áldozásra. Zsebeit almával, szilvával tömte tele a nagy útra. Ünnepelesen tipegett az utcán, érezve, hogy ez a nap semmi más napjához nem hasonlít.

Sötét folyosón haladtunk át, rozoga falépcsőn mentünk lefelé, megálltunk az ajtó előtt. Boris benyitott. Kemény, hivatalos hang kiáltott:

- Menjen ki, és várjon ott künn.

A lány visszatértorgott a születési, községi, erkölcsi bizonyítvánnyal meg két fényképével, melyet eleve beszereztünk számára. Egy ablakba húzódkodva annak rendje és módja szerint várt, hogy az előbb érkezők sorra kerüljenek.

Közel másfél órát váraoztunk, mikor ismét áthaladtunk a sötét folyosón, lefelé mentünk a rozoga falépcsőn, benyitottunk az ajtón, s egy toronyszobaszerű helyiségbe érkeztünk, amilyent Boris még soha életében nem látott.

A lány nem figyelhette meg oly részletesen mint én, hogy mi minden van itt, de bizonyára jobban érezte. Egy úr ült az asztalnál, pápaszemes, magas, becsületben megőszült hivatalnok, gyűrűvel vékony ujján, mely szinte elsovadt az örökös tollforgatástól. Föl se tekintett, mikor belépett. Írt.

Asztalán fontos ügyiratok. Oldalt egy gép, ismeretlen rendeltetésű vassatu, rejtélyes, rettenetes, akár a középkori kínszerszámok, melyekkel valaha az ellenszegülőket faggatták.

Boris egyedül erre nézett. Térde kissé rogyadozott, talán imádkozott is, azt az imát, melyre édesszüleje tanította. Mégse térdepelt le. Bámulatos önuralommal összeszedve minden erejét az asztal felé indult.

- Hogy hívják? - kérdezte a kemény, hivatalos hang.

A lány felelt. De ezt csak én érthettem meg, mert hangja a görcsösen összeszoruló gégében elcsuklott, mint mikor a vádlott a végtárgyaláson a keresztkérdések súlya alatt ezt dadogja: „Gyilkoltam”

- Hangosabban - biztatta az úr.

Boris hangosabban mondta a nevét, mire a hivatalnok rátekintett.

- Maga az?

- Én - hebegé a kis cseléd, inkább szája mozgásával, mint hangjával.

- Bizonyos ez?

Ebben a kérdésben kételkedés volt, vallató árnyalat, melytől megfagyott a vér. A lány nem tudott mit válaszolni. Gyürkődte markában az okmányokat.

De a hivatalnok, ki nem volt rossz ember, csak a törvényt képviselte, melynek mindnyájan engedelmeskedni tartozunk, eltekintett a felelettől. Csóválta fejét, rosszállóan. Másodpercek múltak el.

- Megvannak az írásai?

Minden megvolt. Az úr is látta. De azért csóválta fejét, mintha azt mondaná, hogy „jellemző”.

- Hány éves?

- Ezerkilencszáztíz...

- Nem azt kérdeztem. Arra válaszoljon, hogy hány éves.

- Tizenöt.

Most a hivatalnok fölállt. Fölállt, és bal kezében az egyik fényképpel, biztos lépésekkel közeledett. Jobb kezével hirtelenül megragadta Boris állát, s a lány fejét fölfelé tolva hosszan szemlélte, szemben, oldalvást, egyik szemével a fényképre, másik szemével az arcra sandítva, hogy a valóságot és annak mását összehasonlítván megállapíthassa a hasonlóságot. Ha a lány helyébe egy kalandor milliomosnő akarna betolakodni, szándéka megghiúsulna. Nem olyan könnyen lehet az ember cseléd.

Kérdést intéztek a jelölthöz, egészséges-e, beszél-e több nyelvet, van-e bélyege. Az nem volt. Újabb szomorú fejcsoválás.

Az úr mind a két kezével kihúzott egy csikorgó fiókot, bélyeget keresett, lassan kiemelte a cselédkönyvet, gyöngybetűkkel beleírta Boris személyi adatait, aztán az első lapot mázolni kezdte ecsetjével, melyet előbb egy enyveslábasba mártott, két helyen is mázolta, s az egyikre, miután szabályosan csokorba fogta a zsinagógákat, rányomott egy sok ágú rózsaszín papírcsillagot, a másikkra pedig a fényképet ragasztotta. Ő, ki e rövid idő alatt bámulatos rátermettséggel játszotta a pszichológus, antropológus, filológus szerepet, most a könyvkötőmunkához látott, egy elmés, kemény szerszámmal paskolni kezdte a könyvet, majd a géphez lépett, mely vasalkatrészeivel vészesen sötétedett előttünk.

A gép forgott, zakatolt, oly erővel, mely egy ember koponyáját is átlukaszthatta volna, lyukakat vájt a cselédkönyvbe. Sokáig tartott. Boris az alvajáró tétozaságával meredt rám, ezúttal először, bátorítást keresve jelenlétemben. Fehér volt, mint a fal.

Nem esett semmi baj. Innen egy udvarba küldték, onnan ide vissza, később az orvoshoz. Déli egykor jött haza, derűsen és boldogan, de jelentősen, mint aki a halál torkából menekült. Azt mondta, hogy semmi az egész.

- Csak a gép - sóhajtott.

Vadonatúj könyvét, melyet tiszta zsebkendőjébe csavart, átnyújtotta nekem, a gazdának, kinek föltétlen jogom van a megőrzéséhez. De mikor el akartam zárni, oly sóvár pillantást vetett utána, hogy inkább visszaadtam. Hadd legyen az övé. Nekem úgylis sok könyvem van. Neki pedig nincs más könyve. Csak ez az egy.

1925

AZ AZ EMBER

Van egy ember, akivel állandóan találkozom. Én nemigen szoktam törődni a járókelőkkel, villamosszomszédjaimmal. Ők mennek a dolguk után, én is megyek a magam dolga után.

De ez az ember egészen más. Amikor először pillantottam meg az utcán, egy végzetes, számomra feledhetetlen napon, már öt-hat éve ennek, egyszerre szöveget ütött fejembe, vajon ki lehet? Nem ismertem őt, mint ahogy ma sem ismerem. Úgy éreztem azonban, hogy már láttam valahol. Akkor nyilván még csak tévedtem.

Annál kevésbé azóta. Azóta csakugyan látom itt és ott, mindenütt. Ha reggel kilépek az utcára, okvetlenül elém jön, s estig találkozom vele átlag ötször-hatszor. Sokkal inkább foglalkoztatott, sokkal inkább latba vettem az eshetőségeket, semhogy ezt a véletlenek pusztája összejátszásának tekinthetném, s annyit máris megállapítottam, hogy nem lakhatunk egy környéken, érdeklődési körünk hivatásunk, társaságunk semmi esetre sem egy. Ennek ellenére gyakran megesnek ilyesmik. Délben észreveszem őt a korzón. Hirtelen el kell futnom a város másik részébe, egy ferencvárosi szállítóvállalathoz, valami illetéket kifizetni. Mire odaérek, kocsiban robog előttem. Délután temetésen vagyok, közben megfájdul a fogam, sietve keresek egy patikát, a temetőhöz közel, akármilyent. Amint berohanok a patikába és aszpirint kérek a gyógyszerésztől, ki más ül ottan egy széken, sétabotjára támaszkodva? Az az ember.

Az az ember, akit nem ismerek, az az ember, akit lenézek, utálok, aki feldúlja idegzetem, nem hagy gondolkozni, aludni, lélegzeni. Nem feltűnő. Hiszen ha feltűnő volna.

Sokkal jobb modorú. Mindig szerényen halad mellettem, szinte meg se lát, de ott van színházi főpróbákon, bélyegkereskedésekben, földalatti megállóhelyeken, a Gellérthegy tetején, tűzvészeken és elemi iskolai vizsgákon, mindig ugyanott, ahol én.

Nyáron két hónapig nem láttam ismerős arcokat. Grenoble-ból kirándultam az alpesi hegyekbe. Útközben a gépszekér megállapodott egy isten háta mögötti faluban, hogy ebédeljünk. A többi kirándulóval együtt én is leszállottam, egy kis kávéházba tértem, hol francia munkások vörös bort ittak, s fehér kenyeret rágtak hozzá. Mindjárt a bejáratnál egy úr ült, természetesen, szinte magától értetődően, s újságot olvasott. Megdermedtem. Ő volt.

Mondanom sem kell, hogy mikor ősz elején hazajöttem, először is beléje botlottam. Ettől kezdve a helyzet csak rosszabbodott. Most már úgy nyüzsög körülöttem, mintha háromezer példányban forogna közkézen. Ha kitekintek az ablakon, a járdán szalad, minden kocsiban és fölvonóban ő terpeszkedik. Elviselhetetlen.

Végre is nem bírtam a titkot magamba fojtani; ismerőseimhez fordultam. Leírtam személyét, ruházatát, szokásait. Mindegyik ismerősöm elmosolyodott, mindegyik szemében az emlékezés fénye villant fel, s mindegyik így szólt:

- Ja, az? Azt én is folyton látom. Te is? Érdekes. Évek óta töröm a fejem, hogy ki lehet?

1925

FÜRDÉS

Fehéren sütött a nap.

Mint amikor éjjel fényképeznek és villanóport gyújtanak, úgy izzott a balatoni fürdőhely a verőfényben. A meszelt kunyhók, a kukoricagórék, a homok keretében minden fehérnek látszott. Még az ég is. Az akácfák poros lombja pedig olyan fehér volt, akár az írópapír.

Fél háromra járt.

Suhajda ezen a napon korán ébredt. Lejött a tornác lépcsőjéről, a nyaraló udvarában levő parasztkertbe.

- Hová? - kérdezte Suhajdáné, amint a törökszegfűk között horgolt.

- Fürödni - ásított Suhajda, kezében egy meggyszín fürdőnadrággal.

- Ugyan, vidd el őt is - kérlelte az asszony.

- Nem.

- Miért?

- Mert rossz - felelte Suhajda. - Mert haszontalan felelte, és szünetet tartott. - Nem tanul.

- Dehogynem - tiltakozott felesége, vállát vonogatva. - Egész délelőtt tanult.

A konyha előtt a lócán fölneszelt egy tizenegy éves fiú. Térdén összecsucott könyvet tartott: a latin nyelvtant. Vékonyka gyermek volt, haja rövidre nyírva nullás géppel. Piros tornaing rajta, vászonnadrág, lábán bőrsaru. Pislogott az apja meg az anyja felé.

- Hát - szólt hozzá Suhajda nyersen, fölvetve szigorú fejét -, mi az: *dicsérni fognak engem?*

- *Lauderentur* - rebegte a gyermek, gondolkodás nélkül, de előbb fölkel, mint az iskolában.

- *Lauderentur* - bólogatott csúfondárosan Suhajda -, *lauderentur*. Szóval a pótvizsgán is meg fogsz bukni.

- Tudja - mentegette az anyja -, tudja, de összezavarodik. Fél tőled.

- Én kiveszem őt az iskolából - biztatgatta magát Suhajda -, bizony úristen kiveszem. Lakatosinasnak adom, bognárnak - maga se tudta, hogy indulatában mért épp ezt az iparágat választotta, amelyre egyébként sohase gondolt.

- Gyere ide, Jancsikám - szólt az anyja. - Ugye tanulsz majd, Jancsikám?

- Sírba visz ez a taknyos - vágott közbe Suhajda, mert a méreg fűszer volt neki, paprika -, sírba visz - ismételte, s élvezte, hogy a harag kitágította az ereit, jótékonyan elűzte délutáni unalmát.

- Tanulok - hebegte a fiú, hangtalanul.

Védelmet keresve megalázott semmiségében, az anyjára pillantott.

Az apját szinte nem is látta. Csak érezte. Mindenütt, mindenkor, gyűlöletesen.

- Ne tanulj - legyintett Suhajda. - Sohase tanulj. Fölösleges.

- De tanul - szólt az anya, s a gyermek fejét hóna alá ölelve simogatta. - Te pedig megbocsátasz neki. Jancsika - mondta váratlanul, minden átmenet nélkül -, hozd szépen a nadrágot. Apa majd elvisz fürödni.

Jancsi nem értette, hogy mi történt, hogy mit jelent anyjának a közbelépése, mellyel a régóta húzódó pörpatvart önkényesen, csodálatos gyorsasággal intézte. De azért fölrohant a tornácra. Onnan egy sötét kis szobába ért. Keresgélte a fiókokban a meggyszín fürdőnadrágot. Az egészen olyan volt, mint az apjáé, csak kisebb. Suhajdáné varrta mind a kettőt.

Az apa tétovázni látszott.

Anélkül hogy bármit mondana feleségének, megállapodott egy köszmétebokor mellett, mintha késlekedő fiát várná. Majd nyilván mást gondolt. Kiment a léckapun. A tó felé igyekezett, valamivel lassabban, mint máskor.

Sokáig kutakodott a fiú.

Jancsi a második gimnázium évváró vizsgáján megbukott a latinból. Ezen a nyáron pótvizsgára készült. Minthogy azonban a tanulást a szünidőben is félvállról vette, apja büntetésből eltiltotta őt a fürdéstől egy hétre. Még két fürdéstelen napja lett volna. Most meg kellett ragadnia az alkalmat. Lázasan hányta széjjel a ruhákat. Végre meglelte a fürdőnadrágot. Be se csomagolta, lobogtatva hozta ki az udvarba. Ott csak az anyja várta. Főlgaskodott hozzá, hogy sebtében csókot leheljen az édes, imádandó arcra, s apja után iramodott.

Anyja utána kiáltott, hogy később majd ő is lejön a partra.

Suhajda vagy húsz lépéssel haladhatott előtte a gyalogösvényen. Jancsi bőrsaruja, amint futott, tapsikolta a port. Hamar utolérte őt az ördögcérnaösvénynél. De néhány lépéssel előbb lassított, óvatosan lopakodott melléje, mint a kutya, még mindig nem lévén bizonyos, vajon nem kergetik-e vissza.

Az apa egy szót se szólt. Arca, melyet a gyermek olykor oldalvást, gyors pillantással kémlelt, zárt volt és merev. Fejét főlszegte, a semmibe nézett. Úgy rémlett, észre se veszi őt, nem törődik vele.

Jancsi, akit az iménti örömhír fölpezsdített, most elszontyolodott, búsan lépegetett, szomjúságot érzett, inni akart, szükségére menni, szeretett volna visszafordulni, de félt attól, hogy apja megint rárivall, s így a helyzetet, melyet csatlakozásával teremtett, a rosszabbtól való félelmében vállalnia kellett.

Várta, hogy mi történik vele.

Az út a nyaralóktól a tóig mindössze négy perc. Siralmas fürdőhely volt ez, villany és minden kényelem nélkül, a köves zalai parton, erősen harmadrendű. Szegény hivatalnokok nyaraltak itten.

Künn az udvarban eperfák alatt nők, férfiak egy ingben, mezítláb görögdinnyét, főtt kukoricát rágsáltak.

Suhajda az ismerőseinek régi nyájas hangján köszönt, amiből a gyerek - a harag e boldog fegyverszünetében - azt következtette, hogy nem is annyira dühös, mint mutatja. Később azonban az apa homloka ismét kegyetlenné vált.

Tücskök ciripeltek a napfényben. Már feléjük lengett a víz édesen rothadt szaga is, már feltűnt a korhatag fürdőépület is, de Suhajda nem beszélt.

Istenesné, a fürdősasszony, aki kontyát piros pipisz kendővel kötötte át, kinyitotta kabinjaikat, beengedte őket: az elsőbe az apát, a másodikba, melyben Suhajdáné szokott öltözködni, a fiút.

Kívülük nem is tartózkodott más a parton, csak egy legény. Az ott valami döglött lélekvesztőt tatarozott. Rozsdás szögeket egyengetett a földön.

Jancsi előbb vetkőzött le.

Kijött a kabinjából, de nem tudott mit csinálni, nem mert az áhított vízbe menni. Zavarában a lába fejét nézegette. Amíg apja elkészült, ezt szemlélte nagy figyelemmel, mintha először látná.

Suhajda meggyszín fürdőnadrágjában lépett ki, egy kissé potrohosan, de izmosan, föltárva fekete szőrös mellét, melyet a gyermek mindig megbámult.

Jancsi rátekinett, hogy szeméből olvasson. De nem látott semmit. Az aranykeretes csíptető üvege nagyon villogott. Pironkodva nézte, hogy megy apja a tóba.

Csak akkor somfordált utána, amikor Suhajda hátraszólt:

- Jöhetsz.

Követte őt, egy lépés távolságból. Nem mártotta meg magát, nem úszkált békatempóival, mint szokta. Csak botorkált a nyomában, valami bátorítást várva. Suhajda ezt észrevette. Félvállról, mogorván mellének szögezte a kérdést:

- Félsz?

- Nem.

- Akkor mit mamlaszkodsz?

Annál a cölöpnél álltak, ahol a gyermeknek a csecsbimbójáig ért a víz, az apjának pedig valamivel följebb, mint derékig. Mind a ketten lekuporodtak, nyakig merültek, élvezték a lanya tó cirógatását, mely almazölden, tejszerűen pezsgett körülöttük.

Suhajdában a jó érzéstől ingerkedő, játékos kedv ébredt.

- Gyáva vagy, barátom.

- Nem.

Máris megragadta a fiát, két karjába nyalábolta, s belevetette a vízbe.

Jancsi röpült a levegőben. Farral toccsant a tóba. A víz kinyílt, aztán rejtelmes zúgással, háborogva csapódott össze fölötte. Néhány másodpercig tartott, míg kievickélt. Orrán-száján prüszkölte a vizet. Két öklével nyomigálta a szemét, mert nem mindjárt látott.

- Rossz? - kérdezte az apja.

- Nem.

- Akkor még egyszer. Egy-kettő - és ismét magához ölelte a gyermeket.

Suhajda, amikor azt mondta: „há-rom”, nagyot lendített rajta, elhajította, körülbelül arra a helyre, ahová előbb, de mégis valamivel messzebb, a köteleket tartó cölöp mögé, úgyhogy nem is láthatta, amint fia egyet bukfencezve, hátraszegett fővel, kitárt karral lefelé zuhant a vízbe. Ezért hátra is fordult.

Szemben vele a somogyi part nyúlt el. A tó tündöklött, mintha millió és millió pillangó verdesné tükrét gyémántsármnyal.

Néhány pillanatig várt, amint előbb.

- Na - mondta végül bosszankodva. Aztán fenyegetően, rekedten: - Mit izélsz? Ne komédiázz.

De senki se válaszolt.

- Hol vagy? - kérdezte valamivel emeltebb hangon, és fürkészett közellátó szemével előre-hátra, jó messzire, hátha ott bukott föl, Jancsi tudniillik kitűnően tudott úszni a víz alatt is.

Amíg azonban Suhajda mindezeket véghezvitte, úgy érezte, hogy már több idő múlt el, mint az előző lebukás és fölmerülés között. Sokkal több idő múlt el.

Hatalmasan megriadt.

Fölugrott, lábolta a vizet, gyorsan, hogy ahhoz a ponthoz érjen, ahol a fia valószínűleg a vízbe pottyanhatott. Közben egyre kiabálta:

- Jancsi, Jancsi.

Azon a ponton a cölöp mögött se találta. Erre két karjával hadarni kezdte a tavat lapát módra. Kotorta fönn és lenn, rendszertelenül, próbált a tó fenekére nézni, a zavaros víz azonban arasznyira sem engedte át tekintetét. Belemártotta eddig száraz fejét, szemét a csíptető üvege mögött kimeresztette, mint a hal. Kereste, kereste, mindenhogyan, az iszapba hasalva, könyökölve, guggon, újra és újra, körben forogva, oldalt billentve, módszeresen számon tartva minden talpalatnyi helyet.

De sehol se volt.

Mindenütt csak a víz volt, a víz ijesztő egyformasága.

Öklödve tápázkodott föl, mély lélegzetet vett.

Amíg lenn búvárkodott, homályosan azt remélte, hogy közben fia már kibukott, hogy kacagva áll majd előtte a cölöpnél vagy távolabb már, talán kabinjába szaladt felöltözködni. Most azonban tudta, hogy bármily hosszúnak is látszott az idő, ő csak egy-két pillanatig maradt a fenéken, s gyermeke nem mehetett ki a tóból.

A víz fölött olyan nyugalmat látott, olyan közönyt, amilyent eddig nem bírt volna elképzelni.

- Hé - üvöltött a part felé, s tulajdon hangját sem ismerte föl -, nincs sehol.

A legény, aki a lélekvesztőt szögezgette, tenyerével tölcseért csinált füléhez.

- Tessék?

- Nincs sehol - hörgött belőle a kétségbeesés.

- Kicsoda?

- Nem találom - ordította torkaszakadtából -, segítség.

A legény az evezőpadra tette a kalapácsot, lerúgta nadrágját - nem akarta összevizezni -, és a tóba lépett. Vágtatott, de úgy tetszett, kényelmesen jön. Suhajda addig még néhányszor lebukott, a vízbe térdelt, tovább haladt, hogy más irányban is keresse, aztán a távolságtól megrémülve, visszatért ahhoz a helyhez, melyet mintegy őrzött. A cölöpbe fogózkodott, hogy el ne szédüljön.

Mire a legény odaért, Suhajda elbódulva zihált. Nem tudott értelmesen felelni kérdéseire.

Mind a ketten csak ide-oda ténferegtek.

Istenesné a parton kezét tördelte.

Kiabálására húszan-harmincan össze is csődültek, csáklyákat, hálókát hoztak, sőt egy csónak is megindult a szerencsétlenség színhelyére, ami igazán fölösleges volt, hiszen a sekély víz itt nem lephetett el senkit.

Hamarosan híre futamodott a környéken, hogy „valaki a vízbe fulladt”. Már mint tény.

Ebben a pillanatban Suhajdáné a parasztkertben a törökszegfűk között abbahagyta a horgolást. Fölkelt, a sötét kis szobába ment, ahol előbb Jancsika a fürdőnadrágját keresgélte, s az ajtót bezárva, elindult a part felé, amint megígérte neki.

Lassan lépegetett nyitott napernyője alatt, mely a tűző fény ellen oltalmazta. Azon gondolkozott, fürödjék-e. Elhatározta, hogy ma nem fürdik. De amikor az ördögcérnasövény felé érkezett, gondolatának fonala egyszerre megszakadt, összegomolygott, napernyőjét becsukta, szaladni kezdett, s szaladt egész úton, amíg a fürdőépületig nem jutott.

Itt már két csendőr állott meg a mormoló tömeg, többnyire parasztasszonyok. Sokan sírtak.

Az anya tüstént megértette, mi történt. Jajveszékelve támolygott a partra, a zárt csoport felé, melynek közepén kisfia feküdt. Nem engedték oda. Egy székre ültették. Ájúldozva kérdezgette, hogy él-e még.

Már nem élt. Több mint egy negyedórai kutatás után bukkantak rá, közvetlen a cölöp mögött, ahol apja állott, s mire kihúzták, a szíve nem dobogott, szembogarának fényérzékenysége megszűnt. Az orvos tótágast állíttatta, rázta belőle a vizet, fölpolcolta a mellkast, mesterséges légzést alkalmazott, tornáztatta a kis, halott karokat, sokáig, nagyon sokáig, majd percenként hallócsővel figyelte a szívet. Az nem indult meg. Erre műszereit táskájába dobta, és elment.

Ez a halál, mely hirtelenül jött, látszólag szeszélyesen, már valóság volt, oly örökkévaló, oly szilárdul megformált és meredt, mint a földgolyó legnagyobb hegyláncolatai.

Az anyát parasztszekéren szállították haza. Suhajda még mindig meggyszín fürdőnadrágban üldögélt a parton. Arcáról, csíptetőjéről csurgott a víz, a könny. Eszelősen sóhajtozott.

- Jaj nekem, jaj jaj.

Ketten támogatták föl. Kabinjába vezették, hogy végre felöltözzék.

Még három se volt.

1925

REND

1

Anyám gyakran mondotta nekem:

- Te rendetlen. Jaj, te szelekótya. Milyen kócos vagy. Hogy lóg a harisnyád. A körmeid pedig, a körmeid. Megint gyászolnak.

Aztán mindig ez következett:

- Nézd a kis Morvay Pistit.

Amíg vizes kefével simogatta hajam, a kis Morvay Pistiről kellett hallanom, az osztálytársamról.

A kis Morvay Pistit úgy utáltam, hogy neve hallatára összeszorítottam a torkom, s az öklődés hangját utánoztam.

2

Patyolatfehér keménygallér szorította körül vérszegény nyakát.

Játék közben a kabátját levetette, hogy be ne piszkolódják, s kezét minden fölszólítás nélkül mosta, bő szappanlében, úgy, hogy inge szárát előbb óvatosan feltúrta, a csuklója fölé. Még fürödni is szeretett. Szóval afféle undok fráter volt.

Könyveiben a leckét hajszálvékony vonalakkal jegyezte meg, melyeket később kigumizott. Tízpercben nemegyszer láttam, amint a verőfényben gyanakodva szemlélte ruháját. Valami porszemet keresett rajta. A hüvelykével meg a nagyujjával lepöccentette. Azt hiszem, ő személyesen ismert minden porszemet.

Arca sápadt volt, mint egy rosszul sült krémes lepény.

Ha a tanár arról magyarázott, hogy a forró leves után helytelen hideg vizet inni, mert fogaink zománca megrepedezik, ő kéredzkedett.

- Mi - szólt - sohasem iszunk leves után hideg vizet. Édes jó atyám megtiltja.

- Tudom, fiam - bólintott a tanár elismerően. - A te édes jó atyád kitűnő, művelt ember, s nagyon helyesen nevel benneteket. Tanulhattok tőle mindnyájan.

Pisti zsebre vágta a dicséretet, leült, semerre se tekintett, míg mi rábámultunk vigyori irigységgel.

Bennünket is oktatott. Kezemből idegesen kapta ki a bicskám:

- Mit csinálsz, szerencsétlen? Rálehelsz a tollkés pengéjére. Hisz megrozsdásodik.

A bicskát „tollkés”-nek nevezte, az evést „étkezés”-nek, a gondolatot „eszmé”-nek. Ráadásul az apját „jó atyám”-nak.

Főképp ezért gyűlöltem.

Miután leérettségiztünk, évekig nem láttam őt, eltűnt a példakép, melyet mint utánzandó mintát egy magas, megközelíthetetlen oltárra helyeztek.

Budapesten találkoztam vele, a körúton.

Mi akkor már régen leraktuk vizsgáinkat az egyetemen, jól-rosszul, de ő még mindig tanult. Mérnöknek készült. Tekintve azonban, hogy az anyagot minden szorgalma ellenére nem vehette át azzal a lelkiismeretességgel, melyet maga elé tűzött, inkább búcsút mondott pályájának, és beült egy irodába díjnoknak.

A nők iránt nemigen érdeklődött. Ha sétáltunk, mutogattam neki a lányokat:

- Ez csak szép? - kérdeztem.

- Szépnek szép - mondta Pisti aggodalmasan ráncolva homlokát. - Van azonban egy nagy hibája.

- Micsoda?

- Nem eléggé szabályos.

Láttam, hogy szenved. A lány kócos haja nyugtalanította. Nyilván szerette volna megfésülni, hogy rendesebb legyen.

Egyszer azonban ő maga állított meg, s így szólt:

- Látod, ez már szép nő.

Egy divatáru-üzlet villanyfényben tündöklő kirakatában művészien redőzött szövetek, fátjolok háttérében állott egy próbabábu, kék szemmel, nagyon rózsaszín arccal, halvány orral, karját magasztos merevséggel előrenyújtva.

Pisti sokáig bámulta. Majd azt mondta, hogy „*ez a világ legszebb nője*”, és váltig sajnálta, hogy „*az életben ilyen szép nő talán nincsen is*”.

Csalatkozott.

Harmincéves korában meglelte ennek a nőnek a mását, kinek épp ily kék üvegszeme volt, ily nagyon rózsaszín arca, ily halvány orra, és feleségül vette.

Igazán egymáshoz illettek. Pisti ebben az időben a földrajzi könyvekben található „*közép-európai ember*”-hez hasonlított.

Háromszobás fészkükben a parkettek kockáin úgy tipegtek, mint a sakktáblán. Mindennek megvolt a maga helye. Tudták, hogy hány zsebkendőjük van, hány befőttes üvegük, hány rajzszögük, mindenről leltárat írtak, melyet akár az irodákban, kifüggesztettek a szobák falaira.

Az asszony szüntelenül Pisti ruháit vasalta, holott a hordás által csak még rendesebbek lettek. Ügyelt a bútorokra, hogy egy milliméterrel se mozduljanak el arról a helyről, amelyre férje tette. Vendégeket nem hívott. Ura tudniillik egy alkalommal idegrohamot kapott attól, hogy a vendég a szőnyegre ejtette szivarja hamuját.

Pisti üres óráiban olvasott, Jókai összes műveit tanulmányozta át, alaposan, időrend szerint, s kivonatolta, hogy el ne felejtse. A száz kötethez legalább húsz kötet jegyzetet készített.

Különben porolta kabátját, nadrágját. Naponta átlag tizenötször mosta kezét. Este tízkor feküdt. Néha fölriadt álmából. Ilyenkor a szalonba rontott, megnézni, hogy a dívány ott van-e, ahol volt, vagy a konyhába szaladt, mert eszébe jutott, hogy a porkefét a fényezőkefén felejtette. Miután szétválasztotta őket, visszament ágyába, s édesdeden elszenderedett.

Sokáig éltek volna ezt a paradicsomi életet, ha boldogságukat egy jelentéktelen esemény meg nem zavarja.

Egy este az asszony a szalonból áthozta a karosszéket a hálósobába, leült, úgy várta az urát.

Pisti, kinek ez a szabálytalanság végtelenül bántotta az arányérzékét, elsápadt. De egy szót sem szólt. Csak kivette forgópisztolyát, és mind a hat golyót belelőtte feleségébe.

5

A mentők kényszerzubbonyt húztak rá. Dühöngött. Fönn a mentőkocsiban arra kérte a mentőorvost, hogy egészen párhuzamosan üljön melléje. Miután a mentőorvos teljesítette kívánságát, elcsöndesedett.

Ilyen rendes ember volt szegény Pisti.

1925

ÖREG BARACKFA

1

Borbélyné ősszel rendbe hozatta lakását.

Miután a szobákat mind-mind kifestették és föltisztogatták, észrevette, hogy a szalon még mindig sötét. Egy öreg barackfa állott az ablak előtt az udvarban. Gondolt egyet, áthívatott a szomszédból egy napszámost, s így szólt hozzá:

- Vágja ki.

A napszámos létrát támasztott a fához, lassan fűrészelni kezdte. Előbb a koronát.

A nagy ágak egymás után hullottak le recsegve, a gallyak csak valami különös levélsóhajjal.

2

Ekkor érkezett haza Borbély.

- Hát te mit csináltatsz?

- Kivágatom.

- Miért?

- Mert elvette a fényt. Nézd, máris világosabb van.

- Nem kár érte?

- Már öreg volt.

- Hány éves?

- Legalább húsz.

- És meddig él egy barackfa?

- Fogalmam sincs.

Borbély bement a könyvtárszobába, kihozott egy lexikont. Hangosan olvasta:

- „*Barackfa. Kajszi-barack. (Prunus Armeniaca). Átlag harminc évig él.*” Szóval - mondta gondolkozva -, ez pont olyan, mintha engem.

- Ugyan.

- De. Én most negyvenéves vagyok. Előbb a fejemet, aztán a karjaimat, a combjaimat.

- Már alig termett.

- De virágzott.

- Nem lehetett megenni a barackjait. Tudod, hogy olyan kis savanyú gyümölcssei voltak.

- Mégis meghozta minden évben. Szegény öreg. Nem rajta múlt. Nagyon szorgalmas volt. És azt hiszed, hogy ez most nem érzi?

- Lehet.

- Egy indus tudós fölfedezte a fák központi idegrendszerét. Ezek beszélnek is. Jeleket adnak. Csak mi nem értjük...

3

Kimentek az udvarba.

Ekkor már a törzsét emelte ki a napszámos. Ágai, gallyai ott heverték a földön, még zöld levelekkel. A levelek susogtak a szeptemberi szélben.

- Mintha még élne - mondta az asszony.

- A halott haja - mondta a férfi.

4

Aztán, mikor a fát egészen összeaprították s levitték a pincébe, hogy télire tüzeljenek vele, visszatértek mind a ketten a szalonba.

- Határozottan világosabb van - szólt az asszony. - Ugye?

- Hogyne.

- Nem is lehet hasonlítani. Légy őszinte. Hét órákor láttál itt ennyire?

- Nem.

- Bőzsi - hívta Borbélyné a cselédet -, ugye, világosabb van most?

- De mennyivel, nagyságos asszony.

- Hát még télen. Majd csak akkor fogjuk igazán meglátni.

Férj és feleség leült az ablak elé. Tűnődve nézték az öreg barackfa helyét, ahol már csak egy halom frissen ásott föld púposodott. Sokáig hallgattak.

- Mondd - szólalt meg újra az asszony -, nincs világosabb?

- Föltétlenül - válaszolt a férfi -, sokkal világosabb van.

Aztán nem beszéltek többet.

Mind a ketten úgy érezték, hogy sokkal-sokkal sötétebb van.

1926

AZ AMERIKAI

1

Járt nálunk egy amerikai.

Ohio államból vetődött közénk, valami kisebb városból, melynek már a nevét is elfelejtettem.

Európai körútját megszakítva egy üzleti ügyét jött ide lebonyolítani, de a tárgyalások elhúzódtak, ő pedig hónapokig itt rekedt. Úgy tetszett, hogy az önkéntelen száműzetést egy vadidegen városban nem is találta kellemetlennek. Dolga nem akadt sok. Naponta tárgyalt egy-két üzlet-emberrel, telefonoztatott a szálloda portásával ennek-annak, különben csak várt az eredményre. Közben megismerte Budapestet, kirándult a hegyekbe, üldögélt kávéházainkban, s este a kerti vendéglőben cigányzenét hallgatott.

Engem ilyen kerti vendéglőben mutattak be neki. Magas, vállas, ötvenéves ember volt, hanyagul öltözködő, bohémnek tetsző, egy örök-gyerek zúzmarás hajjal, kék szemmel. Már valóságos udvar vette körül azokból az alkalmi ismerőseiből, akiket maga köré csődített, hogy ne unatkozzék. Ezek sem tudtak róla sokat. Agglegénynek mondták, özvegynek. Anyagi viszonyait homály fődte. Néha kifizette az egész társaság vacsoráját, néha azonban a saját vacsoráját se fizette ki.

Mindenesetre rejtélyes ember volt.

2

Leggyakrabban L.-ékhez járt. Ezek először találkoztak vele, igyekeztek a maguk számára lefoglalni, vigyáztak arra, hogy mások túlságosan ne férközzenek a közelébe.

Az amerikai olykor játékokat hozott ötéves kislányuknak, az asszonynak zserbót, virágot. Unalmas délutánjait körükben töltötte el, mert L. elég jól beszélt angolul, fiatalkorában évekig élt Londonban.

L.-né néhány hét múltán így szólt az urához:

- Most már igazán itt az ideje. Kérj tőle pénzt. Igenis, pénzt. Legalább ötven dollárt. Minden teketória nélkül. Mi az egy amerikainak? Hisz ő is láthatja, hogy nyomorgunk ebben a szűk lakásban. De siess, mert megelőznek. Az az ocsmány M. folyton körötte settenkedik. Bizonyosan már régóta vágja.

L. egy gyár angol levelezését intézte szerény fizetésért. Minden oka megvolt, hogy előrukkoljon kérésével.

Ha betoppant hozzájuk a vendégük, férj és feleség legjobban szeretett volna azonnal ráordítani, így:

- Pénzt.

A rokonszenves yankee csak nézelődött a kék szemével, s ez őket zavarba hozta. L.-né lökdöste a férjét, hogy már kezdje.

De az mindig nagyon távoli dolgokkal hozakodott elő, az általános nyomorúságról beszélt, a megélhetés nehézségeiről. Az amerikaiak érdekelte a téma: az itteni szociális viszonyokról közelebbi adatokat kért, melyeket lejegyzett egy darab papírra.

Egyszer, hogy megteázott náluk, váratlanul kivette pénztárcáját. L. és L.-né szíve megdobbant. Hatalmas antilop tárca volt, ilyet még nem is láttak. Némán kotorászott a sok titokzatos bőrrekeszben. Végre meglelte, amit keresett. A villácskájának képét mutatta meg, mosolyogva.

Miután elintézte üzleti ügyét, megköszönte vendégszeretetüket, és zsebében a *traveller-cheque*-jével a pályaudvarra hajtatott.

L.-ék kikísérték az állomásra, abban a reményben, hogy majd az utolsó pillanatban, közvetlen a vonatra szállás előtt ad át egy nagyobb összeget, ha nem is nekik, talán a kislányuknak, akit ünnepi ruhába felöltöztetve szintén magukkal vittek.

Ebben is csalódtak.

3

A baráti viszony azután se szakadt meg közöttük, hogy az amerikai hazaérkezett. Leveleket váltottak. L. egyre világosabb célzásokat tett a küszködésre, amit az amerikai őszintén fájalt.

Ősszel L.-et „leépítették”, elbocsátották állásából, csekély végkielégítéssel. Nem tudott mihez fogni.

Az asszony most kitört:

- Írd meg neki, de nyíltan, és kérj tőle száz dollárt. Az amerikaiak csak a számokat értik.

L. meg is írta. Levelére választ se kapott.

A végkielégítést hamarosan fölérték, egymás után adogatták el bútoraikat. Sötét, piszkos inség szakadt rájuk.

- Írj neki még egyszer - biztatta L.-né. - Lehet, hogy elveszett a leveled.

- Én már nem írok többet. Különb is mit írjak? Megint majd valami *scheme*-mel jön, hogy alapítsak egy rádióboltot vagy egy fogpiszkálógyárat. Ezeknek csak a munka a bálványuk. Azt hiszik, hogy itt is úgy röpköd a munkaalkalom, mint náluk. Nem ismerik az európaiakat. Hanem egyet lehetne. Írj te. Írd neki, hogy meghaltam.

- Nem.

- De igen. Hogy megdöglöttem, és özvegy vagy, a kislányom árva, kidobtak benneteket az utcára. Ez talán megindítja. A kislányt szerette. Ezekre a hülyékre csak ilyen ponyvaregényekkel lehet hatni. Fejbe kell őket kólintani.

Mind a ketten furcsállták a tervet, de a férj megfogalmazta a levelet, a felesége lemásolta, s elküldte.

A levél rövid volt és brutális: egy özvegy, egy anya segélykiáltása.

Erre sem érkezett válasz, hónapokig.

L. gyakran töprengett:

- Bánom is már, hogy elküldtem. Undok dolog. Végre annyi itt az ismerőse. Akárkiről megtudhatja, hogy élek. Szégyellem magam.

Ide-oda loholt állásokért, hiába. Egy februári napon tüdőgyulladást kapott. Huszonnégy óra alatt meghalt.

Már rég eltemették, az asszony már rég elfelejtette az amerikaiakat is, mikor a posta egy csekket hozott, kétszáz dollárról. Ezt beváltotta egy banknál.

Vásárolt egyet-mást, amire föltétlen szüksége volt a háztartásban. A hátramaradó összegből sírkövet állított az urának.

1927

A TÉGLA

Egy verőfényes napon, mikor az ég oly szelíd volt, mint a nyugodt tenger, vidáman sétáltam.

Valami épülő ház mellett haladtam el. A járdán az építkezési vállalat bádogkeresztjei figyelmeztettek, hogy térjek ki. De én gondtalanul füttyörészve tovább bandukoltam.

Gyönyörködtem a munka ütemében, a kalapácsok csilingelésében, az állványokban, melyek régi fogpiszkáló-építményeimet hozták eszembe. Fönn a tér végtelenségén, a kék égben, köteleken lengő deszkákon munkások énekeltek.

Egyszerre valahonnan a negyedik emeletről - oly gyorsan, hogy időm se maradt megijedni - lehullott egy téglá. Csengve széttört, közvetlen a lábam előtt. Vörhenyes pora cipőmet, nadrágomat is bepiszkolta.

Önkéntelenül félreugrottam, egy merőben céltalan, utólagos vigyázatossággal el is távolodtam tőle, majd a magasba pillantottam, oda, ahonnan jött. A munkások már nem énekeltek, rám meredtek, rosszallóan csóválták fejüket.

Csak most értettem meg, milyen veszedelemben forogtam. Ha egy kicsit kilépek, s valami oknál fogva csak egy fél másodperccel utóbb érkezem erre a helyre, akkor szétloccsant koponyával fekszem, nem élek többé. Lábamat a halál ősi dermedete meggyökerezettette.

Nem is bírtam folytatni utamat. Néztam a téglát, igen kíváncsian.

Úgy rémlett, hogy ismerem. Ez volt az a téglá, mely mindnyájunk fejére pottyanhat. Amikor az élet kiszámíthatatlan voltáról esett szó, vagy terveztem valamit távoli évekre, magam is gyakran emlegettem, mint akárki más. Közben azonban mosolyogtam. Nem hittem benne.

A halál pedig mindennap számtalanszor eszembe jutott. Valahányszor repülőgépek cikáztak fölöttem, attól tartottam, hogy épp rám zuhannak, s igyekeztem úgy tartani fejemet, hogy mennél kisebb kárt tegyenek bennem, a fölvonón belekapaszkodtam a bársonypadba, hogy a szerencsétlenség pillanatában csökkentsem a zökkenést, nyári zivatarok idején a mennydörgés után nyitott szájjal vártam a villámütést. Képzeletem eléggé élénk, de - úgy látszik - mégsem annyira, hogy ilyen silányságot is számba vegyek.

Mindenesetre furcsa lett volna meghalni úgy, hogy egyszerűen agyoncsapjon egy banalitás.

Még mindig bámultam az ízzé-porrá tört téglát, a példabeszédek hírhedt tégláját, melyre nyilván épp azért nem gondoltam, mert kiskoromtól fogva nap nap után beszéltem és hallottam felőle. Megvetően rúgtam odább.

Azt hittem, hogy már megunta. Azt hittem, hogy annyi idő múltán új ötlete is támadt, s szégyellné megismételni elcsépett csínyjét, az egyetlent, amit tud. Azt hittem, hogy sokkal eredetibb.

1927

KÖRKÉRDÉS

A híres író korán ősz oroszlánsörényével déli egykor még az ágyában hevert. Sötét angol teát reggelizett cukor nélkül. Belépett a titkárja. A reggeli postát hozta.

- Mi újság? - kérdezte tőle.

- Semmi - jelentette a titkár. - Néhány magánlevél. A hollandi kiadó pénzt küld. Elfogyott az első kiadás, tavaszra új jön. Autogramkartonok, meghívók, folyóiratok. Tiszteletpéldányok. Azonkívül egy körkérdés.

A híres író elbiggyesztette száját. Utálta, ha körkérdésekkel zaklatják. Ennél csak egyet utált jobban. Azt, ha nem zaklatják körkérdésekkel.

Bágyadtan érdeklődött:

- Miről szól a körkérdés?

- Az emberiség jövőjéről - rebegte a titkár, s máris gyorsan olvasott:

Vajon hisz-e ön az emberiség jövőjében, és hogy látja a háború keserű tapasztalatai után?... A mozi... a rádió... Nagyon fontosnak tartjuk, hogy megtisztelő válaszát...

- Satöbbi - hadarta a titkár -, a szokott formaságok.

- Csak olvassa tovább - szólt rá a híres író, szigorúan.

Nagyon fontosnak tartjuk, hogy nagybecsű válaszát mennél előbb megkapjuk, mert az ön mindig érdekes és értékes egyéni véleményére nemcsak olvasóinak itthoni nagy tábora figyel, hanem az egész művelt Nyugat is. Nyilatkozatát ünnepi számunk kiemelkedő ékességének szánjuk.

- Igen, igen - mondta a híres író, felkönyökölt az ágyában, és elmerengett.

Egy darabig merengett. Részint a holland forintokon merengett, részint mindig érdekes és értékes egyéni véleményén, részint pedig az emberiség jövőjén. Az utóbbira vonatkozó véleményével máris elkészült. Feje telis-tele volt szavakkal, melyek osztódás útján szaporodtak, mint a baktériumok. Az emberiség jövőjét általában biztatónak, majdnem rózsásnak vélte.

- Diktálok - fordult a titkárhoz. - Az emberiség jövője, ugye? Adja csak ide azt a levelet.

A titkár átnyújtotta. Erre a híres író elsápadt. Levonógéppel sokszorosított körlevél volt, elmosódó, alig olvasható, lila betűkkel, csak nevét írták oda tintával, egy felső rekeszbe, legalább az ötvenedik másolat lehetett. Így még ötven embernek van olyan mindig érdekes és értékes egyéni véleménye, mint neki.

- Disznóság - mormolta fogai között, s a levelet összegyűrte, ledobta a földre.

A titkár aki gyorsíróíronját már a papíron lebegtette, előrehajolt:

- Szóval nem írunk?

- De - sóhajtott a híres író, mint egy vértanú -, azért írunk - s diktálni kezdte véleményét az emberiség jövőjéről.

Ezt most sokkal sötétebbnek látta, mint néhány másodperccel ezelőtt, majdnem gyászosnak.

Úgy érezte, hogy az ostoba és boldogtalan emberiség hanyatt-homlok a végső veszedelembé rohan.

1927

FÉLREISMERNEK

Múltkor, egy sötét, téli reggelen vidékre kellett utaznom. Úgy terveztem, hogy majd villamoson megyek ki az állomásra. De a keltőóra későn csörömpölt fel. Kiskocsiért telefonoztam. Nagyot küldtek, négyüléset, vadonatúj, takarosat. Ragyogó ablakaival puhán gördült kapunk elé. Kezembe kaptam kézipoggyászatot, egy halványbarna disznóbőr bőröndöt, mert előző este véletlenül ebbe csomagoltak be, s indultam.

A pályaudvaron három hordár vett körül. Egyik nyitotta az ajtót, másik a kocsit fizette, harmadik szaladt poggyászzal jegyet váltani. „Elsőosztály” - szólt elmenőben, már állítóan, mint aki másra nem is gondolhat, s én, aki másodikon akartam utazni, bólintottam.

Beszálltam egy üres fülkébe. Halkan koccant az ajtó üvege. Megjelent a kalauz. Feszesen tisztelgett, majd felém hajolva bizalmasan, de végtelen tisztelettel érdeklődött utam, sajátos kívánságaim és hordárom iránt. Néhány pillanat múlva lenn kiabálta a hordárom számát, s vele együtt többen, oly riadalommal, mintha tűzvész ütött volna ki. Jött a hordár. Könnyű kézi-bőröndömet, melyet kisujjamon is elbírtam volna, ketten hozták, ő meg a kalauz. Alig múlt pár perc, a kalauz ismét feltűnt ajtóm előtt egy másik, paszományos, tekintélyes alkalmazottal, aki fehér kesztyűt viselt. Egy darabig félénken szemléltek a folyosóról, valamit tárgyalhattak, aztán beléptek. Értésemre adták, hogy a mellette levő fülkében még kényelmesebben utazhatom. Bevezettek oda, de az éppen olyan volt, mint az előbbi. Biztosítottak, hogy amennyiben az étkezőbe méltóztatnék fáradni, ők azonnal lezárják a fülkét, állandóan közelemben fognak tartózkodni.

Nem szóltam semmit.

Ebben a pillanatban meggyulladt a villany, tündéri fénnel öntötte el az eddig homályos fülkét. Éreznem kellett, hogy ez nekem, csak nekem szól. Úgy rémlett, hogy egy meseországba csöppentem, ahol legtitkosabb kívánságom is teljesedik. A kalauz fölpolcolta elém a kis lecsapható asztalkát. Íme, gondoltam, a mesék terüljasztalkája.

Nyilvánvaló volt, hogy félreismertek. Azt hitték, hogy én nem én vagyok, hanem valaki más, egy jelentős ember, tehát megbízott, hivatalos kiküldött, súlyos közéleti egyéniség, aki főlemel, porba sújt, intézkedik, kiutal, utcákat hasít, bányajogot ad, trafikjogot azonban mindenesetre.

Ezt a félreértésüket ekkor még könnyűszerrel eloszlathattam volna. Csak úgy kellett volna viselkednem, mint egyébkor. De bármennyire nehezemre esett leküzdenem természetes hajlandóságomat, hogy mindenkit és mindent észrevegyek, erőszakot tettem magamon. Szórakozott, fátyolos szemmel tekintettem rájuk, mint egy nem létező világ álomalakjaira, csak biccentettem, elhárító mozdulatokkal beszéltem, legföljebb néhány alig érthető szót mormoltam. Az öregebbik kalauzt, aki biztosan apám lehetett volna, „barátom”-nak neveztem.

Később, amikor már megindult a vonat, lehetetlen volt kiesnem szerepemből. A kalauzok, az étkezőkocsi alkalmazottai, a takarítóasszonyok folyton-folyvást figyeltek. Amint le-föl járkáltak a folyosón, amennyire a hódolat megengedi, egy-egy riadt pillantást vetettek felém, mint egy ketrecbe zárt vadállatra, a legnemesebbre, az állatok királyára, az oroszlánra. Őszintén szólva most már nekem is örömet okozott a játék. A szélhámosok szívdobogtató kéjét élveztem, akiket másnak vélnek, mint akik. Ezért áldozatot is hoztam: Egy könyv hevert előttem. Bölcse és helyesen ki se nyitottam. Előkelő ember nem olvas. Az már mindent tud. Tartózkodtam a gondolkodástól is, mert az gyötrelmesen rút ráncokat vés arcunkra. Mind-

össze a fákat néztem, igen szigorúan, s az elrohanó sürgönypóznákat, melyek láttomra ijedten ugrottak félre.

A személyzetnek láthatólag fájt, hogy semmit se kértem. Aggódtak miattam, hogy melegem van vagy hogy fázom. Részvét tükröződött szemükben, mikor könnyökömet az ablak párkányára támasztottam, a gondolat is kétségbe ejtette őket, hogy a durva fa esetleg feltörheti finom bőromet, s szerettek volna alája egy selyemkendőt teregetni. Erre azonban nem adtam alkalmat.

Csak egyetlenegyszer volt módjuk, hogy távolról, látatlanul segítségemre siessenek. A kocsi másik végében bőgni kezdett egy csecsemő. Ijedten futkároztak a folyosón, aztán a csecsemő hirtelen elnémult. Hogy mi történt, nem tudom. Lehet, hogy valamelyikük egy hosszú késsel azonnal elvágta a csecsemő torkát, de lehet az is, hogy az anya a maga jószántából dobta ki gyermekét a robogó vonatból, nehogy nyugalmaát megbolygassa.

Másodpercnyi pontossággal érkezett meg vonatom. Megint ketten vitték ki poggyászatomat, mély hajlongások közepette. Ekkor mindent elronthattam volna. De sem nem köszöntem meg kedvességüket, sem borraalót nem adtam. Közönyösen, a levegőbe meredve hallgattam. És ez hatott. Csak most hitték el igazán, hogy valóban az vagyok, akinek gondoltak.

Egyébként a pályaudvaron mindenki „vigyázz”-ban állott. A jegyszedő vasutas is. Nem kérte jegyemet. Út nyílt előttem. Én pedig mehettem előre, fölfelé, azon az ösvényen, mely a csillagok felé vezet.

1928

CHMELL ARISZTID

1

Ha meghalunk, egyszerre mindent elfelejtünk, amit tudtunk és láttunk. Bizony, barátaim. Ma reggel hirtelenül ez jutott eszembe. Sok mindent kellene még elmesélnünk egymásnak. Nézzétek, itt van például Chmell János esete. Emlékeztek még rá?

Nem emlékeztek. Nevét talán még tudjátok, de őt magát már régen elfeledtéték, hálátlanok, pedig hajdan - húsz-huszonöt esztendővel ezelőtt - sokat mulattunk rajta.

Egy sötét, csikorgó téli délutánon együtt mentünk el mi, ifjú mordályégetők, annak a tisztos, hagyományokban gazdag irodalmi társaságnak az ülésére, ahol székfoglalóját tartotta. Istenigazában ki akartuk magunkat röhögni.

Ismeritek ezeket a fölolvásó üléseket. A terem komor, fönn gázlángok lobognak, az asztalon két gyertya ég, mint a siralomházban vagy egy szegényes ravatal mellett. Igen, én ilyenkor mindig a halálra gondolok, a gyászszertartásra. A fölolvásó kántáló hangja, akár a halottas ének. Csak arra várok, hogy a koporsófüdelet, mely valahol a falhoz támasztva áll, megragadják a gyászhuszárok. Az asztalt zöld posztó borítja. Vizespoharak a sárgás bádogtálcán, s a palackban víz, igazi víz. Üdvözlöm a vizet, mely legalább valódi, harmatcsöpp nekem a sivatag aszályában. Üdülés lankadt lelkemnek, mikor a fölolvásó egy kortyot iszik, megnedvesíteni hervadt ajkát, s azt kívánom, vajha minden mondata után innék, legalább ő. Milyen szép künn az élet, a nők és a bűnők, a patikában a méregszekrény, a sok hirtelen halál, az a sok rendetlenség, mely lépten-nyomon elénk bukkan, mikor nem is keressük, s ezek keresve se találunk semmit, kopaszon és vénen, a májbajukkal, meszes ereikkel meg egyéb gyógyíthatatlan nyavalyájukkal a szépségről elmélkednek, s papirosukat csörgetve tintás szókat silabizálnak: „Üdvözlöm... fennkölt... mindazonáltal...”

Mi kaján szerénységgel a leghátsó padban húzódtunk meg. Sokáig kellett rá várakoznunk. Előtte több fölolvásó szerepelt. Csak aztán következett maga Chmell János.

Ásatag, topa emberke volt, alacsony termetű és fűrge, hátrafésült, deresedő hajjal, tuskés szakállal. Kissé pisze orrán csíptetőt viselt. Térdeit hosszú, ünnepélyes ferencjózsef verte. Amint megjelent a dobogón, egyesek hanyatt-homlok menekültek.

Ezek nem tudták, hogy ő nekünk a kaviár. Rossz írónak lenni könnyű. De olyan rossz írónak lenni, mint ő volt, az már valami. Az annyi, mint elsőnek lenni sok-sok millió ember közül.

Pimaszul rábámultunk. Ott ült két gyertya között, amely halottas fényt szitált egészségtelen arcára, s duplára hajtott csíptetőjét kézírata fölé tartva pöszén hadarta végtelenbe nyúló mondatait, olvasott-olvasott, valami hosszút és unalmasat.

Vagy egy fél óráig egyik ámulatból a másikba estünk. Csodálkoztunk azon, mennyire ismeri már az unalom művészetét, s tévedésből se mond olyat, ami kissé meglepő vagy szokatlan. De ezt is eluntuk. Végre az unalmat is meg lehet unni. Sok volt a kaviárból. Abból se lehet megenni egy hordóval. Botrányosan kezdtünk viselkedni. Közbeszóltunk, helyeseltünk, és olykor minden ok nélkül tapsoltunk is. A kínos jelenetnek a társaság egyenruhás szolgája vetett véget, aki odajött hozzánk, s csöndesen eltávolított bennünket.

Akkor a fölolvásó majdnem egyedül maradt a társaság néhány elnöklő tagjával meg a régi, dicső költők márványszobraival, akik szintén nem szökhettek meg. Nyilván zavartalanul fejezhette be fölolvását.

Amint tudjátok, barátaim, az ő neve évtizedekkel ezelőtt tűnt fel egy pályázaton. Ez a társaság százaranyas díjat tűzött ki *ötfelvonásos tragédiára, amely tárgyát a magyar történelemből meríti*. Chmell János, akinek ekkor már több történelmi tragédiája hevert készen íróasztala fiókjában, kivett egyet, a *Nápolyi Endré-t*, s beküldte. A pályázat föltételei között szerepelt egy pont, mely szerint *verses művek előnyben részesülnek* a prózaiakkal szemben, bizonyára azért, mert verset, mértékre szedett sorokat sokkal nehezebb írni, mint gyalog prózát, melyet elvégre mindenki beszél. Hogy ennek a körülménynek köszönhette-e szerencséjét vagy másnak, nem tudom, de bizonyos, hogy Chmell János a száz aranyat s a vele együtt járó költői dicsőséget megnyerte.

Pályája ekkor deelt. Megkoszorúzott munkáját előadták egy díszelőadás keretében. Nem aratott sikert. Darabjában pedig volt minden, ami kellett, tragikum és bonyodalom, szerelem és célkitűzés, történelmi hűség és eszményítés is, lovagok, apródok, udvarhölgyek, egy gonosz ármánykodó, ki tört fen a nemesre, s egy udvari bolond, ki keserű igazságot mond a királynak, akár Shakespeare-nél, a brit szellemóriásnál. Mégse tetszett. A kritika fanyalogva fogadta, a nézők vállukat vonták, úgy érezték, hogy egyáltalán nem érdekli őket. Csak néhány barátja és ismerőse verte össze tenyerét, mire Chmell János meg is jelent a függöny előtt, s egy babérr koszorút vett át. Ekkoriban választották a társaság tagjai közé, s ekkoriban tartotta meg székfoglalóját is.

Ami utána történt, az nemigen ismeretes. Küzdelmes évek következtek rá. Képzett ember volt, tanár - egy gimnáziumban a magyart és történelmet tanította -, s a legmagasabb kitüntetés birtokában se bizakodott el. Azon iparkodott, hogy tökéletesítse magát, s tehetségét lehetőleg kibányássa. Tisztában volt azzal, hogy aki írói pályára lép, annak sokat kell dolgoznia és szenvednie. Egyelőre az elmúlt idők remekíróit tanulmányozta, a klasszikusokat, és ő is klasszikus akart lenni. Öt év alatt hét drámát fejezett be: a *Szent István-t*, *Aba Sámuel-t*, *Rákóczi-t*, *Bocskai-t*, *Thököly-t*, *Zrínyi Iloná-t* és *Görgey-t*. Általában csak a nagy tárgyakhoz nyúlt. A kisebbeket megvetette. Meg volt győződve, hogy ami a valóságban nagy, az írásban is az. A virágot költőinek tartotta, a káposztát prózainak. Úgy hitte, hogy aki a viharról ír, az férfias író, viszont aki a szellőről ír, az okvetlenül nőies író. Ő az előbbit választotta.

De újabb munkáival nem volt szerencséje. Még bemutatták ugyan régi darabját, az *Arisztid gróf*-ot, de ezt oly részvétlenség fogadta, hogy a második előadás után sürgősen le kellett venni a műsorról, s ezzel végképp el is volt temetve. Chmell János sehogy se haladt előre. Egyet zökkent, belekoppant valamibe, megállott. Drámáit immár hiába nyújtotta be ahhoz a társasághoz, mely hajdan kitüntette, nem nyert többé. Úgy tetszett, hogy üldözi a sors, nem értik meg kortársai. Majd azt képzelte, hogy „hanyatlik”. Már-már boldogan gondolt vissza a *Nápolyi Endre* bemutatójára, mely szemében a dicsőség kezdett lenni, szívesen idézte vissza a pillanatot, mikor a színpadi lámpák fényében ragyogott. „Hejh, ha még egy olyant énekelni tudnék” - sóhajtott Arany Jánossal.

Erre lefelé kezdett licitálni. Szerényebb helyeken kopogtatott, kiszimatolt minden pályázatot, melyet egy közművelődési kör vagy asztaltársaság hirdetett, oda küldözgette be drámáit, idegen kézírással, nevét tartalmazó jeligés levélkével, de itt csak második díjat nyert, máskor pedig művét pusztán „dicséretre tartották érdemesnek”. Minthogy darabjai évekig porosodtak a budapesti színházak irodáiban, s az igazgatók egymás után adták vissza többé-kevésbé udvarias szavak kíséretében, a vidékre vetette szemét. Egy ízben sikerült megállapodnia egy öreg, vidéki színigazgatóval, hogy a *Nápolyi Endré-t* előadatja, azzal a föltétellel, hogy a

szerző a kiállítási költségekre való tekintettel lemond a tiszteletdíjról. A bemutatóra, melyet iskolai szünnapra tűzetett ki, leutazott, s a kivezenyelt diákokkal meg egy tájékozatlan közönséggel ünnepeltette magát mint „fővárosi író”-t. Csakhogy később ilyen alkalom sem akadt. Chmell János erre kissé alkalmazkodni akart a „kor szelleméhez”. Nagyszabású „modern” regényt írt a gyermekelhajtás ellen, rámutatva arra, hogy ez hazánk veszedelme, majd egy másik regényt, melynek hőse egy óriási lángész, festő, de egyben reformátor, forradalmár és politikus is, aki részint képeivel, részint tüzes beszédeivel Magyarországot a szó szoros értelmében megváltja. Saját költségén kiadott két balladakötetet. Évek múltán talált magának egy bukófélben levő napilapot is, mely állandó zavarokkal küszködött, és nem fizetett munkatársainak. Itt naponta kifejtette nézeteit a női szívről, a szerelemről és a világegyetemről.

Azt, hogy teljesen névtelen volt, nem merném állítani. Tagadhatatlan, rossz csengésű neve volt, de neve azért csengett és forgalomba is jött, mint hamisított pénzdarab, melyet senki se fogad el fizetési eszközül: mindenki ismerte és eleve visszautasította. Az irodalmi piacon első helyen jegyezték a non-valeurök rovatában. Mikor emlegették, az augurok özszemosolyogtak, író társainak ajkán egy biggyedt, szánakozó fintor jelent meg. Később az írók rájöttek, hogy szükség van rá.

Hivatást teljesített. Valamint mindnyájan ösztönösen szeretjük a lángelmét, mert diadalmas, mindent legyőző tehetsége kitágítja előttünk az emberi lehetőségek határait, s elhiteti velünk, hogy előttünk is nyitva a pálya, melyet befutott - végre mi is embertársai vagyunk -, titokban Chmell Jánost is megszerették, mert a tollforgatók a csüggedés és önbírálat pillanataiban boldogan tekintettek erre a mélypontra, önmagukat vigasztalták azzal, hogy nála mindannyian különbek. Így alakult ki olvasóközönsége, főképp az írók táborából. Már olvasták is. Egy hírneves drámaíró kívülről tudta a *Nápolyi Endre* néhány szebb jelenetét, s baráti társaságban el-elszavalta. Mások előfizettek a lapra, melynek munkatársa volt. Lesték a cikkeit. Egy-egy megállapítását, mely az önkéntelen humor fényében csillogott, megcseruzázták és körbeadták. Akadtak már Chmell-szakértők is, akik chmellizmusról beszéltek. Nevét egyre gyakrabban lehetett látni a humoros karcolatokban. Chmell János fogalommá vált. Ő volt a rossz író, a lehető legrosszabb író, itthon és talán külföldön is, aki állandóan íróasztalánál kuksol, meddő igyekvéssel, éjjel-nappal régi magyar királyokkal társalog, csilingelő versikéket faricskál, hősiesen nekilendül, de nyomban orra is bukik, zörgő babérkoszorú lóg nyakában egy fakó nemzetiszínű szalaggal, és kis disznószemével búsan szemléli a *Nápolyi Endre* berámázott színlapját. Az élclapok is szerepeltették. Ha valamelyik ócska humorista a napi tréfájához csattanót keresett és nem talált, elég volt odacsapni a végére Chmell János nevét, hogy a hatás teljes legyen. Ez az egytagú név úgy pukkant, mint a békarakéta. Egyéb ötlet híján gyakran folyamodott hozzá a kabarék konferansziéja is. Pusztá említésére zsiszegni kezdett a nézőtér, viszkettek a tüdők, fölfakadt a nevetés. Az emberek már képzelődtek felőle. Azok, akik sohasem olvastak tőle semmit, és közönyösen haladtak el az irodalom jó és rossz termékei mellett, mulattak azon, hogy Chmell János létezik, ténykedik és ír, jótékony fölény dagasztotta májukat, hogy valahol van egy szellem, aki mindenkinél laposabb, alantasabb. Ez már a dicsőség volt. Mert mi más a dicsőség, barátaim, mint valami, ami szájról szájra száll, szervesen, önmagától növekszik, gyakran anélkül, hogy táplálnák, s elborít egy alakot fényes ködével, úgyhogy később sokszor már az alakot se látjuk, csak azt a legendát, mely csodálatosan és rejtélyesen hajtott ki belőle?

Dicsőségét meg is érdemelte. Nem csüggedett, ernyedetlen kitartással dolgozott. Tünetmentes könnyűséggel írt. Ami eszébe jutott, azt tüstént leírta, és amit leírt, az tüstént megnyerte tetszését. Neki semmi se volt teleírni ötszáz vagy ezer oldalt. Egy írnok, akinek ezt le kellett volna másolnia, bizonyára írógörcsöt kap, de ő, aki ki is gondolta, nem fáradt bele. Vakációban ingujjra vetkőzve vágott neki valamelyik hatalmas munkájának. Télen-nyáron hajnali ötkor

kelt. Bevonult udvarra néző dolgozószobájába, az előadás kezdetéig dolgozott, aztán alig várta a pillanatot, hogy hazajövet újra átadhassa magát a tinta és a papír mámorának.

Ezt az élvezetét megszerezte egy másikkal is. Szenvedélyesen dohányzott, egyik szivarról a másikra gyújtott, rágta, ette a szivarokat. Nyála barna volt, ujjá és körme sárga. Amihez hozzáért, azon a bagólé sárgásbarna foltokat hagyott, a kéziratpapírjain is, mintha csokoládéval öntötte volna le őket.

Harcosok vonultak előtte sisakban, páncéllal, kelevézzel, pihegő hírnökök, akik jelentettek valamit és azzal el is tűntek, püspökök, zászlósúrak, akik közül tetszése szerint bárkit megölhetett. Egy tollvonással harmincezer embert kaszabolgatott le. Tömegeket idézett, s ha szükségesnek mutatkozott, föl is lázította zárójelbe tett utasításával, melyet többnyire így fogalmazott: *a tömeg lázong.*

Már ötvenedik évét típorta, mikor belefogott egy új drámájába Albert királyról, aki tudvalevőleg Neszmélyben halt meg, dinnyeevés következtében. Egy decemberi hajnalon, valamivel karácsony előtt, szivarfüsttel pácolt odújában ezen dolgozott. Családja még aludt. Varázsos csönd zsongott fölötte. Szaporán percegett a tolla, képek cikáztak el, jambusok zendültek káprázó fülében. Szinte készen vetette papírra azt a hosszú monológot, melyben a tragikus sorsú király, kezében egy dinnyével, a mulandóságról elmélkedik s elbúcsúzik az élettől. Rendkívül meg volt vele elégedve. Többször egymás után elolvasta. Előbb halkán, aztán szokása szerint hangosan, le-föl járkálva szobájában. Hétkor a cseléd behozta reggelijét. Chmell János megitta a kávé, egy fél kiflit fogyasztott hozzá, de nyomban utána hirtelen rosszul lett fogta el, gyomra fölmelyedett. Félretolta a bádog hamutartót, melyben undorítóan bűzlöttek a nyálas, hideg szivarcsutkák. Egy pohár vizet hajtott le. De akkor az émelygés oly hevesse vált, hogy kiszaladt az árnyékszékre, és hányt.

Amikor visszatámolgott szobájába, s a derengő reggeli fényben megpillantotta magát a tükörben, arca oly halálsápadt volt, hogy megrémült. Leroskadt egy karosszékbe, az íróasztala mellé. Orráról levette csíptetőjét, maga elé tekintett, a rövidlátóknak puha, gyermekes szemével, melyben - úgy rémlik - az egész világ fájdalma és gyámoltalansága ott van, mikor nem takarja el a megszokott lencse. Rosszullete ismétlődött. Ekkor fölkelte feleségét. Ez egy ösztövé, magas asszony volt, aki rendszerint csak háromnegyed nyolckor ébredt, mikor férje iskolába ment. Az asszony szidta a vizes pesti tejet, a sváb kofákat, meg azt a sok fene szivart, és nikotinmérgezéstől tartott. Urát levetköztette, ágyba fektette, gyomrára hideg borogatást tett. Elhívatta háziorvosukat. Az nyomkodta Chmell János gyomrát, s némi érzékenységet észlelt a bal oldalon. Mindenesetre gondolkozóba ejtette agyagszínű arca, valamint az, hogy az utóbbi időben soványodott, és - amint a felesége mondta - kabátja, mellénye lötyög rajta. Azt tanácsolta, hogy a klinikán rendszeres gyomorvizsgálatot végeztessenek.

Ezt ő halogatta. De hogy nem maradtak el a rosszulletek, s egy ízben a hányás is jelentkezett, a karácsonyi szünetben elment a klinikára. Ott kikérdezték, s azzal bocsátották el, hogy két napig nem szabad se húst, se parajt ennie, s harmadnap éhgyomorral jelentkezzen. Chmell János ezeken a napokon szertartásosan és lelkiismeretesen készülődött. Minekelőtte elindult, arról se feledkezett meg, hogy székletét a tudományos vizsgálat céljaira egy porcelán tégelybe tétesse, azt lekötötte a befőttekhez használatos, vízhatlan hártypapírral, melyre saját kezűleg írta teljes nevét, mint irodalmi munkái alá. Ólmos esőben érkezett az Üllői útra. Túlesvén a próbareggeli s a bizmutkása gyötrelmén, egy tanársegéd a röntgenterembe vezette, átvilágította, lefényképezte mellkasát és gyomrát, s ő egy pillanatra láthatta bordáit.

Orvosai úgy vélték, hogy leghelyesebb, ha befekszik az osztályra. Ők róla tárgyalván rendszerint csak két betűt mondtak, mintha fogukat szíva fölöttébb csodálkoznának. Ezt a két

betűt: c. c. Kétségtelenül megállapították a carcinomát. Feleségével közölték, hogy egy kis műtétet kellene rajta végrehajtani, mégpedig sürgősen. A beteget átszállították a sebészetre. Itt a sebésztanár föltárta a gyomrot, de csak éppen kinyitotta, aztán mintha pusztán kíváncsiságból tekintett volna beléje, vásott gyermek módjára, aki mindenbe belekukkant, megnézi, hogy mi is van ott, nyomban összevarrta. A rákos daganat annyira elharapódzott, áttevődött egyéb szervekbe is, hogy megkísérelni se volt érdemes az operációt.

Miután sebe begyógyult, a beteg valamivel jobban lett. Még magához kérte az *Albert király* kéziratát is. Tűrhetetlen fájdalmait morfiumoltásokkal csillapították, s a méreg részegségében arról ábrándozott, hogy majd kórágán fejezi be. De ereje napról napra hanyatlott. Kezét már nem volt képes fölemelni. Nem tudott sem enni, sem inni. Hangja megvékonyodott, mint egy kisgyereké. Az orvosok azt hitték, hogy még pár hónapig élélhet. Egy este azonban, február elsején fél hétkor váratlanul meghalt.

Halálhíreről először az újságok értesültek, a könyvnyomtatásból, mely egy kurta napihírt közölt pályafutásáról, életrajzi adatokkal tarkítva. Ezt az újságírók viszolygó ámulattal és részvétellel ollózták le, mutogatták egymásnak, bevitték a szerkesztőhöz, mint csodabogarakat szokás. Tűnődve néztek maguk elé. Nem lehetett tagadni az események jelentőségét. Egy trón maradt üresen, melyen évtizedekig ült a legrosszabb magyar író, s most ez üresen marad, interregnum következik mindaddig, míg a közvélemény méltó utódot nem talál, aki mindenkinek egybehangzó ítélete alapján elfoglalhatja helyét. A rovatvezető leragasztotta a hírt, és jelezte: *kis borgisz compresse*.

Reggel az olvasók hasonló érzéssel olvasták ezt, hitetlenül, a fejüket csóválva. Chmell Jánost, aki visszavonultan élt, és nem járt társaságba, legtöbbjük sohase látta, csak képzeletével építette föl alakját, tarkabarka, bohó élcekből. Most egy pillanatra arra gondoltak, hogy ez a közéleti figura, akin annyit derültek, valóban volt, ember volt, élt, mint ők, és meghalt, mint akármilyen más ember.

2

A koporsónál egy tizenhárom éves fiú is ott állt könnyekben fuldokolva, zsebkendőjét áthévült arcára nyomkodva, az elhunyt egyetlen fia, Chmell Arisztid.

Arisztid akkor született, mikor apja nagy reménység közepette *Arisztid gróf* című tragédiáját írta. Innen kapta a nevét. A darab megbukott, de fia megmaradt. Chmell János örült, hogy legalább a mindennapi életben hallhatta kedvenc hősének a nevét, fia pedig viselte ezt, mint valami korszerűtlen, társadalmi osztályához nem illő, szomorú papiros éket.

A zord kamasznak az orra megdagadt a sírástól, szeme lázasan égett. Őt annak idején nem értesítették a betegség halálos voltáról, részleteibe sem avatták be. Éppen Phaedrus meséjét fordította a hollóról és rókáról, hogy a szótárak és a latin igék között rácsapott a halálhír, s gyorsan kiragadta az iskolapadból és pajtásai közül. Fájdalmát csak most élte ki. Nézegette a halál barbár pompáját, a virágos ravatalt, apja ismert barátait, kik a gyertyafényben merőben másoknak rémlettek, s édesanyját, ki gyászruháját, az egész arcát, alakját eltakaró fátyolát oly hirtelen öltötte föl, mint egy színésznő, egyik jelenetről a másikra.

A temetésre a fiú vadonatúj fekete kalapot kapott, széles gyászszalaggal, fekete pamutkesztyűt, melynek ujjait idegesen húzogatta, míg a szertartás folyt. A halottasházban, a virágoktól fülledt levegőben szemlélte apja viaszszárga, haláltusától eltorzult arcát. Főképp az ijesztette meg, hogy nem volt rajta a szokott csíptető, melynek mély nyoma még mindig ott látszott az orra nyergén. A halált másnak képzelte, sokkal rémesebbnek, sokkal tragikusabbnak és fősé-

gesebbnek. Épp az egyszerűsége lepte meg, az érzékelhető volta, a csöndje, aztán a járás-
kelés, mely körötte folyik, azok az emberek, kik közvetlen közelében a maguk dolgára
gondolnak, hasznos-józan intézkedéseket téve, az például, hogy fejetlen kétségbeesésében is
kifizetnek egy számlát, vagy borralalót adnak a koszorút vivő szolgának.

A sírnál két szónok beszélt. Egy öreg, kiérdemült író képviselte azt a tisztos, hagyományokat
őrző társaságot, mely egykor megkoszorúzta Chmell János drámáját. Ez láthatólag félvállról
vette föladatát, csak éppen letudta. Pár udvarias szóval emlékezett meg az elhunyt kitartásáról,
szorgalmáról, hangsúlyozta, hogy „mennyire szerette a szépet”, majd tanári működését
mértáta. A tantestület nevében az igazgató búcsúztatta Chmell Jánost. Ő viszont annál
részletesebben terjeszkedett ki irodalmi pályafutására. Arisztid lesütött szemmel hallgatta a
beszédeket, s megkönnyebbült, mikor a pap századoktól megszentelt karingében az alázat és
megbocsátás szavait rebegte.

Temetés után kocsin ment haza édesanyjával, s együtt fogadták a részvétlátogatókat. Semmi
kétség, ez már nem volt közéleti esemény, csak afféle magánügy, magángyász. Az özvegyet ez
egy kicsit bántotta is. Estefelé becsöngetett hozzájuk Evelin, az öreg grófnő. Chmell János
annak idején bejáratos volt a grófnő kastélyába, a többi íróval együtt olykor őt is meghívták
irodalmi teára. A grófnő, aki magát a nemzeti irodalom védőangyalának tekintette, és születé-
sénél fogva fölötté állt az érdeksatáknak meg a hírlapi hajszáknak, nem az eredményt dobta
latra, hanem a szándékot, méltányoló fejbólintással vette tudomásul, hogy az Istenben boldo-
gult is író volt, akár az a csomó ember, ki betűvetéssel keresi kenyerét, ezért kötelességének
tartotta, hogy fogatát megállítsa házuknál, s néhány részvevő szót intézzen az özvegyhez és az
árvához. Rövid látogatása a polgári jelenlevők között ünnepi, zavart megindultságot keltett.

Arisztid már régen ismét iskolába járt, mikor gondolkozni kezdett arról, hogy voltaképp mi is
történt. Tétova, homályos gondolatok voltak ezek. Olyan kellemetlenek, hogy fíntorognia
kellett rájuk. Kimondhatatlan zűrzavar lakozott kamaszfejében. Láta, hogy eltűnt valaki. Egy
szebb hazába költözött, mondták, egy jobb hazába. Anyja pedig folyton arról beszélt, hogy
milyen „áldott, jó ember volt”. Ő ilyenkor fölkelte tankönyvei mellől, homlokát ráncolta, és
fölsóhajtott. De nem érzett semmit. Sok mindent érzett ahhoz, hogy valamit érezzen. Lakásuk
nagyobb lett, szabadabban is mozgott, nem kellett immár lábujjhegyen járkálni attól való
félelmében, hogy zavarja apját a munkában. Képe napról napra homályosodott benne. Miután
az étellel való kapcsolata megszakadt, semmi sem táplálta az emlékeket, melyek egy darabig
pangottak, aztán fölsozslásnak indultak, megrohadtak, mint a test vér híján. Pár hónap múlva
azt se tudta, hogy milyen volt. Fotográfákra emlékezett, mindenekelőtt arra a nagyított arc-
képre, mely anyja ágya fölött függött, széles fekete rámában. Ez elevenítette meg képzeletét, s
azzal áltatta magát, hogy hajdan csakugyan ez az ember mozgott szobáikban. Az igazi
elhalványodott. Mindössze néhány laza, elnagyolt mozzanat maradt belőle. Este a kabátja
lógott egy széken, mint egy madárijesztő, feje árnyékot vetett a falra, amint egy rövidzárlatkor
a gyertyát emelte, savanyú izzadságszagot terjesztett a hűvösvölgyi kirándulás alkalmával,
dolgozószobájában pedig sétált, írt és szivarozott.

Talán mégis a szivarszag maradt meg belőle legtovább. Ez beivódott minden tárgyába. Ha
Arisztid leheveredett a díványára, a takarón érezte az áporodott, szinte megfagyott párát, a rég
elszívott szivarok kigőzölgését, mint valami vad, férfias lelket, mely néha undorral töltötte el,
néha azonban oly kellemesen csiklandozta, hogy majd fölsikoltott. Egyik-másik ruháját átalakí-
tották számára. Nyakkendőit megkapta, és hordta. És ezek a sajátos, egyre gyöngülő szaguk-
kal szintén emlékeztették az elköltözöttre, aki sokáig úgyszólván csak így élt benne: egy sajgó,
magyarázhatatlanul rejtélyes szag emléken.

Vakáció előtt megjelent náluk Chmell János egyik kartársa, egy szürke ruhás, szürke hajú ember, szintén tanár. Ennek az özvegy átadta az íróasztal kulcsait, hogy az irodalmi hagyatékot rendezze. Napokig tett-vett a hű kolléga a dolgozószobában. Leltárt készített mindenről, amit talált. Számos teljesen befejezett drámára és regényre bukkant, melyről nem is tudtak. A kéziratokat iktatta, az utókorra gondolva piros-fehér-zöld spárgával kötötte össze, s egy nagy dobozban helyezte el.

Ő adatta el a nyolcszáz kötetből álló könyvtárat is, melyet az elhunyt annyi szeretettel gyűjtött. Magával hozott egy könyvkereskedőt, ki az egészet megvásárolta, meglehetősen kis összegért, mert néhány történelmi munkán és editio princepsen kívül semmit se tartott becsesnek. A könyvtárat elszállították. Ezzel a kartárs elvégezte kegyeletes hivatását. A kéziratos dobozt átnyújtotta Chmellnének, az elhunyt néhány kötetével együtt, melyet a könyvtárból megmentett, megkérve őt, hogy tegye félre Arisztidnek, arra az időre, „amikor majd olvasni tudja”.

Ősszel az asszony falura költözött, a néjéhez, s fiát egy vidéki gimnáziumba adta, a piaristákhoz. Arisztidben itt fölébredt eddig rejtve-buzgó vallásossága. Töredelmesen gyónt, ájtatosan áldozott. Különösen szerette a hajnali miséket, advent és karácsony között, mikor a pap ezüsttel szegett fekete miseruhában állott az oltár elé, kitárt karokkal Szűz Máriához fohászkodott, kérve a meddő egeket, hogy harmatozzanak, küldjék el végre a boldogtalan emberiségnek a Megváltót. Ő térden állva hallgatta végig a misét, verte a mellét, mély büntudattal, élvezte, hogy fájnak a térdei, s minden, ami körülvette, a homályos novíciusok valami különös jelképpé váltak szemében. Apja lelke üdvéért mindennap három Miatyánkot és három Üdvözlégyet mondott el.

A papoknál lerakta az érettségit. Anyja, tekintve, hogy gyönyörűen rajzolt s a számtan iránt mindig hajlandóságot mutatott, a mérnöki pályára szánta, s Németországba küldte, egyetemre. Utolsó előtti tanulmányéve végén Arisztid elvesztette édesanyját. Amíg a diplomáját meg nem szerezte, rokonai támogatták. Akkor hazajött, legénylakást vett ki, s az öreg grófné pártfogása révén azonnal állást kapott egy gyárban.

Sudár, délceg fiatalember lett belőle. Lelkes kék szeme, nyúlánk termete az anyjára emlékeztetett. Budapest, ahol csak gyermekéveit töltötte, úgyszólván idegen volt neki. Az első hónapokban nem is járt sehová. Dolgozott a gyárban, itt megfizették, megbecsülték. Később beiratkozott egy kaszinóba, fel-feltűnt a társaságokban is. Szerették szerény, kedves modora miatt, mind gyakrabban hívogatták ide-oda. Csinosan öltözködött. Azok az úrifíúk pedig, akik éppily csinosan öltözködtek, barátjukul fogadták, esténként vívtak egy vívóteremben, utána együtt vacsoráztak.

Egy májusi éjszakán velük jött valami nagy estélyről. Frakkot viselt, fehér nyakkendőt, lakkcipőt. Barátjai, mielőtt lefeküdtek, egy kávéházba akartak menni, ahol ilyenkor korhelyleveszt kapni, s bármennyire szabódott, hogy fáradt, becepelték magukkal.

A kávéházban tűrhetetlen fény, láрма, hőség fogadta. Hely se volt. Végre valamelyikük megpillantotta ismerőseit, néhány író és újságíró, aki a sarokban egy hosszú márványasztalnál üldögélt. Azok odatessékelték őket.

Arisztidet bemutatták nekik. Mihelyt kiejtették a nevét, az érdeklődés középpontjába került. Ezek a ványadt alakok, kik eddig füstfelhőikbe burkolóztak, fölemelték fejüket, kíváncsian rátekintettek, összesúgtak, tanácskoztak, megint rátekintettek, s akkor szájukon megjelent egy pimasz, rosszul leplezett, körbefutó gúnymosoly.

Mióta hazajött, nem először tapasztalta ezt. Bármennyire tapintatos volt az a kaszinótársaság, melyben eddig mozgott, nemegyszer megesett már, hogy valaki a neve hallatára elnémult, az jutott eszébe, vajon Chmell Arisztid csakugyan fia-e annak Chmell Jánosnak, de nem merte

megkérdezni tőle, hanem bizonyos zavart csönd után félrevonta valamelyik barátját egy ablak-mélyedésbe, ott hosszan vallatgatta, s azalatt mind a ketten furcsa, részvéttel teljes tekinteteket lövelltek feléje. Máskor hangosan vitatkoztak színdarabokról, könyvekről, s beléptekkor másra terelték a szót, alkalmasint finomságból. Arisztid tudta, hogy körülbelül olyan nevet kapott örökbe, mint valami bűnöző fia, aki belügyminiszteri engedéllyel megváltoztathatja nevét. Apja nem halt meg egészen. Az a különös halhatatlanság, melyet munkásságával teremtett, követte őt lépésről lépésre.

De ilyen szemtelenül még sohasem alázták meg. Az egyik részeg fráter fölkel, rámutatott, félhangosan magyarázott valamit a társainak, mire ezek hahotázni kezdtek. Többször megismétlődött ez a hahota. Viselkedésük oly kihívó volt, hogy azon tépelődött, mit tegyen. Beléjük köthetett volna, fölpofozhatta volna őket sorra. De úgy döntött, hogy nem érti el a sértést. Az asztalra könyökölt. Tekintetével célba vette annak a részeg fráternek a homlokát, melyet huszonöt lépésről is biztosan eltalált volna. Málnaszörpöt rendelt. Lassan szűrösölte a szalmaszálon, és hallgatta nyegle, öntelt megjegyzéseiket. A társalgás mindenütt a világon abból áll, hogy érdekeinket palástolva bizonyos érdeklődést színlelünk, hogy ezen a réven tulajdon ügyeinkkel hozakodhassunk elő, s azokat rákényszeríthessük másokra. Itt ez az alakoskodó szemérem is hiányzott. A sok „én” a maga erőszakos uralomvágyával és tébolyult durvaságával egymáshoz kocódott, amiből fülsiketítő macskazene támadt.

Egy újságíró arany fogsorával sonkás zsömlét rágott, s a szemben levő tükörben tetszelegve figyelte arcizmainak működését. Arisztid figyelte az újságírót, aki önmagát figyelte, s hirtelen rémülten azt érezte, hogy ezt már látta valahol, régen, s az, ami most történik, egyszer már megtörtént vele itten, szakasztott így. Körültekintett. Ezek az emberek, akiket sohase látott, a pincérek, a vendégek is, a kávéház, az aranycirádás tükör, az előtte álló málnaszörpös pohár a szalmaszállal, mindenki és minden oly ismerős volt, hogy összeborzongott. A jelenet lassan, végzetes pontossággal támolgyott előre. Ha valaki kinyitotta a száját, ösmerős és rég megunt szavakat hallott. Egyszerre hozzáfordult a mellette ülő barátja, s megkérdezte, hogy mi a baja. És ez volt a legrémesebb. Mert ezt a kérdést pontosan éppígy hallotta már akkor. Fáradtságára hivatkozott, fizetett és eltávozott.

Künn a Körúton elmúlt a lidércnyomás. Szíve valami nehéz-nehé szánalomtól facsarodott el. Az apját látta, az apja arcát, oly élesen, mint még soha. Azon a ködös téli reggelen, mikor gyomorvizsgálatra ment a klinikára, elkísérte őt. Vigyázva lépdelt az ólmos esőtől üveges aszfalton, apja megfogta az ő kezét, hogy el ne csússzék, s noha bizonyára folyton a betegségére gondolt, olyan dolgokról beszélt, melyekről azt hitte, hogy érdeklik. Az ápolónő már várta a beteget a próbareggelivel, híg, világos teát itatott vele, melyben zsemledarabok úszkáltak, a tanársegéd hosszú gumicsövet nyomott apja szájába, tuszkolta lefelé, és vezényelt: „nyelni, nyelni”, s közben szegénynek kivörösödött az arca, szeme kidülledt, nyakerei megdagadtak, mint akit fojtogatnak, a fejét rázta, két kezét összetéve jelekkel rimázkodott, hogy nem bírja tovább, hagyják abba. Nagy nehezen kiszivattyúzták a teát meg a zsemlet. Ezzel még nem volt vége. Egy tálban fehér, gipszszerű pépet raktak eléje, a bizmutkását, melyet cukorral hintettek, málnaszörppel ízesítettek, azt kellett kikanalaznia, lassan-lassan.

Arisztid lehajtott fővel ballagott haza. Most megállt, fejét fölszegte. Azon tűnődött, miért képzele ő még mindig, mint gyermekkorában a hajnali miséken, hogy apja nem természetes halállal halt meg, hanem megölték, ártatlanul és minden ok nélkül meggyilkolták ismeretlen tettesek? Ez a gondolat annyira belegyökerezett agyába, hogy most se bírta onnan kitépni. Apja nyilván nagyon sokat szenvedett utolsó hónapjaiban. Azt, hogy mit szenvedett azelőtt, éveken át, még nem tisztázta. Emlékezett, hogy hétesztendő korában, mikor a *Nápolyi Endré*-t előadták, egyik osztálytársa kezébe nyomott egy élclapot. A címlap egy színpadot

ábrázolt s egy nézőteret, ahol a nézők félrebillent fejfel aludtak. Eleinte ezeket az alvó arcokat figyelőknek vélte, csak később értette meg, miről van szó. Anyjától gyakran hallotta, hogy „szegénynek sok irigye van”, „áskálódnak ellene”, „nem volt szerencséje”. Ő is ezt a magyarázatot fogadta el.

Különben az irodalom Arisztid lényétől meglehetősen távol állott. Diákkorában is csak ímmel-ámmal, pironkodva készítette el otthoni fogalmazványait, melyekben egy kirándulás élményét vagy az ősz szépségeit kellett ecsetelni. Ízetlennek tartotta, hogy valaki kirakatba tegye szenvedését, s a seb köré, melyet az élettől kapott, egy másik, nagyobb sebet fessen, kárminnal. A dicsőséget se becsülte túl. Hiszen napról napra látta, hogy silány firkászok is kitűnően érvényesülnek, és sok pénzt, elismerést szereznek.

Már virradt. A járdán rikkancs asszonyok óriási bölcsekben tölték az újságok kötegeit, mintegy dajkálva, csitítva a sajtó friss termékeit, ezeket a rakoncátlan csecsemőket, akik alig megszületve nyelvet öltögetnek, rikoltanak, kikiáltanak mindent. Gúnyos mosolyra vonta ajkait. Egyik osztálytársa jutott eszébe, egy regényíró fia, aki valaha nagy fajankó volt, azóta újságíró, színházi kritikus, és most élők, holtak fölött korlátlanul ítélkezik. Több ilyen írókölyket ismert. Ezek a díszes csemeték, akik hatéves korukban kiábrándultan felelgettek az interjúvoló riportereknek, hatéves korukban autogramot adtak egy autogram-délelőttön, nyolcéves korukban pedig teljesen kiírták magukat, semmivel sem érték be, átvették apjuk modorosságát, utánózták szokásait, még nyakkendőkötését is, s a dicsőség idélen honvágyával tengődtek. Az egyik gyöngye kabarészínész, a másik parkett-táncos, a harmadik kisegítő egy hangversenyrendező mellett. Aztán Petőfi Zoltán. Petőfi Zoltán. Ha sorsát összevetette az övével, elégedettséget érzett. Nem, őket igazán nem irigyelte.

Mire fölért lakásába, már a verőfény ragyogott a perzsákon. Nem feküdt le. Kürtőkalapját egy székre dobta, odalépett íróasztalához, kinyitotta a fiókját, melynek mélyén apja összes műveit őrizte, s a hagyatékából kihálászta az *Arisztid gróf*-ot. Úgy, ahogy volt, frakkban, báli nyakkendőben, olvasni kezdte, pusztán kíváncsiságból.

Ez volt az első darab, melyet látott. Egy téli este megmosdatták, megfésülték, legjobb ruhájába öltöztették, s elvitték a bemutatóra, hogy mint a szerző fia végighallgassa egy páholyból. Pirosra gyulladt füllel feszengett anyja mellett. Édeskeveset értett az egészből. De az utolsó jelenet annyira megrázta, hogy hetekig rosszat álmodott tőle. Arisztid gróf, kit Elemér gróf, ez a züllött, sötétlelkű démon tönkretett és kiforgatott vagyonából, morfiummal mérgezte meg magát. A gróf barna üvegcséből hörpintette ki a gyilkos nedűt, végigvágódott a díványon, nyögött, tépte a haját, szája tajtékot túrt, majd lebukott a földre, a sűgőlyukig gurult, s ott irtózatosságon között lehelte ki életét. Arisztid ezt sohase felejtette el. Valahányszor a halálról hallott vagy olvasott, ez a kép tűnt eléje, s hiába látott azóta igazi halált is, ez volt számára a halál.

Most, hogy olvasta, vegyes érzések tusakodtak benne. Sok oly részletre bukkant, melyre nem is emlékezett. Az utolsó jelenet se hatott rá úgy, mint akkor. Másnap, egész vasárnap, folytatta az olvasást. A *Nápolyi Endre* első fölvonása, melyben a királyfi megismerkedik a vörös hajú és fehér bőrű Johannával, határozottan tetszett neki. Már-már arról képzelődött, hogy egy kis cikkecskét szentel boldogult atyja emlékének, vagy talán egy tanulmányt, egy harcos írást, melyben kimutatja, milyen igaztalanul ítélték meg, s késő kárpótlásul melléje áll ő, a fia, az igazság lovagja. Csakhogy a többi felvonás némi csalódást hozott számára. Miért táncolnak a manók rózsakoszorúval fejükön, miért süt folyton a hold, és szól a zene, s a király és királyné nászágyán miért ül ott az udvari bolond és egy udvarhölgy, hárfával a kezében? Egyet-mást bizony nem értett.

Ez tovább hajszolta őt előre. Fölvilágosítást akart, megoldást, igazságot, az igazságot. Üres óráiban feltúrta a kéziratkazalt, melyet belepett a por, és böngészgette. Ezeket a lapokat aligha forgatta valaki ilyen izgalommal, az sem, aki megírta. Végére akart járni a dolognak. Munkája már nem is olvasáshoz hasonlított, inkább holmi rendőrhajszához, bűnügyi nyomozáshoz, melynek során a vádlottat vagy fölmentik, vagy elítélik. De később egyre jobban halmozódtak a súlyos, föllegezhetetlen terhelő adatok. A jelenetek megindultak, aztán ellaposodtak, vizenyőssé váltak, s nem lehetett megérteni emberi ésszel, miért nem kurtította meg őket, miért ékelt beléjük tücsköt-bogarat? Arisztid igyekezett gondolatban kijavítani, folytatni. Viszont, ha ezeket az odacsirizelt toldalékokat kihagyta, összeomlott az egész.

Hónapokig - késő nyárig - tartott, míg végigrágta magát mindenben, a harminchat királytragédián, a nyolc középfajú társadalmi drámán, két kiadott és hat ki nem adott versköteten, az összes hírlapi cikkeken. Néha már azon a ponton volt, hogy odavágja az egészet, hogy csak úgy porzik. Egy-egy bárgyúság kihozta sodrából. Ez már túlesett azon a mértéken, melyet az alkotóképesség hiánya magyaráz. Keze ökölbe szorult, nevetett dühében. Szemöldökét magasba vonva tűnődött. Ennyire korlátolt lett volna, ennyire buta? Buta volt bizony, szegény, buta, mint a tök. Arisztid mások könyveit kereste elő, átfutott egy-két fejezetet, színházba is eljárt, hogy összehasonlítási alapot leljen. Az összehasonlítás leverő volt. Nem tudta eldönteni, hogy apja azért szenvedett-e annyit, mert írt, vagy azért írt annyit, mert szenvedett. Összetörve kelt föl. Teljesen igazat kellett adnia kortársainak, azoknak a fickóknak is, akik ott a kávéházban vihogtak. Rossz volt itt minden, nem is rossz, hanem középszerű, bődületes, röhögvényes, egeket verő.

Szeptemberben kivette a szabadságát, elutazott Ischlbe, egy hónapra. Rá is fért a pihenés. Az utóbbi hónapokban kissé megviselődött. Arca elsűrűkült, mint azoké, akik a hamisított kosztól idült gyomormérgezést kapnak. Fejében még mindig a kusza jelenetek kavargtak lobogó királyokkal és véres pártütőkkel, s ezeket, bármit is művelt, gépiesen továbbszötte. Lábadozóként járt a csendes, idilli fürdőhelyen, vállán egy esőköpennyel. Reggelenként hosszú, magányos sétákra indult. Ebéd után mindjárt leereszkedett a köd. Esett az eső. Körülötte a vendégek domináltak, társasjátékot játszottak, egy bécsi lány zongorázott. A gyógyszalonba behallatszott a patakok és vízesések zúgása. Arisztid a hintaszékben ült, és ásítózott.

Egy ilyen délután, minthogy semmit se tudott csinálni, fölment a szobájába, leült és az íróasztalon levő szállodai levélpapírosra verseket kezdett firkálni, jambusos sorokat, gyorsan, nagyon gyorsan. Sétáin egy drámát tervezett ki magában Korvin Jánosról, Mátyás király boldogtalan fiáról, egy valódi végzettragédiát. Naponta dolgozott rajta valamit, s a hónap végén, mikor elhagyta Ischlt, már el is készült.

Nem volt vele semmi terve. Odatette fiókjába, abba a mély fiókba, apja munkái mellé. Majd újba fogott. Az írást megszokta, második természetévé vált. Amint múltak fölötté az évek, egyre-másra szaporodtak művei. Senkinek se szólt róluk. Csak egy kollégája lepte meg egyszer írás közben. Arisztid pirulva söpörte be a sok kéziratpapírt, s másra terelte a szót.

Ez a kollégája mesélte nekem ezt, évekkel ezelőtt.

Mindössze ennyi Chmell Arisztid története. Nincs jogom befejezni, barátaim, mert az életben az ilyen történetek nemigen fejeződnek be.

Csak még valamit. Múltkor egy nagy társaságban találkoztam vele. Egy előkelő, hallgatagnak, szemérmesnek látszó férfi mutatkozott be, aki már negyven felé járt. Igazán egy grófhhoz hasonlított. Halkan mondta meg a nevét. Teáscsészéjét térdére téve mulattatta a leányokat, később táncolt is velük. Úgy hallottam, hogy még nem nősült meg. Én egész este figyeltem őt

messziről, kerestem az alkalmat, hogy beszédbe elegyedjem vele, de ő kitért előle, tapintatosan, szinte személytelenül. Voltaképp a hangját se hallottam.

Amikor a többiek fölkerelkedtek, mi is indultunk. A sötét lépcsőházban véletlenül melléje kerültem. Szótlanul ballagott lefelé. Künn a kapu előtt szertartásosan kezét csókolt a hölgyeknek, megszorította a kezemet is. Hosszan a szemébe néztem. Azt reméltem, hogy majd vele tarthatok haza egy darabig. De ő, mint mondotta, teljesen más irányba ment.

1928

ALFA

1

A fafaragványos, új bérházba a májusi házbérnegyed idején beköltözködött egy úr. Eleinte senki se tudta róla, hogy kicsoda.

Délelőtt a szállítóvállalat alkalmazottai fölvitték bútorait a harmadik emelet egy kiszögellő sarkába, s elhelyezték a két üresen álló szobába.

Csak késő délután érkezett az új lakó.

Vézna emberke volt, bizalmatlan, sápadt, ötvenévesnek látszó. Szürke puhakalapot viselt, szürke felöltőt, és éppoly szürke szemeket is. Gallérját, minthogy szakadt az eső, feltúrte, puhakalapját mélyen szemébe húzta.

Amint a lépcsőházból a folyosóra fordult, hogy a házmester kíséretében birtokba vegye lakását, oly éktelen kutyaugatás fogadta, hogy visszatántorodott. Egy farkaskutya ugatott rá, a rézsút szemben levő konyha ablakából.

- Alfa - csitította a házmester -, Alfa, hallgass. - De a kutya nem hallgatott.

- Maradhass már - kiabált a házmester -, maradhass.

Bementek a lakásba. A kutya egyre jobban ugatott.

- Cirbuszéké - magyarázta a házmester -, a mérnökéké. Még nem ismeri a nagyságos urat. Majd megszokja.

2

Az új lakót Wohl Ödönnek hívták. Foglalkozására nézve gyorsíró volt az Országházban.

Feszítővasat, kalapácsot kért a házmestertől, s maga látott hozzá ládái kicsomagolásához, az agglegények gyakorlottságával.

Tekintetét elégedetten járatta körül. Még sohase volt ilyen kedvére való lakása. Ablakaiból le lehetett látni az udvar kertjére. Körös-körül békés, családi otthonok sorakoztak egymás mellé, melyekben ernyős lámpák lengtek. Szobáit máris meghittnek, barátságosnak érezte.

Volt ezenkívül lakásának sok egyéb előnye is, mely különösen latba esett akkor, mikor kivette: mindenekelőtt közel esett az Országházhoz, alig néhány percnyi járásra, aztán a folyosó legvégén állott, távol mindenkitől, szinte elszigetelten, úgyhogy észrevétlenül jöhetett-mehetett anélkül, hogy a bérház kíváncsiságát fölkeltené.

Nem szerette a feltűnést.

Most örömet csak egy zápította el, az, hogy a kutya még mindig ugatott.

A mérnökék cselédje többször rászólt:

- Kussolj, te bolond. Mit ugatsz? Nem értem, nagyságos asszony, mi van ezzel az állattal! Ma nem lehet vele bírni.

Cirbuszné is szidta, a gyermekek is. Végül bevitték a belső szobákba, de onnan is kihallatszott kétségbeesett vonítása.

Mindez nem volt valami kellemes. Wohl a barátságtalan istenhozott hatása alatt kissé elszontyolodva vetkőzött le.

Másnap reggel fél kilenckor indult a gyorsírodába.

Alighogy nyikkant a kilincse, és kilépett az ajtón, fölarsant a kutyaugatás. Alfa már várta. Elülső lábait a konyhaablak deszkájára nyújtva csaholt, kaffogott, feléje ugrált, s ha a konyhaablakot nem veszi körül vasrács, bizonyára lehúzza őt a földre. Wohl megbocsátóan mosolygott. A kutyaugatás azonban akkor se szűnt meg, mikor már leért a kapuhoz. Úgy rémlett, hogy ennek a kutyának a dühét valami láthatatlan táp növeli.

Ebéd után megismétlődött a jelenet. Este újra. A következő napokon szintén.

A gyorsíró azt hitte, hogy felöltője ingerli, a feltűrt gallérja. De mikor a derűs idők beálltával levetette felöltőjét, hasonló patália köszöntötte. Már félt moccanni is. Alfa kiszimatolta jötté-mentét. Ha falt, abbahagyta, ha aludt, fölébredt, ha valahol a harmadik szobában tartózkodott, kerregve, hörögve vágatott elő, s rázendített nótájára.

Nyilvánvaló volt, hogy itt tenni kellett valamit, mert ez így nem maradhatott tovább.

Egyszer, hogy az ablak előtt haladt el, megállott.

- Mérges kutya - mondta a cselédnek.

- Tessék? - kérdezte a lány, mert a kutyaugatástól egy szót sem értett.

- Mérges kutya - ismételte, kiabálva.

- Nem is mérges ez - szólt a cseléd a vállát vonogatva. - Nem ugat meg senkit. Még a kéményseprőt se. Nem tudom, mi lelte.

- No, majd összebarátkozunk - biztatta a gyorsíró magát és a kutyát. - Ugye, Alfa?

Feketéje mellől hozott egy kockacukrot. Odavetette a konyha köpadlójára.

A kutya annál inkább üvöltött, és hozzá se nyúlt.

- Nem szereti? - csodálkozott Wohl.

- Dehogyan - felelt a cseléd -, majd megbolondul érte. De most nem kell neki.

- Haragszol rám, kutyuka? - becézte Wohl, idétlen édeskedéssel. - No, mondd, miért haragszol rám, kutyinkó?

- Talán a nagyságos úr kalapja miatt. Tessék levenni.

Wohl engedett a tanácsnak. Levetette kalapját, mintha köszönné a kutyának.

De amint ott állt előtte hajadonfőtt, zúzmarás hajával, sárga bőrű, kis horpadt koponyájával, ahogy a jó Isten megteremtette őt, Alfa mintha most ismerné föl, mintha csak most látná, hogy kivel van dolga, oly veszetten ordított, hogy Wohl visszatorpant. A kutya kitátotta száját, melyet hegyes, fehér fogak sövényeztek, s ebből a piros, eleven lyukból, haragja e tüzes kráteréből okádtá rá nyálas, szikrázó dühét. Félelmetes volt.

A gyorsíró egy darabig nézte, majd a botránytól tartva, beiskolt lakásába.

6

- Nagyságos úr - szólt reggel a cseléd, aki folyton újabb indítványokkal állt elő -, ne tessék annyira sietni az ablak előtt. Ez a bűdös érzi, hogy félni tetszik tőle. Azért csinál mindig olyan kalamajkát.

Este lassan, kényelmesen sétált el a folyosón. Alfa tajtékzott. A sötétben szeme zöldesen lángolt.

- Na - mondta szemrehányóan a cselédnek -, hát most miért ugat?

- Már magam se tudom - válaszolt a lány, és elfordult, hogy ne lássa meg kaján mosolyát. - Nyilván a szagát érzi.

- Kinek a szagát?

- A nagyságos úrét.

- Az én szagomat? - kérdezte Wohl emelt hangon, sértődötten.

7.

E párbeszéd után megszüntette a cseléddel való érintkezést. A kutyára pedig jóakarátú közönnyel pillantott.

Közmondásokkal erősítette önérzetét. A kutya ugat, a karaván halad. Kutyaugatás nem hallatszik a mennyországba.

Ez a közöny azonban egyoldalú volt. Aztán, ha a kutyaugatás nem is hallatszik a mennyországba, elhallatszik máshová. A gyorsíró minden megjelenése egy-egy kis forradalomhoz hasonlított. Minthogy pedig naponta legalább négyszer érkezett és távozott, reggel, délből, délután, este, s minthogy a kutyaugatás nemegyszer órákig nem szűnt meg, a ház békéje teljesen fölborult.

A gyermekek meg a cselédek a folyosón lesték. Mulattak azon, hogy Alfa már akkor elbőffenti magát, mikor a fölvonó fölfelé zötyög vele, majd figyelték a mindennapos színházat: a szegény áldozat mindig meg nem érdemelt visszhangot keltve sunyított az ajtaja felé.

De mindennek van határa. Végre is zúgolódni kezdtek a lakók.

A kutyaugatás baljós láрма. Üres, éles, fülsiketítő. Parasztszekér zörög, cserepeket törnek, vagy üvegszilánkokat ráznak, nagy zsákokban? A fül káprázik. Gondolatban folytatjuk, amikor már abbamaradt, s aztán, amikor újra fölzendül, a képzelet és valóság összeér, nem tudjuk megkülönböztetni, meddig tartanak a határok, minden egybefolyik, szaggatott, idegesítő folytonossággá válik. Azok, akik éjjel-nappal hallgatták, belekábultak, megdagadt tőle fejük.

Egy nyugalmazott ezredes az első emeleten előrehaladott mészkórban és idült álmatlanságban szenvedett. Azoknak az éjszakáknak egyikén, amikor nem tudott aludni, csinosan megfogalmazott följelentést szerkesztett, melyben megkérte a háztulajdonost, hogy haladéktalanul intézkedjék, mert *dolgozó polgárok nappali és éjszakai nyugodalmáról van szó, a helyzet sürgős orvoslásra szorul, a pohár immár megtelt.* Ezt az emlékiratot aláíratta a ház összes lakójával, a mérnököt és a gyorsírót kivéve.

A háztulajdonos, aki a városon kívül lakott takaros villácskájában, fölkereste barátját, a mérnököt. Cirbusz kedélyesen közölte a történeteket. Mindketten derültek rajtuk. Alfának egyébként is nagy becsülete volt a házban. Mindenki tudta róla, hogy az ebkiállításon elismerő oklevelet és aranyserleget kapott. Wohlt viszont a kutya sem ismerte, és tudták róla, hogy sohasem nyert sem elismerő oklevelet, sem aranyserleget. Ezért egyelőre minden maradt a régi. Amikor a kutya dührohamaiban hánykolódott, a lakók így szóltak egymáshoz:

- Megint hazajött az az undok gyorsíró. Hogy az ördög vinné el.

Egy délután, mikor a mérnök rajztollal hajszálvonalakat húzott a papírra, Alfa úgy elkezdett vonyítani, mintha nyúznák.

Jött a cseléd, és jelentette.

- Az az úr van itt. A kutya miatt.

- Ja - szólt a mérnök, és elmosolyodott. - Engedje be.

Wohl arca olyan hideg volt, hogy körötte pár fokkal lehűlt a levegő. Előadta panaszát.

- Nem értem, nem értem - sopánkodott.

Cirbusz hallgatott, aztán ő is így szólt:

- Nem értem, nem értem.

Felesége fejét rázta.

- Nem értem, nem értem.

Nem értették. Tanakodtak, hogy mit lehetne csinálni. De semmit se tudtak kisütni.

Künn a másik szobában Cirbuszék három fia a becsukott ajtóhoz tapasztva fülét röhögött.

- Engem pedig szeretnek az állatok - jegyezte meg Wohl.

A mérnökné az urára tekintett, s attól tartva, hogy elneveti magát, hirtelenül kiment, és a másik szobában fiainak röhögő együtteséhez csatlakozott.

Cirbusz ezt indítványozta:

- Majd behozom a kutyát.

10

A kutya úgy rontott be, mint éhes oroszlánok a cirkuszok porondjára, ahol már ott vannak az áldozatra kiszemelt keresztények.

- Alfa, Alfa! - kiáltott a mérnök és a gyorsíró egyszerre.

A gyorsíró látva, hogy egyenesen feléje száguld, az ajtóig hátrált, magasba tartotta kezét, jelezve, hogy kegyelmet kér, megadja magát az ellenség előtt.

Alfa közvetlenül eléje lépett, vigyázó füllel, izgatottan, mint mikor a kopó „állja a vadat”.

- Ne tessék félni - nyugtatta a mérnök.

- Én nem félek - szólt a gyorsíró még mindig fölfelé tartott kézzel. - Csak a kezem ne bántsa. Azzal keresem a kenyerem.

Cirbusz föltette a kutyára a szájkosarat, szíjon vezette feléje. Az halkán nyüszített.

- Csöndesen, Alfa - csillapította. - Jöjj szépen. Nézd, itt a Wolli úr.

- Wohl - javította ki a gyorsíró. - Egy h-val, Wohl.

- Wohl úr, a mi kedves szomszédunk. Méltóztassék egész bátran megsimogatni.

11

A gyorsíró megsimogatta a kutya kurta, érdes, drótszőrét. Most látta először közelről. Gyönyörű állat volt, a hosszú, fekete orrával, a mozgékony, ideges szemével, se sovány, se kövér: a kutyák között bizonyára a főúr, a lángész.

Minthogy félelmetes fogazatát a szájkosár ártalmatlanná tette, tűrte a becézést. Fejét azonban elfordította tőle. Wohl úgy érezte, hogy lenézi őt, megveti.

Amikor búcsúzkodott, bevezették a konyhába is, megmutatták neki Alfa evőcsajkáját meg a friss marhamócsingot, melyet a jégszekrényben őriztek, a vacsoráját.

Wohl ajánlotta magát. Keserű arccalmondotta:

- Remélem, majd magamhoz fogom édesgetni.

- Én is remélem - válaszolt Cirbusz, minden meggyőződés nélkül.

12

Alfa ezért a kényszerű hallgatásért bőséges kárpótlást vett magának. Utána órákig torkaszakadtából ugatott.

A gyorsíró így tűnődött:

„Igazán nem értem, s főképp ez nyugtalanít. Az ellenszenv megnyilvánulása sohasem oly sértő, mint akkor, amikor nem tudjuk megmagyarázni. Eleinte arra a föltevésre hajoltam, hogy ez a kutya a gyorsírót gyűlöli bennem. De ez nyilván önáltatás. Engem gyűlöl, személyesen. Nem-

csak kifogása van ellenem, hanem tagadja egész lényemet. Tudtommal pedig nem szolgáltatam erre semmi okot. Gyerekkoromban se dobáltam meg a kutyákat, nem kínoztam őket. Mégis lehet, hogy valamit érez bennem, jellemem oly hibáját, melyet magam sem ismerek. Vajon mi lehet ez? Nem vagyok rossz ember. Szerény fizetésemből támogatom szegény, vidéken élő özvegy anyámat, hajadon húgomat. Kötelességemet mindig lelkiismeretesen teljesítettem. Nemsokára harminc év óta működöm felelős pályámon. Leírom azt, amit a miniszterek és képviselők beszélnek, hivatali esküöm szerint semmit se teszek hozzá, semmit se veszek el belőle, legföljebb a nyelvtani hibákat, a magyartalanságokat javítom ki, melyekre ily kitűnő férfiak nem lehetnek mindig tekintettel. Ez minden bűnöm...”

13

Amikor ágyban feküdt, a kutyaugatás úgy pattogott, mint egymást követő rövid dinamit-robbanások.

Wohl folytatta szemlélődését:

„Ki tudja, honnan jöhet ez a gyűlölet. Magja nyilván mélyen lehet, és messze, az ösztönélet homályában, mint egy sötét tárnában. Érzéseink kibányászása nem könnyű dolog. Épp azért neveltséges volt délutáni látogatásom. Pipiskedve udvaroltam ennek a ronda dögnek s a ronda gazdáinak, akiknek egy pillanatig se jutott eszükbe, hogy túladjanak a kutján. Mi tehát a teendőm? Meg kell változtatnom harcmódotomat. Nem vadászom többé a kegyét, nem igyekszem gyáván, alázatosan jóindulatába férközni. A gyűlölet ellen gyűlölet, a harag ellen harag. Jaj, hogy utálok. Milyen boldog volnék, ha kirohanhatnék, s egy súlyos tárgyat vághatnék hozzá, vagy beköthetném azt a lármás száját kötelekkel úgy, hogy véreznék...”

14

Megváltoztatta harcmódotát. Mint a teremtés koronája haladt el a kutya előtt, s egy gyűlölködő tekintetet lövellt rá, mely körülbelül ezt jelentette: „oktalan állat”.

Szombaton a mérnökék szokásuk szerint egész délutánra kirándultak. A kutya egyedül maradt a konyhában. Ekkor a gyorsíró megállt az ablak előtt, s rámeredt, hosszan.

Alfa őrjöngve ugatta, s foga fehérét mutogatta neki. Ő erre ajkát fölvonva visszavicsorgott, s ezt ordította feléje, megfenyegetve az öklével:

- Te dög.

15

Helyzete lassanként tűrhetetlenné vált.

A lakók már nem csináltak titkot abból, hogy mennyire utálják. Tüntetően elfordultak tőle, a szemébe kacagtak. Délután az ablakokból ki-kiszólt egy-egy álmos úr, akit szenderegéséből riasztott föl a kutyaugatás:

- Csönd legyen már! Mégiscsak disznóság!

Máskor az ezredesné a füle hallatára ezt kiabálta föl:

- Az a szemtelen megint ingerli azt a szegény kutyát.

Már a házmester se köszönt neki.

Föl kellett adnia a harcot. Sötéten, kudarccal szívében bejelentette a háztulajdonosnak, hogy kiköltözik. A kutya erősebb volt.

Az augusztusi házbérnegyedkor újra megjelentek a szállítóvállalat emberei, s szíjakkal, hevederekkel cepelték le szegényes bútorait a harmadik emeletről.

A házban végre csönd lett, a lakók föllélegeztek.

16

Valahol a kilencedik kerületben kapott lakást, messze az Országháztól. Naponta másfél óráig ült villamoson.

Egy szombaton rendkívül forró, viharos nap volt a képviselőházban: az ellenzék támadásba ment át, a padokat verte, a szónokokat alig lehetett hallani. A gyorsírók fehér papírjukkal sirályok módjára röpdöstek a szavak fürgetegében.

Wohl kedvetlenül dolgozott, sztenogramjait komoran diktálta a gépirókisasszonyoknak. Ebédszünet alatt lement az utcára, s valamelyik mészárszékből vásárolt egy negyed kiló mócsingot. Zsebében ezzel a nyers hússal még a miniszterelnök beszédjéből is írt tíz percet, aztán szabadult.

17

Gyalog indult a városba. De nem hazafelé igyekezett, hanem abba a fafaragványos új bérházba, melyhez annyi szenvedés, megaláztatás fűzte.

Óvatosan osont föl a lépcsőn. Szerencsére senkivel se találkozott. Úgy ért a harmadik emeletre, a konyha vasrácsos ablaka elé.

A mérnökék ezúttal is kirándulni voltak. Alfa egyedül hűsölt a konyha köpadlóján.

Amikor megpillantotta régi ellenségét, fölugrott fektéből, az ablakdeszkára nyújtotta két lábát, de a meglepetéstől vagy a riadalomtól, hogy visszatért az, akit annyira gyűlöl, nem ugatott, csak nézte, hitetlenül.

18

Wohl ez egy pillanatra zavarba hozta. Dobogó szívvel a fal mellé lapult. Aztán a nyitott ablakon bedobta a mócsingot a konyhába.

Hallotta, hogy a kutya csámcsog, zabál. Néhány pillanatig várt. Akkor betekintett a konyhába, és hanyatt-homlok rohant le a lépcsőn. Az utcán talált egy üres kocsit, megállította, s hazahajtatott.

Otthon sokáig mosta a kezét, mert az még mindig a nyers hús undok szagát árasztotta.

Porosan, fáradtan, álmos gyermekekkel érkeztek meg a mérnökék, késő este.

A cseléd, amikor a konyhába lépett, fölordított:

- Alfa! Alfa!

Mindenki a konyhába rohant.

A gyönyörű farkaskutya meredten, élettelenül feküdt a dézsaállvány alatt. Kétszer olyan hosszúnak rémlett, mint életében.

A bérház egyik folyosójáról a másikra kiabálták:

- Megmérgezték az Alfát.

A gyermekek zokogtak. Cirbuszné ájuldozott. A mérnök így fogadkozott:

- Följelentem a rendőrségen. Azonnal följelentem a rendőrségen.

Ajtajuk előtt csoport képződött. Egy ügyvéd azt magyarázta, hogy legfőbb ismeretlen tettes ellen lehetne följelentést tenni „idegen vagyron rongálása” miatt, mert a törvény az állatokon elkövetett gyilkosságot nem bünteti. A házmester se látott semmit.

Találgatták, gyanakodtak. A cseléd váltig ismételte:

- Az tette, az a randa. Olyan sunyi pofája volt. Mindig spekulált.

Éjfél felé, hogy a kedélyek kissé lecsillapodtak, Alfa tetemét a házmester az udvarra teríttette.

Az már régen felvette a tárgyak mozdulatlanságát. Azokhoz a kitömött ebekhez hasonlított, melyeknek üvegszemük van. A haragnak, a gyűlöletnek ez a tömlője most titokzatosan néma volt.

Tébolyát, fékezhetetlen, előtte is ismeretlen indulatait magával vitte a semmibe, mint minden élőlény, aki valaha ezen a földön mozgott.

1928

ILONKA

Benn a nagy gyermekszobában négyen voltak.

Elzász, a doktor segédje, aki a bőrtáskából vattát, műszereket szedegetett elő, aztán a háziorvos.

Aztán Ilonka, az ágy közepén 39,6 fokos lázzal, a kétéves kis Ilonka, aki már beszélt is.

A három felnőtt az ágyra hajolt, sűrögve, mintha egy tűt keresne benne.

- Meg kell nyitni - mondta Elzász határozottan -, meg kell nyitni.

A két orvos még várt valamit. De a tanár sarkon fordult, kiment a gyerekszobából, hogy közölje a döntést az apával, akit a tanácskozás kezdetén kiküldött onnan.

Áthaladt a fényűző lakáson, öt szobán, melynek csillárjait a személyzet mind égve hagyta.

Az utolsóban, egy teremben, ahol üvegszekrények voltak s régi, holland mesterek festményei, hátravetett kézzel sétált egy sovány, kopasz, csinosan öltözött fiatalember. Vencel, a nagykereskedő, a selyemkereskedő.

Ez, amikor megpillantotta Elzászt, szinte nem hitt a szemének, hogy az ily hamar végzett. Boldogan sietett eléje. Fejét támadólag emelte rá.

- Hát kérem - szólt a tanár, szemét a földre sítve -, meg kell nyitni.

- Nem értem - hebegett az apa.

- Egy műtétről van szó - mondta Elzász.

- Altatják?

- Természetesen.

- De ugye - dadogta Vencel -, ugye, nem veszélyes? Úgy értem, kérem - javította ki magát félszegen -, hogy nem életveszélyes?

- Nem. Dehogy - legyintett Elzász. - Ellenben sürgős. Holnap, okvetlenül holnap. A Horváth-ban operálok.

- Délben?

- Reggel. Ő lesz az első. A gyermeket azonnal át kell vitetni.

Vencel a tanár gyors visszajöttéből azt következtette, hogy semmi az egész. De hát nem volt semmi.

Most nem tudott tőle mit kérdezni.

Csak nézte Elzászt, minthogy éppen ő volt előtte. A száját nézte, mellyel azt mondta: „meg kell nyitni”, a vörnyeges arcát nézte, a kék szemét nézte.

Két fejjel magasabb volt nála. Erőszakos sebészfajta, biztos mozdulatokkal.

Homlokán körtükör csillogott, visszaverte a csillár fényét, a gégetükör, melyet elfelejtett levenni.

Minthogy az apa még mindig nem beszélt, csak bámulta őt bamba, szórakozott kíváncsisággal, a tanár leemelte a gégetükröt, melynek rugalmas ércpántja dús, szőke hajába kapaszkodott.

Így szólt:

- Bocsánat, a kezemet.

- Parancsoljon a fürdőszobában.

A szobalány langyos vizet engedett a mosdócsészébe, friss törülközőt tartott.

Elzász rég beidegzett módszerével mosta érdes kezét, semmire se gondolva. Rakosgatta, kenegette rá a finom szappanrétegeket.

A két kéz meghempergett a bő habban, összekulcsolódott, mintha gratulálna egymásnak valamiért, aztán a vízbe merült, lubickolva élvezte lanyhaságát, majd miután felüdült a csapból csorgó hideg víztől, az illetetlen törülköző után nyúlt, nem törődve azzal, hogy kicsoda tartja, belebújt a bolyhos gyolcsba, mint fürdőköpenybe egy egész test, s szárítkozott.

- Mehetünk, kolléga úr - mondta majdnem vidáman a doktorsegédjének, aki kijött a bőrtáskával. - Mehetünk.

Vencel, ahogy egyedül maradt, megállt a terem közepén, hogy átértse a helyzetet, a sors e viharos és vad fordulatát. De nem bírt gondolkozni. Felesége egy évvel ezelőtt halt meg, huszonhét éves korában. Ilonka egyetlen lánya volt. Beszaladt hozzá, hogy lássa. A kislány, akire a dada ezalatt ráadta utcai ruhácskáját, lakk topánkáját, útra készen feküdt az ágyon. Egyik szobalány tárcsázott, betegszállító kocsit kért.

Neki itt nem volt dolga.

Mint üzletember, először is a pénzre gondolt, a mestersége megindító lírájával. Ilyesmi sok pénzbe szokott kerülni. Kinyitotta páncélszekrénye acélajtáját, melyből ezen a forró napon jótékony hűvösség áradt, s pénzt vett magához, sok pénzt, mint egy nagyobb külföldi útra. Értékpapírok szunnyadtak itt, ebonit téglékben néhány valuta is, melyet még nem váltott be, többek közt egy angol bankjegy, egy tízfontos. Ezt tenyerére fektette, csörgette tartós, kitűnő papirosát, hosszan szemlélte a tussal írt rondírást, oly figyelmesen, mint még soha életében. *Ten pounds, ten pounds.*

A betegszállító kocsiba előbb a dada szállt be, ölében a kisleánnyal, majd ő.

Zöld júliusi éjszaka volt, a közeli hegyek és erdők zöld hajától. Sebesen rohantak az Andrássy úton. Egy nő a kávéház tornácán bordó málnafagyaltot kanalazott. Kivilágított hirdetőoszlopok ordítottak kéken, sárgán. Mozik hirdetővillámai cikáztak. Mindez oly színpadi volt, oly szokatlanul jelentős és részletes, s a képek, noha a kocsi vágatott, oly lassan tűntek eléje, hogy Vencel, mint akivel valami boszorkányság történt, megdörzsölte szemét.

Ilonkát a szanatórium betegfölvonóján fölvitték a harmadik emeletre, a 17-es különszobába, ahol már várták. Három ágy volt itt, oldalt a falnál a gyermekágy, egy ágy az apának, a gyermek mellett, egy ágy Angéla nővérnek, az ápolónőnek. Az ágyak rúdjaiban négy kifényezett rézgomb csillogott, bizonyosan azért, hogy tetszetősebbek legyenek.

Salló főorvos annak rendje-módja szerint bemutatkozott, egy port adatott be a betegnek, s attól az nemsokára el is aludt. A főorvos köpcös úr volt. Feszült rajta fehér köpenye, felső zsebéből kikandikált az elmaradhatatlan szívhallgató. Egészen furcsa, lapos orra volt, mintha valaki teljes testsúlyával, a cipője sarkával rálépett volna. Amint beszélt, az orr mozgott.

Reggel nyolckor a kislányt tolókosin gurították az „előkészítő”-be. Vencel, aki teljesen fölöslegesnek érezte magát, sétára indult a szanatóriumban. Elzászt kereste, hogy előzőleg legalább néhány szót váltson vele, de az még nem volt itt. Most ébredhetett otthon, ásított vagy nevetett, kávézott, reggeli újságjait olvasta. A műtöt két szolga takarította. Kesztyűk lógtak az állványokon, megszáradt, gyűrött kesztyűk, több, mint egy kesztyűkereskedésben.

Az apa ide-oda ténfergett. Amikor a kapu elé ért, egy üres Rolls-Royce állott előtte. A kapustól megtudta, hogy a tanár úr az imént érkezett meg.

Fölszaladt a rendelőbe. Ott azt mondták, hogy a tanár úr már a műtőben van. Ennek ajtaját csukva találta. Itt ácsorgott egy darabig. Egymással feleselve szállingózott az éter velőkgig szűrő szaga s a kloroform buja, édeskés illata. Az ajtó egy pillanatra kinyílt, s ekkor látta Elzászt, már műtetre öltözködve, a sebészek vértetében, vattasisakban, szája előtt a leheletfogó gézdarabbal, két kezét magasba emelve, hogy a mosakodás után semmihez ne érjen, homlokán a tükörrel, azzal a karbunkulusként tündöklő tükörrel, melyet valahol a vad törzsek talán imádnának is, viselőjét istennek tartanak.

Tekintetük találkozott. Elzász azonban nem üdvözölte. Később, nyilván a parancsára, kijött a műtőből egy orvos, és udvariasan, de orvosi fölényel megkérte, kegyeskedjék máshová fáradni, mert itt nem tartózkodhat.

Vencel újra megkezdte sétáját. Ment, ment, baktatott, makacsul, kötelességszerűen robotolt egyik emeletről a másikra, mérte lábaival az időt, hogy a percek gyorsabban múljanak.

A harmadik emeleten egyik ajtó szemöldökfáján fehér zománcos táblát pillantott meg, kék betűkkel: *Altató orvosok*.

- Altató orvosok - ismételte. - Az orvosok altatnak. Mint a dajkák a mesében - s egy jelenetet látott valami nem létező darabból, az „altató orvosok karát”, akik fehérben bölcsődalt énekelnek.

Odább egy másik tábla állította meg: *Teakonyha*.

Teakonyha - gondolta, s csábító volt elképzelni ezt a kristálytiszta vegykonyhát, ahol üveg-edényekben, ezüstsűrőn öntögetik a világossárga folyadékot, - teakonyha - mondta hangosan.

De miután meghallotta tulajdon hangját, maga is megriadt. Idegessége olyan fokra hágott, hogy menekülni szeretett volna valahová. Fölgnyulladt képzelete, mely nem merete megvilágítani a riadalom góciát, éles sugárkévéket lövellt maga köré, s látott mindent, nem úgy, mint azelőtt, hanem részletekben, elaprózva, mint a valóság széthullott szilánkjait, és ezeket szemlélte, hogy ne legyen kénytelen fölfogni az egészet, melynek már nem volt értelme, ezekkel bíbelődött, hogy ne szögezzé szemét arra, ami kibírhatatlan lett volna.

Megnézte a zsebóráját. Azóta csak tizenegy perc múlt el. Lement a kertbe.

Középutt szökőkút locsogott, előtte egy asztal állt, körös-körül kényelmes bőrszékekkel.

Mihelyt azonban belesüppedt egyikbe, folytatódott a lassú lidércnyomás, kattogni kezdett fejében az ördögi gépezet. Szorította a bőrszék karfáját, simogatta a lágy kecskebőrt, s ha akarta, ha nem, azon tűnődött, hány évszázadnak kellett elmúlnia addig, míg az ősemler ükunokái a kezdetlegesen összeeszkábált széket fokról fokra tökéletesítve, kipárnázva és kibéllelve, megalkották e remekbe készült bútordarabot. A művelődéstörténeti szemle kifárasztotta.

Elcsigázva az előcsarnokba vánszorgott, a kapusfülke elé.

A kapus paszományos sapkájával köszöngetett az érkezőknek, intézkedett, kezelte a házi-telefon dugattyúit. Ő némiképp megnyugtatta. Legalább ember volt, egy ember. Az éjszakai

nyugalom után frissen, elégedetten fogott hozzá napi munkájához. Vencel figyelte tevése-
vevését, barna bajuszát, tekintélyes mozdulatait, s most a kapus életét oly kíváncsnak
tartotta, annyira megáhitotta, hogy ha lehet, okvetlenül cserél vele. De nem lehetett. A kapus
bizonyos tekintetben zárkózottnak tetszett, hozzáférhetetlennek, behatolhatatlannak, mint
általában minden ember, aki már a körülhatároltságával, a megalkotottságával is kifejezi ezt, a
teste mivoltával, melyet szigorúan és végzetesen a bőr takarója borít, jelezve, hogy eddig van
egy ember, és nem tovább. Nincs mód, hogy bűvös, villamos huzalok feszüljenek közénk,
átadjuk fájdalmunkat, s a részvét útján egészen egyek legyünk.

Egy kezét érzett a vállán. Salló főorvos gratulált neki az eltiport orrával: a műtét sikerült.

Ilonkát már a különszobába szállították. Még aludt. Összevagdalt fejét fölismerhetetlenségig
bebugyolálták a vattakötegekbe, melyekből csak lélegző szájacskája látszott ki. Amikor föl-
ébredt, hányt és jajgatott. Elzász egy óra múlva meglátogatta. Diadalmasan jött, mindenkitől
bámulva, a vezérkarával, Sallóval, két alorvossal, homlokán a gégetükörrel, mint az egyszemű
szörny, Polyphémosz. Biccentett, hogy rendben van.

Délután a beteg hirtelenül rosszul lett, láza felszökött, félrebeszélt.

Rekkenő nap volt ez. Kénsárga felhők lógtak a vihar előtti levegőben. Az orvosok szótlanul
vártak az ágy mellett. Elzász kocsin robogott ki a kislányhoz. Fölhevült, a rendesnél is izzóbb
téglavörös arca ingerültséget árult el. Kedvetlenül nyúlt a műszerek után, s az egyiket, mely
nem volt megfelelő, bosszúsan dobta vissza az ápolónő tálcájára, gorombán szólt oda egy
korholó pillantással:

- Hallatlan.

Esténként a Horváth-szanatórium a tükörablakaival fáklyázva világított föl a kilobbant égre,
oly fénnel, hogy a légből bolygó repülőgépek is észrevették volna.

Angéla nővér ilyenkor eloltotta a különszoba villanyát, csak a kék mécsest hagyta égve.
Vencel virrasztott, szemének résén fürkészte az ápolónőt. Paraszti származás lehetett, kedély-
telen és egyszerű, háta mögött örömtelen gyermekkorral. Az ő arca is zárt volt és néma, akár a
kapusé. Állán egy szemölcs feketedett, mint sötét pecsét a hallgatásán.

A kislányt egy hétig minden áldott nap betolták a műtőbe, visszahozták, megújították kötéseit,
hőmérőzték, porokat adtak be neki, anélkül hogy valami megnyugtatót lehetett volna felőle
hallani. Vencel közben evett, elfogyasztotta ebédjét és vacsoráját, melyet fedős alumínium
edényekben tettek eléje, járta taposómalmát, bekóborolta a szanatórium emeleiteit, az alagsort
is, ahol a fűtőtestek voltak s a gazdasági hivatalok, százszor elhaladt az altató orvosok és a
teakonyha előtt, figyelte Elzász Polyphémosz-szemét, Salló meggyötört orrát, Angéla nővér
szemölcsét, a kapus paszományos sapkáját, éjszaka pedig a kék mécset, mely egy másik
világmindenség naprendszerének tűnt föl. Sokszor azt hitte magáról, hogy valami féreg, mely
egy gyufadobozba pottyant, s annak szemével lát, annyira összezsugorodott, megkicsinyedett.

A nyolcadik napon hajnalban a kislány hőmérséklete lezuhant a piros vonal alá.

Elzász reggel a műtétjei előtt szokása szerint megvizsgálta őt. A vizsgálat után tükörszemével
odabandzsított az apára, aki az ágya rézgombját nyomogatta.

- No - mondta neki durván, holmi vackorízű diáktrefával, mint egy taknyos kölyöknek, akivel
eddig nem is lehetett szóba állni -, no. Nincs már baj. Meg van mentve - s nevetett, mint a
mennydörgés.

Vencel kiegyenesedett. Még arra se maradt ideje, hogy valamit makogjon, csak mély lélegzetet
vett, és szentelen életörömmel, megtagadva minden eddigi hunyász tiszteletét, elmosolyodott.

Délután fölkereste őt a rendelőjében, hogy kifizesse. Amint belépett, egy kissé visszatorpant. Elzász ott ült az íróasztalnál, barna polgári ruhában, kabát nélkül, mellényben s zsebkendőjével izzadt homlokát törölgette. Épp végzett egy műtéttel. Afféle jókedvű, véres verekedőnek tetszett, egy tagbaszakadt mészárosnak, aki mindig csak vág, mindig ugyanazt csinálja. Homlokán az istenszemet hiába kereste.

- Tanár úr - akadozott, de aztán megeredt a szava, mert markában tartotta a borítékot, melybe nagyon nagy összeget dugott, többet, mint ő várhatott volna, s ezért nem is szaporította a szót, nem mondta el azt, amit álmatlan éjszakáin kicirkalmazott, hanem fesztelenül és önérzetesen, mint egyik úriember a másik úriemberhez, így szólt: - Kedves tanár úr, engedje meg, hogy ezt a csekélységet... Végtelenül le vagyok kötelezve... Igazán... végtelenül.

Künn eszébe ötlött, hogy illenék már benézni az üzletébe is. Egy hete nem járt ott. Több francia levelet kell tollba mondania, azonkívül fizetni is egy párizsi cégnek.

Az előcsarnok lépcsőjén egy alkalmazott álldogált, hajadonfőtt. Azt megszólította:

- Hol a kapus?

- Én vagyok - felelt az alkalmazott.

- Maga? - kérdezte Vencel rámeredve, s akkor fölismerte benne a kapust, aki hajlongott a borraivaló reményében. - Telefonozzon egy kocsiót.

Amikor a kocsí megérkezett, indult. De a kapus figyelmeztette:

- Erre méltóztassék. Jobbra.

- Ja igen - mondta Vencel, mosolyogva. - Eltévesztettem.

A kapuban szétnézett. Már ismét egy volt minden, ami széttöredezett, a szilánkok összerakódtak, egésszé váltak. Elzász, Salló, Angéla nővér, a kapus eltűnt. Belőle pedig újra az a nagy koncepciójú üzletember lett, aki annak előtte.

Tülkölve száguldott a kocsí.

Széles utcák repültek eléje, szobrok, tornyok, terek, járdák, azokon gyalogjárók.

Hátradőlt az ülésre, úgy élvezte a tág, szabad madártávlatot.

Visszakapta az életét. De a világot megint elvesztette.

1928

ERZSÉBET

1

Tizennyolc éves korában ment férjhez egy bácskai földbirtokoshoz.

Ez afféle nyájas óriás volt, két fejjel magasabb nála, tagbaszakadt, izmos. Ha belépett valahová, tele lett vele a szoba. Táncolt a megyebálokon, verte az asztalt, sírva vigadott. Pogány mulatozás közben beleharapott egy üveg pohárba, apró szilánkokra rágta. Arcán bronzmosoly ragyogott. Feleségét fél karjára emelte, mint a pelyhet. Kívülről még csak a lovakat szerette, meg a földet.

Erzsébet künn a pusztán kora hajnalban a pacsirtákkal ébredt. Állott a vetés arany-dús fényében, búzavirágok, pipacsok között. Aratóünnepkor pipisz kendővel menyecsikésen kötötte be fejét. Cigányzene mellett ábrándozott, bort iszogatva. Az alföldi kosztól megtelt, álla alatt enyhe toka gömbölyödött.

Reggeltől napestig sürgött-forgott. Kulcskötegeket csörgetett, diófalevelek közé rakosgatta fehérneműit, baromfit tenyésztett, ügyelt a mezei munkákra, be-benézett a csűrbe, malomba. Folyton gyűjtött-gyűjtött. Vasárnap az isten házába ment az urával, térden állva imádkozott.

Egy fia született. Akkor az lett a mindene. Dalolgatott neki, muzsikált a fésűn, ajnározta. Éjszaka, ha moccant, riadtan ugrott ki az ágyból, betakargatta. Egy-egy szavát, szokását évekig emlegette. Később vett neki egy póni lovat, vele lovagolt ki a szérűre. Télen parasztszába bújtatta, melegített téglát rakott a lába alá, röpködtek a szánon, szikrázó hóban, a végtelen fehérségben, melynek egyetlen színfoltja a gyermek pirinyó piros orrocskája volt.

A család úgy vette körül, mint valami várfal, s abból, ami kívülről volt, semmit se látott.

Vízkeresztkor, egy dús ebéd után ura betért a hálószobába leheveredni. Erzsébet úgy hallotta, hogy álmában sóhajt. Mire benyitott hozzá, már hörgött. Az agyvérzés néhány pillanat alatt megölte.

Erzsébet egyedül maradt kilencéves kisfiával. Gazdálkodni próbált a birtokon, de rokonai tanácsára inkább bérbe adta, s felköltözött Budapestre.

2

Itt megismerkedett egy festővel. Az beleszeretett, elvette őt. A festő valamivel alacsonyabb volt, mint ő, két évvel fiatalabb. Cingár, szeles és ideges. Félt a mennydörgéstől, a baktériumoktól és a léghezamtól. Sohase tudta, milyen nap van, és milyen hónap. Festett és cigarettázott. Beléfogódzott ennek az asszonynak a kezébe, vezettette magát, örült, hogy anyáskodik vele. Sokat keresett, két kézzel szórta a pénzt. Annak előtte állandóan Olaszországban élt. Házasságuk első telén vissza is költözött oda, mert gyöngye tüdeje nem bírta az itteni hidegeket.

Erzsébet egy bécsi nevelőintézetbe helyezte el fiát. Nehezen vált meg tőle, sűrű könnyhullatások közepette, ölelgetve fejét, de tudta, hogy ennek meg kell történnie. Olaszországban eddig nem járt. Úgy hatott rá, mint egy cifra álarcosbál, holmi ideiglenes színpadon, melynek

díszleteit akármikor szétszedhetik, s akkor vége az egésznek. Városról városra kóboroltak, terv és cél nélkül, bohém módra. Első osztályon utaztak, a legjobb szállókban váltottak szobát, tengerpartra néző erkéllyel.

Az asszony eleinte unta a képtárákat. Leplezett ásitással járkált a szentek, királyok, lovagok között, akik a szemében mind egyformák voltak, csak a nagy képek foglalkoztatták, a méretük, a régiségük, vagy az áruk miatt. Lassanként meg tudta különböztetni Tiepolót Rubenstől, Paolo Veronesét Dürertől. A templomokban távcsővel nézegette a falfestményeket, a szobrokat. Távlatról és színösszhangról beszélt, quattrocentóról és cinquecentóról. Amikor véglegesen letelepedtek Firenzében, a Pitti és Uffizi már érdekelte. Férje becsülte az ízlését, ítéletét.

Erzsébet rendszerint délig aludt. Miután fölkel, még pongyolában, borzasan fölsietett az ura műtermébe, hogy szemügyre vegye a termést. A „termés” egy bemázolt vászondarab volt. Rágyújtott egy cigarettára, szemét bizalmatlanul, majdnem ellenségesen összemorcolta, közeledett, távolodott a festőállványtól, s csak ennyit mondott: „kemény”, vagy ennyit: „még nyers”, vagy annyit: „ebből lesz valami”. Sokszor banánt, gránátalmát ebédeltek. Egy osteriában vacsoráztak futurista festőkkel, színészekkel, akikről Erzsébet mindig tudta, mennyit érnek a művészi piacon.

Fia minden héten írt neki egy levelet, majd minden hónapban egy levelezőlapot. Az első évben izgatottan utazott föl hozzá Bécsbe, a második évben a fiú rándult le hozzá Olaszországba. Nyurga kamasz lett belőle, magas termetű, mint az apja, de udvarias, hűvös. Erzsébet nem szenvedett már annyit a távollététől, mint annak előtte. Valami csodálkozó közönnyel tekintett utána. Amikor a fiú letette az érettségét, beíratta a műegyetemre.

Ebben az időben már alig foglalkozhatott vele. Az ura köhögni kezdett, alattomos kis lázai támadtak, éjszaka izzadt. Azt ajánlották, meneküljenek a firenzei völgykatlanból Szicília szára, egyenletes égalja alá.

A beteg itt se lett jobban. Folyton gyöngült, kezéből kihullott az ecset. Pénzüik elfogyott. A birtok jövedelme nem futotta erre az életre s a kezelésre. Erzsébet egy forró, szicíliai éjszakán gyertyalámpásnál levelet írt egy banknak, hogy a birtokát azonnal adják el.

Ekkor kezdődött az az idegcsigázó, végeérhetetlen hajszája, melyben felörlődött, elkopott, megsoványodott. Hajón, vonaton országról országra vitte az urát Közép-Európa minden valamirevaló orvosához. Orvosi várótermek árnyékában, a fal mellett, mint árnyék üldögélt. Fiatal, öreg tanároknak, a kezét összetéve különböző nyelveken rimánkodott, hogy mentsék meg a festőt.

Davosban állapodtak meg. Ott háromszobás lakásuk volt. Öt esztendeig feküdt a beteg egy nyugágyon, szájában hőmérővel, napról napra sorvadva.

Erzsébet fia, aki közben megszerezte a mérnöki oklevelet, a svájci havasok közt kereste fel édesanyját. Értésére adta, hogy Amerikába kapott szerződést, s másíthatatlan elhatározása, hogy ősszel ki is megy Clevelandbe. Szeptember végén szállt hajóra. Október elején a festő meghalt.

Eltemette őt a davosi temetőben, melyben annyi kereszt és fejfá van, mint valami örökös hadszíntéren. Összeszedegette vázsnait, vázslatait, hazautazott. A magyar határnál ámulva vette észre, mennyire idegen lett itthon. Törve beszélte anyanyelvét, mert az elmúlt tizenhat esztendő alatt jobbra olasz, francia társaságokban forgott. Budapesten gyászruhában nyitott be egyik rokonához.

A harmadik ura bankár volt.

Ez az ötvenéves, rideg, mohó agglegény egy nagy társaságban találkozott vele. Mihelyt megpillantotta, vonzotta ennek a még mindig fiatal asszonynak a sápadtsága; homloka körül a szenvedés mindentudó jegye, elmúlt élete egy vidéki birtokon, melynek eladásáról maga is hallott valamit, s a nemzetközi fölény és csiszoltság, mely minden mozdulatából kisugárzott. Úgy érezte, méltó felesége lehetne, ha kitűnően tudna „reprezentálni”.

Erzsébet levágatta a haját, kamaszfürtjét megfestette. Briliáns nyakékkal, igazgyöngy fülbevalóval az asztalfőn trónolt az *haute financiere* körében, melyeken *parfait*-t és *cocktail* szolgálnak föl, *tapeur*-ök és *jazz*-ek játszanak, s operaénekesek énekelnek. Bágyadtan hordozta körül gépies mosolyát. Fogadta a felé röppenő bókokat, s minden szavát latra vetve udvarolt a pénzfejedelemnek. Vesékebe, pénztárcákba látott. Mindenkiről tudta, hogy „jó”-e, és hogy mennyire „jó”. A számok világában élt. Azokat a lengő kalászkokat, melyeket az első férje búzaföldjeiről ismert s a második férje képeiről, reggelenként, amikor megérkeztek az újságok, hátul, a közgazdasági rovatban kereste.

Volt tizennégy szobája, *jour fix*-e, több palotája, párizsi szakácsa, márvány fürdőmedencéje, inasa és ajtónállója, két komornája, Rolls-Royce-a, francia és angol társalkodónője, villája a Rózsadombon és a Balaton mellett, kilenclámpás rádiója, állandó *masseuse*-e és három farkaskutyája. Londonba röptek a fontosabb tárgyalásokra. Tavasszal Spanyolországban tettek gépkocsi-körutat. Egy telet Egyiptomban töltöttek.

Mindez azonban nem volt elég. A mozgás izgatta, az ütem és az üzem, a tőzsdei rohamok és ostromok, a diadalmas hajrá, mindig tovább és tovább. Azokat, akik az utcán bandukoltak, e nagy színjáték bábjainak tekintette. Csak az ura élt benne igazán.

Az a vagyont öt év alatt megkétszerezte. Utána egy kis lanyhulás mutatkozott, egy kis visszarokkanás, de utána egy semmihez se hasonló föllendülés. Folyton „adott” és „adott”, mikor mindenki azt várta, hogy „vesz”. De egy napon máról holnapra elvesztette mindenét.

Erzsébet zokszó nélkül eladta ékszereit, palotáit, villáit. Úgy rémlett, hogy az „ügy” egy-két hét alatt tisztázódik. A bankár is ezt remélte. Egy délelőtt bizakodva ment föl szobájába. Fölszólította Berlint, majd Bécset, utána ismét Berlint. Amíg beszélt a telefonon, egy zárka jelent meg előtte, egy priccs meg egy takaró. Nyugodtan tette le a hallgatót, elszívott egy szivart, a páncélszekrényhez lépett, onnan kivette forgópisztolyát, s halántékon lőtte magát.

Felesége zokogva csókolta meg a halott kezét.

Budán egy kétszobás lakásban élte le hátralevő napjait, egyedül.

Kétségbeesetten vágyakozott fia után. Hosszú leveleket írt, hogy mennyire szeretné látni, egyetlenegyszer látni ebben a hamar múltó életben. Az csak dollárokat küldött haza, de ő maga nem jött. Folyton ígérgette, hogy majd karácsonyra, anyuskám, de karácsonykor azt írta, hogy majd húsvétkor, anyuskám, s húsvétkor azt, hogy majd jövő karácsonyra.

Erzsébet megöregedett. Görnyedten járt a szobában, bottal. Kezén kiütköztek a kemény, kék erek.

Utolsó éveiben légzési nehézségei voltak, szédülései, szívrohamai.

Amikor közeledni érezte halálát, fölébredt benne egykori vallásossága. Papot hívatott, hogy magához vegye a haldoklók szentségét.

Fiatal, gyermekarcú pap lépett be, rajongó kék szemekkel.

- Bűnös vagyok, lelkiatyám - rebegte Erzsébet. - Nagyon bűnös vagyok - és sírva fakadt.

- Gyónjon meg - szólt a pap. - Isten az ő végtelen irgalmával megbocsátja bűneinket. Miben vétkezett?

- Vétkeztem - mondotta Erzsébet. - Vétkeztem Isten és ember ellen. Kevély voltam, önző voltam. Istenítettem, elkényeztettem egyetlen gyermekemet, és nem törődtem vele. Puha voltam, könnyelmű. Kemény és könyörtelen. Pazaroltam a pénzt, s fukarkodtam. Tékozló voltam. Zsugori voltam.

A pap a matróna arcára pillantott. Nem értette, miként bálványozhatja és hanyagolhatja el valaki a fiát, miként lehet valaki egyszerre puha és kemény. Tékozló és zsugori. Magyarázatot kért.

Erzsébet dadogott: - Én... én... én...

Tovább azonban nem jutott. Ámulva kutakodott homályosuló elméjében, abban a borzalmas zűrzavarban, ellentmondásban, mely egy emberi élet, azon tűnődve, hogy ki is volt ő ezen a földön, hogy mi is volt ő. De azt nem tudta.

A pap azt hitte, hogy a haldokló félrebeszél, fölőle hajolt. Megfogta hidegülő kezét. Így szólt:

- Imádkozzék velem. Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben.

A haldokló utána mondta:

- Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben.

Most a pap keresztet írt a levegőbe. A megbocsátás és föloldozás ígét susogta.

Ekkor fönn a szoba egyik sarkában, a cserépkályha fölött, megjelent egy angyal. Egy nagy, erős angyal, tárt, fehér szárnyal, szépséges bajnoki férfitesttel, mert az angyalok mind nagyok, mind erősek, és mind férfiak.

Harsány hangon szólt hozzá, bátorítva őt.

- Erzsébet, a te bűneid meg vannak bocsátva. Áldott vagy te a gyarló földi asszonyok között. Áldott vagy, mert megfeledkeztél önmagadról. Áldott vagy, mert szétszítottad lelkedet, úgy-hogy semmid se maradt. Áldott vagy, mert elvesztettél mindent azokban, akiket szerettél, és most halálod óráján magad se tudod, hogy ki voltál ezen a világon. Áldott vagy, mert asszony voltál, mert egész nő voltál, mert cseléd voltál, a jóság alázatos cselédje, hasonlatos a legmagasztosabb cselédhez, az Úr szolgálóleányához. Áldott vagy, Erzsébet, s ott fenn várnak téged.

1929

CUKRÁSZDA

1

Nyári délelőtt.

A telefonban két fiatal hang.

- Mondja, és hol?
- Várjon, várjon - tűnődik Viktor. - Az Ezredévi oszlopnál?
- Nem - szólal meg a drót másik végén Márta. - Esni fog. Talán egy cukrászda?
- Cukrászda?
- Cukrászda! Magának nem tetszik?
- Hát, őszintén szólva...
- Miért?
- Nagyon édes. Ennyi édességet együtt nem lehet elviselni.
- Másról pedig nem lehet szó.
- Jó - mondja Viktor.
- Tehát ma délután fél hétkor. A Marcipánban. Budán. Tudja, merre van? Amerre a temetőbe megyünk.
- Igen - ismétli Viktor. - Amerre a temetőbe megyünk. Pont fél hétkor.

2

Tavasszal találkoztak először, amikor a som sárga szoknyában kuporodott a hegyoldalon, s a mogyoróbokrok téli álomból ocsúdva, lustán tollazkodtak.

Pintyeket, rigókat hallgattak. Pacsirtát reggel, fülemület este. Verőfény sütötte arcukat bronzra, szél cserzette ki. Viharok kergették őket.

Erdőkben, ligetekben bujdostak, kavicsos parton, magas fűben, népes kirándulóhelyeken, ahol biztonságosan lehet vinni az átkozott szerelmet, mint nagyszerű dugárut.

3

Pont fél hétkor megjelennek a Marcipánban. Budán, amerre a temetőbe megyünk.

Most érkeznek először a cukrászdába, ahova mindenki elérkezik, előbb vagy utóbb.

Az ilyen kis, elhagyott cukrászdába a madár se jár. De annál több szerelmes.

Látni a szerelem nagyüzemét: különböző állomásainál. Olyan ez, mint egy gyár, ahol állandóan ugyanazt a portékát készítgetik, mely majd mint kidolgozatlan nyersanyag tűnik fel a szakmáymunkások kezében, majd csiszolva, leráspolyozva, majd pedig befestve, csillogva, szállításra készen.

Vannak kezdők, akik még csak ismerkednek, tétován vallanak, haladók, akik már emlékekkel viaskodnak, s mindent a múlthoz arányítanak, aztán kiábrándultak, szakítók, veszekedők, akik rémület és könnyek között egy váratlanul végzetes bonyodalmat jöttek ide elintézni, vagy fölszámolni az üzletet, átadni a csődtömeg-gondnokságnak.

4

Ezenkívül néhány sütemény is van.

5

Ők, akik eddig a természet nagy távlatában, a zöld végtelenben mozogtak, itt, a négy fal között, a zárt kertben egy csöppet megalázottnak érzik magukat, miután a többiek közé kerültek, mint egyenlők. Győtrelem azt hinniök, hogy érzéseik többé-kevésbé hasonlítanak másokéihoz, s olyanok, mint azok. De valamint a beteg, aki kezdetben régi egészségére gondolva, csak makacs ellenkezéssel keresi föl az első orvost, aztán lassanként beletörődik abba, hogy már nem egészséges, és végül valami bölcs megadással fekszik be egy kórház közös kórtermébe, ahol már mindent magától értetődőnek tart, mert hiszen az a természetes, hogy a betegek közt legyen, egy kórházban: ők is megbékélnek sorsukkal, s némi titkos fönn-tartás és csendes tiltakozás után elvegyülnek a cukrászdai szerelmesek vegyes tömegébe.

6

Bordó selyemmel vont falak választják el az asztalkákat. Ezekben a gyónófülkékben egy régi, több ezer éves szöveget ismételtetnek a párok, csekély változattal, halkan, izgatottan. Olykor át-átpillantanak a szomszédos fülkébe, bizonyos konok, cinikus rokonszenvvel, de általában nemigen zavarják egymást. Ki-ki el van foglalva tulajdon ügyével, annyira, hogy a tér se létezik számukra, az idő se, és amikor a külső világ jelenségei véletlenül lelkükhöz érnek, s egy óra üt, vagy fejük fölött kigyulladnak a színes lámpaernyők villanygömbjei, megdörzsölik szemüket, mint akik álomból ébrednek, riadtan tekintenek maguk köré, csodálkoznak, hogy ezen a földön vannak.

7

Így jelenik meg előttük minden alkalommal a kiszolgáló kisasszony is: a sok létező ábránd közepette a nem létező valóság.

- Parancsolnak?

- Ja, igen - szól Viktor, aki kezét lassan kiveszi Márta kezéből, s rámered a kisasszonyra, megállapítva, hogy ott van előtte. - Mit rendel? - hajol oda Márta szőke fejéhez.

- Én? - kérdezi Márta, mintegy azonosítva magát önmagával.

- Maga.

- Igazán nem tudom.

- Én sem.

A kisasszony megszokta ezt a huzavonát. Közönyösen a levegőbe bámul, litániázza a fagyaltokat:

- Kávé, vanília, citrom, eper, málna, barack, tutti-frutti, ananász, csokoládé.

Hosszú töprenkedés után rendelnek egy fagyaltot, vagy egy málnaszörpöt.

A fagyalt fölött forró szavak röpködnek, úgyhogy az közben a kis tálcáján megolvad, langy pempő lesz belőle, a málnaszörp meggyöngyösödik, átmelegszik, ihatatlanná válik.

Ősszel teát kérnek, előbb rummal, aztán citrommal. Szórakozottan kavargatják, addig-addig beszélnek, míg egészen ki nem hűl. Végül, anélkül hogy hozzányúlnának, fizetnek, indulnak.

8

Minden áldott nap bejárnak a cukrászdába, mint egy hivatalba. Ha néhány percet késnek, a kisasszony elgondolkodik:

„Ma nem jönnek?”

De akkor már ott vannak. Letelepednek szokott helyükre, a kopott bársonydíványra, a sarokba. Már nem beszélgetnek oly lázasan, mint annak előtte. Szavaikat hosszú szünetek szakítják meg.

Viktor nézegeti a közönséget. Így udvarol:

- Tudja, mi jutott eszembe az előbb? Az, hogy a diós és mákos voltaképp a nőkhöz hasonlít. A diós: a szőke nő, a mákos: a fekete nő. Én gyermekkoromban mindig bosszankodtam, hogy karácsonykor ugyanannyi mákost készítenek, mint dióst, pedig mindenki csak a dióst szereti, s a mákos rendszerint ottpenészedik. Véleményem szerint a természet is hibás, mikor egyforma arányban teremt szőkét és feketét. Minek az a sok kesernyős fekete?

9

Télen künn az utca is olyan, mint egy cukrászda. Hó cukrozza a háztetőket, a göröngyök, melyeket bevon az üvegszerű fagy, cukros gesztenyék módjára csillámlanak, s az alkonyi félhomály csokoládészínű.

Márta vidáman, frissen toppan be. Arcát kicsípte a hideg. Leül az asztalhoz, s így szól a kisasszonyhoz, természetes mosollyal:

- Jaj de éhes vagyok. Nem bánom, hozzon nekem egy krémest.

- Nekem is.

A krémes a sárga töltelékével, mely a gyöngéden cukrozott, barnáspirosra sült vajastészta hártyavékony lapjai közt aranylik, édesen ül a porcelán tányéron. Illata megcsiklandja orrukat. Ezüst villakésük gyorsan szeleteli a ropogó süteményt.

A kisasszony már meg sem várja rendelésüket. Maga hozza a krémest. Megesznek belőle egyet, kettőt, néha hármat is.

Egy találka után karonfogva ballagnak hazafelé a budai utcákon. Márta egyszerre megszólal. Ezt mondja:

- Ma még jobb volt, mint rendesen.
- Micsoda?
- A krémes.
- Maga is észrevette?
- De tudja-e, miért volt olyan jó? Azért, mert valamivel korábban jöttünk. A krémest délben sütik ki. Mindennap tizenkettőkor. Ez ennek a cukrászdának a különlegessége. Sok gondot fordítanak rá. Elsőrangú teavaj, semmi margarin, semmi zselatin. Kitűnő.
- Csakugyan kitűnő.

Viktor néha rajtakapta magát, hogy látomásai vannak. Rendszerint délben, tizenkettőkor elképzei a cukrászdát. Akkor emelik ki a tepsikből a frissen sült omlatag krémest, fölvágják, a tetejét meghintik porcukorral, a tálakra rakosgatják. A lepények még langyosak, úgyszólván természetes meleget árasztanak, akár a tojások, amelyeket néhány perccel előbb vettek el a kotlós alól.

Egyszer, amikor a társaskocsin rohan Budára, a kísértés olyan csábító, hogy nem bír neki ellenállni, beoson a cukrászdába egyedül, torkig lakik friss krémessel.

Ezt a kalandját majdnem mindennap megismétli, titokban.

„Bűn ez? - kérdezi magától. - Nem bűn” - feleli határozottan.

Egy délben elámul. Amint belép a cukrászdába, látja, hogy ott van Márta is.

„Hát ő is” - gondolják mindketten egyszerre. Egymásra bámulnak, de nem magyarázkodnak. Nevetnek, szélesen, kedélyesen, őszintén.

Aztán megtetejezik tányérukat krémessel: sárga földig eszik magukat.

Sokáig üldögélnek egymás mellett. Törölgetik cukros szájukat a papírkendővel, nyalogatják róla az édes tölteléket. Hallgatnak. Semmi mondanivalójuk nincsen. Szeretnének elmenni, de nem tudnak, mert már olyan kövérek, hogy alig bírnak fölkelni.

PAULINA

Az Aventinuson volt egy kurtakocsmá. Matrózok jártak oda éjszakánként, s piros bort iddógáltak.

Paulina, a kis maszatos konyhalány hordozta a tálakat. Vörös haja volt, és kék szeme.

Egyszer, amint elhaladt egyik asztal mellett a pörkölt hallal, valami kappadóciai hajóács ijedten a tunikájához kapott, és fölugrott.

- Hol a pénzem? Megloptak. Tolvaj - rivallt -, tolvaj.

Kavarodás támadt. Közben a tolvaj - egy hajóslegény - kereket oldott.

- Ez volt - mondták többen, s körülvették Paulinát.

A lármára az utcáról két praetori katona rontott be, csörrenő karddal: az éji őrség.

Elővették a rabszolgalányt.

- Ide azzal a pénzzel.

- Nincs nálam.

- Akkor velünk jössz, babám.

- Nem - sikított Paulina -, nem. Én ártatlan vagyok - s meg se moccan.

- Indulj - vezényelt az egyik katona - az alacsony és kancsal -, s úgy meglökte a lányt, hogy az kitántorgott az utcára.

Ott megint csak állt, mint a cövek.

Erre a másik katona - a magasabbik - a karjához ért. - Ne nyúlj hozzám - ordította a lány. - Hagyj engem. Mert megharaplak.

A katona nevetett.

De amikor megragadta a karját, hogy előretuszkolja, a lány ráugrott, mint egy vadmacska, s végigkarmolta az orrát. A katona vére csurgott.

Most a kancsal próbálkozott. Paulina hirtelen feléje fordult. Arcul köpte.

- Disznók - sivalkodott, s kibomlott vörös haja, és izzott a kék szeme -, disznók. Emberek, segítsetek. Emberek, én egész nap dolgozom, szegény vagyok, ártatlan, esküszöm az anyám sírjára, és édesanyám sírjára, ártatlan. Emberek, emberek.

Az emberek, akik a csöndes nyári éjszakában ballagtak, ámulva nézték a két zsoldost. Dulakodtak a lánnyal, ököllel-karddal verték. Mégse bírtak vele.

Aztán fölnyalábolták, s úgy vitték.

- Dögök - üvöltött a levegőben, kalimpálva lábaival -, dögök. Őljetek meg. Gyilkoljatok. De azért kikiabálom, hogy ez a ronda, ez a kancsal, múltkor a kocsmában meg akart ölelni. Gazemberek, gazemberek. Mindnyájan gazemberek. Minden zsoldos gazember. Az uratok, Caesar is gazember. Caesar is gazember. Jupiter - hadonászott a kezeivel az üres égbolt felé.

A szörnyű ordításra, mely nem csitult Róma utcáin, fölébredtek az emberek. Hálóköntösben, papucsban csoszogtak a kapuk elé, s hallgatták ezt a vad rikácsolást, a hangot, az óriás hangot, mely utcáról utcára haladt a rabszolgánnal együtt. Sárga telehold lebegett a Colosseum fölött.

Amikor Mutius Argentinusnak, a sztoikus bölcsnek villája elé értek, a lány még mindig átkozódott, dühöngött. Hangja el nem rekedve rikoltzott az éjszakában.

A bölcs ezen a kései órán Rufusszal, a költővel csevegett az atrium szökőkútjánál.

Mind a ketten fölálltak a márványpadról, s bámultak, míg a jajveszékélő némbert el nem cipelték. De hangját még azután is sokáig hallották a sötét kis utcákból.

- Miért kiabál? - kérdezte a bölcs. - Mit akar?

- Igazságot - felelte a költő.

- Nevetséges - jegyezte meg a bölcs. - Minden indulat nevetséges.

- Minden indulat fönséges - szólt a költő. - Milyen fönséges volt ez a lány, milyen hatalmas. Aki haragszik, az, akinek igaza van, hatalmas. Ennek a lánynak is igaza lehet.

- Miért gondolod?

- Mert úgy haragudott.

- Mit ér vele? - kérdezte tűnődve a bölcs. - Az őrszobában majd agyba-főbe verik. Vagy el se jut odáig. Belökik a Tiberisbe.

- Az mindegy - mondta a költő. - Az igazság az utcán ment, és ordított. Mi pedig meghallottuk a szavát. Fölríadtunk ágyunkból, nem bírunk többé aludni, nem tudjuk folytatni előbbi vitánkat. Róla gondolkozunk. Az igazságról. Lásd, még mindig erről beszélünk. Ez is valami.

1929

SILUS

Amikor felesége betegeskedni kezdett, áldozatot mutatott be a mindenre emlékező Minervának, aki a nyavalyások hidegtelelését, főfájását, nyilallását is számon tartja.

Akkor az asszony valamivel jobban lett. Nem köhögött annyira, járni is tudott, egy kicsit. De utána ágynak esett. Perilla már egy éve feküdt.

Silus rabszolga volt: kis termetű, szűk homlokú, köpcös. Követ faragott a Janiculumon. Börsipkát viselt télen-nyáron, egyetlen zöld, pecsétetes tunikát, öv nélkül.

A Circus Flaminius körül lakott, egy óriás bérház negyedik emeletén, ahol örökös a szutyok és gyerekzsivaj. Csupa rabszolga élt itt, kocsisok, bíborfestők, takácsok, ágrólszakadt kis kézművesek, akik azzal növelték sovány keresetüket, hogy néha madarakat lőttek, és eladogatták. Az ő szobájának ajtaja olyan alacsony volt, hogy amikor be- és kiment, még neki is le kellett görnyednie, úgy kellett bebújni, mint holmi odúba.

Ezen a rekkenő nyári reggelen fölébredt. Először is az asszony ágyára pillantott.

Perilla sárgán, mozdulatlanul nyúlt el, félig nyitott szemmel.

- Varjam - becézgette Perillát, amint szokta -, kis varjam. - Az asszony kinyitotta szemét. Ezzel jelezte, hogy érti a szavát. Oly gyöngye volt már, hogy csak így felelt.

Silus a csempe agyagkorsót megtöltötte friss vízzel, hogy míg ő távol van, a beteg olthassa lázas szomjúságát. Odatette melléje az ágyhoz, a földre.

Arcáról elhessegette a legyeket, kezét megsimogatta, még egyszer rátekintett. Elindult a munkába.

De annyira sietett, hogy amikor kilépett az ajtón, belevágta fejét a szemöldökfába, feje zengett, mint a márvány, melyre pörölyvel csapnak. Fölszisszent a fájdalomtól.

Künn a kánikula sötétbarna melege párologott, ragadós és bűzös, mint az enyv. Róma már fölébredt. A műhelyekből kopácsolás hallatszott, társzekerek zörögtek, gyümölcsárusok ordítottak. Egy szenátor gyaloghintója úszott a levegőben: lila tógáját vállára csapva hevert, s nézegette hosszú, gyűrűs ujjait. Magas patríciusok haladtak, délceg lovagok, lassan és büszkén.

Silus a hőségétől bódultan loholt. Közben tapogatta sajgó homlokát.

A Janiculumon a proconsul kastélyát építették néger, etruszk, bythiniaiak. Ő mihelyt ideért, levette tunikáját, börsipkáját, hegyes papírsüveget nyomott feje búbjára a tűző nap ellen, s meztelenül, kezében a kalapáccsal, vésővel, munkahelyére állt, a szökőkúthoz, melyen már hónapok óta dolgozott.

Szerette ezt a művét. Valahányszor megpillantotta, mindennap újra gyönyörködött benne.

De csak ímmel-ámmal kalapált-vésett, abba-abbahagyta. Vakította a márvány fehér csillogása. Meleg is volt nagyon. A mocsárláz pállott gőzei émelyítették.

Lábait belelógatta a szökőkút medrébe, leült a kávéjára, eltűnődött.

- Mit lógatod a kobakod? - harsant föl mögötte egy kemény hang. - Lustálkodsz? No majd fölpezsdítelek.

Szíjostor csattant. Az ostorcsapás alighogy megcsiklandozta lapockáját. Csak épp viszketett a helye.

Hátrafordult.

A felügyelő állt előtte, sötét ércszakállával. Eléje rogyott, kegyelmet esdekelve.

A felügyelő nem volt rossz ember, csak szigorú. Elnevette magát.

- Mi az a homlokodon, hékás? - kérdezte tőle. - Púp nő rajta? Kivel verekedtél, te pisze?

A felügyelő továbbment.

A rabszolgák röhögtek. Silus felé hunyorogtak a napfényben. Látták, hogy a homlokán egy galambtojásnyi duzzanat van.

Silus lehajtotta fejét. Főképp azt szégyellte, hogy pisze. A kis orrú embereket hígvelejűeknek, szellemteleneknek tartották.

Társai egész délelőtt bosszantották Silust, tódítgatva a felügyelő tréfáját. Általában nem kedvelték őt. Ők csak terheket vittek, kifejtették a bányából azokat a márványtömböket, melyeket Silus remekbe faragott. Tudták, hogy külön náluk. Ezért gyűlölték.

Most a tömeg gyáva, homályos ösztönével kiszimatolták azt is, hogy belül bizonyára valami nagy-nagy bánata is lehet, hogy titokban szenved, s összefogtak ellene.

Munkaszünet alatt köréje telepedtek a szökökút kávéjára. Silus benn a szökökútban babrált a köveivel. Ők ettek, lencsét, hagymát, répát, olcsó halakat. Egy néger a fejére köpködte a hal szálkáit. Erre a többiek vérszemet kaptak, és gránátalmamagokkal, dinnyehéjakkal vették célba. Hahota, diadalordítás harsant föl, amikor végre eltalálták a homlokát.

Napszállat után letette papírsüvegét, felöltötte bőrsipkáját, tunikáját. Hazaballagott a Janiculumról a Circus Flaminius felé.

Kétszáz rozoga falépcsőn kellett fölmásznia a negyedik emeletre. Kinyitotta szobája ajtaját.

- Varjam - mondta az ágy felé -, itt vagyok már, kis varjam.

Az asszony hallgatott.

Silus meggyújtotta a lámpát. Perilla arcába világított. Az úgy feküdt ott, amint hagyta. Csak az álla esett le. Kiegett fekete szeme fénytelenül tekintett a forró éjszakába. Borostyánsárga haja még nedves volt a halálverejtéktől.

Perilla megsemmisült. Olyan élettelen volt, mint a csempe agyagkorsó az ágya mellett, a földön.

Silus a lámpát az asztalra helyezte. Elgondolkozott. Tíz éve éltek együtt. Tizenhárom esztendősen lett a felesége. Mindig engedelmes asszony volt, mindig dolgos asszony volt, mindig kedves, hűséges asszony volt. Gyermekeket nem szült, de szerette őt. Most ő is elhagyta.

Szilaj fájdalom facsarta el szívét. Sajnálta magát is, de az asszonyt is. Tudta, hogy lelke az alvilágban tovább él majd, de azt is tudta, hogy ez a tengő-lengő élet az elíziumi mezőkön vajmi homályos, színtelen és komor, s annál még egy elcsigázott, beteg rabszolganő élete is többet ér.

Tenyérével eltakarta arcát. Majd két kezét az égnek emelte, kelet felé fordult, és jobbra nézett. Imádkozott. - Perilla - mondotta hangosan, a szertartás szerint -, Perilla - és szájával egészen közel hajolt a szájához, hogy fölfogja régen elszállott, haló leheletét - ave, Perilla, ave.

A halott ujjáról lehúzta a vasgyűrűt. Vízét öntött az agyagkorsóból egy tálba, azzal megmosdatta.

Akkor kotorászni kezdett zsebeiben. Valami rézpénzt keresett, hogy a halott nyelve alá tegye, s megfizesse az alvilági révésznek a fuvardíjat, aki majd átszállítja a Styxen.

De nem volt egyetlen *as*-a sem.

Bambán, fásultan az utcára ment. Ott ténfergett sokáig, hogy valakitől kölcsönkérjen egy kis pénzt, mert olajat is akart venni, illatszereket, hogy megkenje.

Ismerőse azonban nem akadt. Részegek gajdoltak dévaj nótákat, magasra emelve a borostömlőt. Barátai nem voltak. Nem tudott kihez fordulni.

Később jutott eszébe Manilius, az öreg varga. Az sem igen szerette őt, de még ismerte az édesapját. És nem messze lakott tőle.

Futni kezdett, hogy mennél előbb odaérjen, és visszatérhessen halottjához.

Csillagtalán éjszaka volt, fülledt és felleges.

Amint egy közbe ért, egy pálmafa mögül kutyaugatást hallott. Egy kis fekete kutya ugatott, vicsorította szikrázó fogait.

- Menj innen - szólt rá, mint egy emberre.

De a kutya nem tágitott.

Amikor Silus egy utcasaroknál, már közel a varga házához, befordult, a kutya, némán és gyorsan, mint a szél, utolérte. Hátról ráugrott, beleharapott lábikrájába.

Silus megállott. Lábikrájához kapott. Érezte, hogy nedves. Vértzett.

Eddig még sohasem harapta meg kutya. Leült egy köre, hogy szemügyre vegye sebt.

Az olyan volt, mint a villám: cikcakkos és égő. Semmiféle korbácsütés, nyílt seb nem fájt annyira, mintha eleven mar meg elevent. Úgy tüzelt, mint a parázs.

Vére lassan, gömbölyű csöppekben hulldogált a porba. - Jaj - sóhajtott -, megverték engem az istenek, és megverték az emberek is. Elhagyott mindenki. Egész életemben gúnyoltak, semmibe vettek, leköptek. De miért támadt rám ez az oktalan állat? Miért harapott meg éppen engem, és éppen ma éjszaka? Ezt nem értem.

Rázta megalázott fejét, nyomogatta sebt, mely egyre jobban lüktetett.

Mindezt már nem bírta el.

Keservesen sírni kezdett.

1929

HERR

1

Nyugodtnak tetszett, de belül állandóan éber és ideges volt. Olyanféle izgalom lüktetett benne, mint az autóban, melyet már elindított a kocsis, de benzingőzei még csak apró robbanásokkal gyulladoznak, s minden pillanatban kész eliramodni, sebesen és könnyedén. Gyakran hallatott ilyen korgó hangot is. Herr farkaskutya volt.

2

Mindenki ismerte. Gazdáját nem ismerte mindenki. Megesett, hogy mikor végighaladt vele az utcán, a járókelők így szóltak: „Ez a Herr gazdája.” Ő csak függeléke volt kutyájának. Ha összevetették a két élőlényt, a kis, köpcös öregurat, aki pápaszemet és keménykalapot viselt, s ezt a nyúlánk, előkelő állatot, mely mintegy acélból készült, el kellett ismerniök, hogy kettejük közül az arisztokrata: a kutya.

3

Elülső lábaival nyitogatta ki az ajtókat, s szobáról szobára járkált. Nem beszélte az emberek nyelvét, de értette minden hangját és rezzenését, minden neszt és jelet, már a megszületése másodpercében. Villámgyors tekintettel becsülte föl a helyzetet, s aszerint cselekedett. Cipőket, papucsokat hozott ki a harmadik-negyedik szobából, amelyiket kívánták. Bukfencezett, hengergőzött a szőnyegen. Ha megkérték, röhögött vidám fogaival, és sírt is, fájdalmasan nyíva. Egyszer repülőgépen is utazott.

4

Kölyökkora a célirányos nélkülözések, sanyargatások és lemondások sorozata volt. Csontjainak erősítésére meszet kapott és csukamájolajat, melyhez lassanként hozzászokott. A cukrot megvonták tőle, hogy el ne finnyásítsák. Zsíros koncok sohase kerültek táljára. Közben megszerette a gyümölcsöket. Almát is evett, szőlőt, dinnyét, hámozott dióbelet és mogyorót. Úgy készült jövőjére, mint egy nagy művész.

5

Életének legnevezetesebb eseménye az volt, mikor gazdája kivitte a kutyakiállításra, hogy részt vegyen a nemzetközi versenyen. Itt beiktatták, megmérték, számot kapott. Egymás után vették szemügyre a bizottság tagjai, állatorvosok, sportemberek, katonatisztek. Versenytársa, komoly, csak egyetlenegy akadt. Azt egy sápadt, magas, fekete ruhás hölgy pórázon vezette a bírálók elé, s nyugtalan mosollyal ajánlgatta, pártfogolta. A két kutya között kellett dönten. Végül Herr kapta az első díjat, egy aranykupát.

A verseny után, egy őszi szürkületkor, az izgalmaktól elcsigázva, kimerülten aludt a nyitott verandán, kockás teveszőr takaróján. Pihent babérjain. Az elhagyatott utcán zajtalanul közeledett a sápadt, magas, fekete ruhás hölgy. Megállt a veranda előtt. Egy darabig tűnődve nézte őt. Aztán kivett kistáskájából egy forgópisztolyt, nem nagyobb, mint egy ékszer, célzott és rásütötte.

Herr talpra ugrott, oly bátran és határozottan, mint egy fejedelem, aki ellen merényletet követtek el, s utoljára még szembe akar fordulni orvtámadójával. Fülét hegyezte, szemét kimeresztette. Láta, hogy valaki tovaoson a falak mellett, s eltűnik a sötétben. Csak ekkor érezte, hogy megsebesült. A golyó a mellébe fűrődött. Meleg, bíbor vére lassan csordogált a kockás teveszőr takaróra. Szeme elhomályosult. Teste nehéz volt, mint az ólom. Elülső lábai megroggyantak.

Így, mintegy térden állva, félig a földre bukva, ezt gondolta:

„Meggyilkoltak. Végem van, végem. El kell pusztulnom.

A tökéletesség voltam, a szépség, a kiválóság. Nekem nem szabad megöregednem, csontokat rácsálva és vakarózva, mint a többi kutyának, ki vaksin, hályogos szemmel, foghíjasan nyújtózik ki óljában, s megdöglik szopornyicában vagy aggkori végelgyöngülésben. A dicsőség volt az enyém. De azért még jó volna egy kicsit szaladgálni a szabad réteken, szagolgatni ezt a sok szagú világot, a cipőket és papucsokat, s csak egyszer, egyetlenegyszer zabálni, zsíros koncokat, pacalt, marhamáját, és cukrot ropogatni, cukrot. Csakhogy már nem lehet.”

A környék ebei, a kopók, a juhászkutyák, a patkányfogók, a korcsok és felemások, a kutya-társadalom munkás és hasznos tagjai, a pisztolydurranástól fölriasztva hangosan ugattak.

1929

UTCAPAD

Vasárnap délután egy utcapad legszélén ülök a ligetben, egyedül. Nézegetem, hogy hálnak meg a levelek. Minden levélnek üt egyszer az órája. Az órának egy percében, a percnak egy másodpercében le kell hullniuk. Soha, míg a világ áll, nem kerülnek többé föl a gallyra.

Ez a pillanat ünnepélyes. Mindegyik más és más módon pusztul el. A levéltragédia is egyéni. Van olyan, akit a szél lebbent el, de van olyan is, aki sárgán, kiszáradtan, a végelgyöngülés görcsével kapaszkodik a fába mindaddig, amíg lehet, aztán megadja magát a másíthatatlannak, lepottyan, elvegyül az avarral. Némelyek halálos röpülésükben még egy hosszú ívet írnak le, mintha késleltetni akarnák a megsemmisülést. Ezek hatyúdalukat éneklik. Némelyek párosával távoznak el. Ezek a „szerelmes levelek”. Némelyek pirosak a láztól. Ezek a betegek. Némelyek pedig szinte várják, hogy végük legyen, teljes súlyukkal merőlegesen zuhannak a földre, mintegy megkurtítva az utat, önkéntesen. Ezek öngyilkosok, akik a hatodik emeletről ugranak le.

Amíg így játszodom gondolataimmal, a pad túlsó végéről egy hang riaszt föl. Ez a hang ezt kérdezi tőlem: „Szabad?”

Odafordulok, s látom, hogy egy leány áll ott, divatjamúlt rövid szoknyában, harangkalapban, melyet kamaszfürtjére húzott. Szeme fekete, szemöldöke majdnem kormos. Arca csinos.

Zavartan intek, hogy szabad. Erre a leány leül a pad másik végére, a legszélére, s maga elé néz.

Most már nem a levelek érdekelnek, hanem ez a leány. Eddig még senki se kérdezte tőlem, hogy szabad-e leülni az utcapadra. A kérdés megdöbrent. Végre az utcapad mindenkié. Az utcapad az igazi köztulajdon. Az utcapadon újságot olvasok, körmöt tisztítok, szőlőt eszem papírzacskóból. Az utcapadon végigheveredem fényes nappal, és horkolok. Az utcapadon, ha kedvem van, föbe lövöm magam.

Hát miért tudakolta ez a leány, hogy leülhet-e ide? Mihelyt hallottam szerény, kedves hangját, tudtam, hogy csak cseléd lehet. Rápillantok, és föltevésem megerősödik. Keze, melyet igyekszik rejtegetni, érdes a házimunkától. Első föltevésem, hogy kalandot keres. Valóban így is van. Mi se volna könnyebb, mint kielégíteni várakozását. Meg lehetne szólítanom. Kitűnően mulattatnám, s magam is kitűnően mulatnék. Szerelmet is vallhatnék neki. Esetleg azonnal megkérném a kezét.

Csak hogy ő merőben más kalandot keres ezen az ünnepnap kimenőjén. Egy utcapadon akar ülni az „úri” társadalommal, mint egyenlő, rangrejtve. Ezúttal én vagyok az „úri” társadalom. Azzal az angyalian felszeg móddal, ahogy engedelmet kért a leülésre, értésemre óhajtotta adni, hogy ő tudja a jó modort, s ezzel, amivel el akarta palástolni, hogy cseléd, voltaképp közölte, hogy cseléd. Ennélfogva ezt tilos tudomásul vennem. Nem szabad közelednem hozzá. Ezzel szétrebbenteném káprázatát, elrontanék mindent. Nekem is tettetnem kell.

Én tehát kiszolgálom őt, amennyire tőlem telik. Egyetlen mozdulatommal se utalok arra, hogy sejtem kilétét. Felsőznek, habozónak mutakozom. Tájékozatlan tisztelettel tekintek feléje, aztán a levegőbe bámulok. Sokáig, nagyon sokáig ülünk így, boldog együttesben. Az a végzetes, áthidalhatatlan távolság, mely elválaszt bennünket az utcapadon, nem kisebbedik. Fölöttünk a ponyvaregények nagy szenvedélye lebeg.

Olykor élveteg könnyel a karfára lógam fáradt kezem, melynek ereiben kék vér csörgedez, nyilván még a keresztesháborúk korából. Azt játszom, hogy én vagyok a gróf, az a jobb sorsra érdemes gróf, aki annyit, de annyit csalódott. Ő pedig azt játssza, hogy ő a grófkisasszony.

1929

AZ OROSZ

1

Orosz barátom mesélte:

Két évvel ezelőtt egy nyári napon fölkeresett menekült honfitársam. Nagy műveltségű ember volt, kitűnő jogtudós, valaha a moszkvai semmitőszék tagja.

Akkoriban egy Pest környéki gyárban dolgozott, mint szakmáymunkás, órabérért. Pedig már a hatvanas éveket taposta.

Leült a szobámban. Így szólt:

- Eljöttem, bejelenteni neked, hogy megházasodom.

- Te, bátyuska? - kérdeztem csodálkozva, s őszbe csavarodott fejére pillantottam.

- Hát igen - bólingatott mosolyogva, majd elkomorult. - Tudod, fiam, nem szeretnék egyedül lenni, amikor meghalok. Egyedül élni rossz. De egyedül meghalni, egyedül lenni akkor, a halál órájában, az még rosszabb.

A szomorú érv előtt elnémultam.

Ő is hallgatott egy darabig. Aztán elmondotta, hogy megismerkedett egy bécsi leánnyal, aki szintén a gyárban dolgozik. Azt veszi el.

Mikor már a felesége lett, bemutatta.

Szőke, rokonszenves nő volt, sokkal fiatalabb nála, maga az egyszerűség, az igénytelenség.

Hajdan ő is jobb napokat látott. Jómódú bécsi családból származott.

Nem sokat beszéltem vele. Szeméből azonban sugárzott a szeretet, az önfeláldozás, az a vallomás, hogy részvétebből ment hozzá: meg akarta szépíteni öreg barátom utolsó éveit.

2

Úgy éldegéltek, mint száműzött munkásemberek, akiket távol idegenben összesodor a sors.

Reggel korán együtt mentek a gyárba, este együtt tértek haza. Otthon teázgattak, beszélgettek.

Az asszony egy kukkot se tudott oroszul. De az ura úgy bírta a németet, mint az anyanyelvét. A társalgási nyelv a német volt.

Mindenesetre megértették egymást. Talán boldogok is voltak.

Ezen az őszön az öregúr hirtelen rosszul lett: munkahelyén, a gyárban összeesett, mentők vitték egy kórházba.

Orvosai nem sok jót jósoltak. A betegnek egyetlen vágya az volt, hogy hazakerüljön. Csak haza, haza. Ha nem is az aranykupa városba, legalább a Pest környéki szoba-konyhás lakásba. Azt hitte, ott jobb lesz.

Felesége, aki filléreket keresett, haza is szállította. Ott pedig úgy ápolta, ahogy ma már nemigen szokás ápolni. Ilyesmi csak könnyfacsaró mozidramákban fordul elő.

Még a gyárba se járt el, nem törődve, hogy elveszti állását. Ágya mellett ült, orvosságot adott neki, borogatta éjjel-nappal.

Egy reggel telefonozott, hogy jöjjen ki azonnal. Kisírt szemmel fogadott a konyha ajtajában.

- Nem akar megérteni - panaszkodott zokogva. - Akármit mondok, csak a fejét rázza, és kiabál oroszul, mindig csak oroszul. Nem tudom, mi van vele.

Azt hittem, hogy öreg barátom már elvesztette eszméletét, és félrebeszél.

De mihelyt megpillantott, fölismert. Boldogan köszöntött.

- Jaj, csakhogy végre itt vagy, fiam - mondta. - Ülj mellém, az ágyamra.

Kezem után kapott.

- Nézd - szólt nyugósen és titokzatosan, mint valami agg gyermek -, nem akar megérteni. Tejet kérek, és vizet hoz. Mondom neki, hogy húzza félre a függönyt, mert a napot szeretném látni, és levessel kínál. Küldöm, és jön, hívom, és megy. Bolonddá tart. Kérdezd meg tőle, hogy miért nem felel, miért nem akar megérteni?

Valamit dadogtam. Nem vállalkoztam arra, hogy megmagyarázzam a helyzetet.

Ő már abban a régióban volt, ahol feloszlik rólunk minden alakosság, mindaz, amit egy élet során tanultunk, magunkra szedegettünk, csak az marad meg, amit a bölcsőből hoztunk, ami a természet, ami az ősiség, ami az igazság.

Szorongattam a kezét. Régi dolgokról beszéltem. Miután kissé lecsillapodott, megigazítottam párnáját, és mentem.

Pár napra rá megint telefonhoz hívatott az asszony. Rémülten közölte, hogy az ura egyre nyugtalanabb és indultatosabb, rárivall, szidja őt, valamit kér, de nem tudni, mit, s szakadatlan ordít.

Autóra szálltam. Mire kiértem, már késő volt.

Öreg barátom mozdulatlanul feküdt az ágyon, nyitott szemmel, szélesre tátott szájjal, melyből mintegy utolsó kiáltása szakadt ki, az, amit nem értett meg a felesége, az, amiről mi se tudhatjuk meg soha, hogy mi lehetett.

Mit tehettem én, az elkésett tolmács?

Lefogtam a szemét. Pravoszláv szokás szerint keresztet vetettem, s elmondtam lelki üdvéért a halotti imát. Szegény, mégis egyedül halt meg.

1929

HÁZI DOLGOZAT

Pali tizenkét éves, harmadik gimnazista. Náluk vacsorázom. Vacsora után, mikor a vendégek a társalgóban poharaznak és füstölnek, tizenegy felé fényt látok a diákszobában. Bekémlelek az üvegajtón.

A kisdíák ott gubbaszt a zöld viaszkosvászonral vont asztalnál, kezében toll, előtte papír. Homlokát ráncolja, sóhajtozik. Rágja a tollszárát, bele-belemártja a tintába. De nem ír.

Így múlik öt perc. Akkor nyitok be.

- Kezét csókolom.

- Szervusz. Mi az, te még nem alszol?

- Házi dolgot kell írnom, holnapra.

- Miről?

- Édesapámról.

- Aja - mondom. - Az édesapádról?

- Arról - szól, s elém tolja a füzetét. Cím: *Édesapám*.

Az édesapa szerkezete a következő: a) bevezetés: leírása, b) tárgyalás: jelleme, szokásai, c) befejezés: mivel tartozunk édesapánknak?

Leülök asztalához, vele szemben, s figyelem őt. Arca zavart, szeme lázas, szőke haja zilált, mint egy elborult lángelméé, aki az alkotás gyötrelmében hánykolódik. Orra tintás.

- Mit írtál eddig? - vallatom. - Mutasd.

- Ez csak a piszkozat - mentekezik.

A „piszkozat” valóban piszkos. Mindössze néhány paca van rajta, egy elmaszatolt állat rajza - kutya vagy disznó -, kérdőjelek, fölkiáltójelek, s egyetlen szó: *édesapám*. De utóbb ezt is áthúzta, kitörölte, mintegy megsemmisítette.

Tehát nemigen haladt előre.

A papírlapot némán visszaadtam.

- Na folytasd - biztatom. - Érted, hogy miről van szó. Édesapát mindenekelőtt három részre kell osztanunk.

Várok türelmesen.

Ismerem őt: értelmes fiú, kitűnő tanuló, korát meghaladó tudással, látókörrel.

Megint csak bámul maga elé, ráncolja homlokát, sóhajtozik.

- Nem jut eszembe semmi - sópánkodik.

Csóválom a fejem.

- Szereted az édesapád?

- Hogyne - szól, s elmosolyodik.

- Vagy nem szereted?

- Dehogynem - szól, s újra elmosolyodik.

Most részvétet érzek iránta, de egy kis kajánságot is, s kegyetlenül, gonoszul élvezem vergődését, nyilván gyermekkori tusáimra emlékezve, melyeken már többé-kevésbé túlvagyok. Hallgatók.

Ezt gondolom.

„Mit írtam volna én tizenkét éves koromban édesapámról? Hegyláncnak láttam őt, sötét őserdőnek. Hangja mennydörgött. Reszketve imádtam, s kétségbeesve, dühöngve keltem föl az asztaltól, mikor észrevettem, hogy modoros szokása szerint kissé megszagolja a húst, a másik szobába menekültem, s ott hangosan ordítottam, hogy ne halljam rémes gondolataimat. Néha féltem, hogy föbe lövi magát. Ilyesmik azonban nem férnek bele egy iskolai dolgozat keretébe.”

Később ezt gondolom:

„Ha most Pali meg tudná írni, ami valóban benne él, ő lenne a világ legnagyobb írója - akihez mérve Shakespeare csupa elcsépeltség, Tolsztoj silány gyermek -, a parttalan, korlátlan személyesség, melyet még nem határol a forma merevsége. De épp ezért nem tud személyes lenni. Megriad a benne lakozó zabolátlan lélettől. Félénk, szemérmes. Mit ér az a sok láng, mely benne lobog? A tűzhányó kráterénél még senki se gyújtott rá egy cigarettára.”

Pali közben megivott egy pohár vizet, tüsskölt, köhögött, ismét leírta: *édesapám*, és ismét áthúzta. Egy új papírlapot vett elő, mely irdatlan fehérségével vádlóan mered rá. Álmosan pislog. A szájalom fog el.

- Így sohase készülünk el - nógatom. - Kezdjünk hozzá, fiam. Milyen az édesapád? Írjuk le.

Diktálok, eleinte elfogódottan, nagyon lassan:

- *Édesapám negyven esztendő. Magas, izmos, férfias. Fekete haja a halántékán már deresedik, homlokát az évek redőkkel vésték tele...*

Pali gyorsan, hibátlanul ír. Minden mondat után rám tekint, lesve megváltó szavaimat. Én is belemelegszem, bátorságra kapok, már gondolkozás nélkül, pimasz szemtelenséggel diktálok:

- *Arca jóságos. Mi is a második rész? Ja, a jelleme: Mondjuk egyszerűen, hogy: jellemes. Mindig egyenes, határozott. A szigort bölcsen egyesíti a jósággal. Ha elfárad az élet harcában, esténként családjá körében találja meg a vigasztalást, s akkor a lámpa fénykörében felderül...*

A befejezést már rábizom. Itt a szókratészi módszerrel élek.

- Remélem - mondom -, tudod, mivel tartozol édesapádnak?

- Hálával - válaszolt Pali gépiesen.

- Úgy van - bólintok -, hálával *azért a sok szeretetért, azért a sok áldozatért, azért a végtelen sok...*

Éjfél van, mire befejezzük.

Akkor visszamegyek a társalgóba, barátaimhoz.

- Hát te hol voltál? - kérdezi Pali apja.

- A fiadnál.

- Mit csináltál?

- Neveltem őt - feleltem. - Az életre neveltem. Megtanítottam hazudni.

1930

TAILOR FOR GENTLEMEN

1

Smaragdzöld kis fürdőhely volt az osztrák hegyekben. Reggel esett a sós, gyantaszagú eső, délben átnylallt a verőfény a fenyvesek tömör falán, délután kánikula volt, este tél.

Bossán már egy hete tartózkodott itt, amikor egy arany szín délelőtt a kavicsos fasorban valaki magyarul köszöntötte.

- Alázatos szolgálja, tanár úr.

- Nini, maga az, Vili? - szólt. - Szervusz, Vili. Hát te hogy kerülsz ide?

A fiú homloka a sötétszöke haja alatt elpirult a boldogságtól, hogy volt tanárja tegezi.

- Itt nyaralok - mondotta. - Tegnap éjjel érkeztem. A tanár úr szintén itt tölti a szünidőt?

- Csak a júliust.

Bossán belekarolt ebbe a sudár, kedves fiúba. Elkísértette magát a fenyves erdőig. Ebéd előtt ott szokott sétálni egy órát.

Haladtak egymás mellett: a tanár sötétben, fekete ruhában, fekete nyakkendővel, fekete kalapban, a fiatalember pedig derűsen és világosan, fehér nadrágban, hajadonfőtt, fehér gumitalpú tornacipőben. Nyersselyem ing zizegett rajta, könnyű, mint a levegő, mint a szellő.

Bossán levetette fejről széles karimájú nemezkalapját. Halántékán látszott az ördögárok, mely az utóbbi években egyre jobban mélyült a fejbúb felé.

Régi dolgokról beszélgettek, kedélyesen, közvetlenül, mert Bossán nem volt nagyképű, közeli léte fölzsabadította azokat, akikkel érintkezett. Mosolygott, bólingatott. Feje ingott hosszú, sovány nyakán.

Amint a fiatalember egy-egy emléket idézett, a tanár fáradt, ideges arca megvilágosodott, mint amikor nap tűz át a felhőn.

2

Vili a kerek asztalnál engedelmet kért, hogy melléje ülhessen.

Az ebédre átöltözködött. Világosdrapp ruhát viselt, mint a nagyon tejes kávé. Délután egy másik barna ruhát látott rajta, négerbarnát. Este, a vacsoránál borsózöldet, sötétzöld nyakkendővel, a szivarzsebben világoszöld selymekendővel. Bossán megjegyezte:

- Micsoda remek ruháid vannak, Vili. Ki a szabód?

- Schreiner.

- Schreiner? - szólt Bossán, s magasba vonta szemöldjeit. - Ki az?

- Nem tetszett még hallani? Belvárosi cég. Az első. A legelső.

- Drága - kérdezte Bossán, kérdés nélkül, lemondóan, állító módon.

- Dehogy. Nem drágább, mint más cég. Sőt. Olcsóbb. Például ezt már negyedik éve nyűvöm. Érettségi után csináltattam.

- Akkor csakugyan olcsó.

- Csak a szegény emberek vesznek drágán. Hisz ezt a tanár úr magyarázta. *Lex minimi* - idézte. - Aztán részletre is ad.

- Részletre?

- Én havonta huszonöt pengőt fizetek. Jó lélekkel ajánlhatom. Ha méltóztatik érdeklődni, nagyon szívesen...

Bossán a gyümölcsös rizst kanalazta. Eltűnődött, gondolataiba süppedt. Vili tovább beszélt. Nemigen figyelte, hogy mit. Egyszerre a fiú arca egészen feléje fordult. Ekkor a tanár föl-ocsúdott ábrándozásából.

- Aranykéz utca 12/b, I. emelet - mondta Vili. - Igazán tessék megpróbálni, tanár úr. Ingyen vasal.

- Schreiner? - kérdezte Bossán.

- Schreiner - válaszolta Vili -, Schreiner.

3

Ezenkívül volt még neki egy átlátszó, csuklyás esőköpenye is. Volt egy golfruhája is. Volt egy acélkék ruhája is, olyan színű, mint a hegyi tó.

Bossán mindegyiket számon tartotta.

El-elnézte őt a tenispályán, amíg az égbe röpödtetette a labdákat, s oly biztosan uralkodott rajtuk, mintha láthatatlan fonalakon rántaná vissza teniszverője ruganyos hálójára, a csónakon, lapáttal kezében, a zongoránál, valami bohócarcú, fekete morva lány társaságában, a nyári bálokon. Mély, gyermekes áhítattal bámulta ezt a takaros fickót.

- Hát ez meg mi a csuda? - támadt rá egyszer, amikor a padon üldögélt, és szembe jött vele Vili.

Vilin szürke ruha volt, apró fekete pöttyökkel, mintha mákkal hintették volna meg.

- Állj meg - vezényelt.

Vili megállt.

- Most fordulj hátra.

Vili hátrafordult.

- Tárd ki a karod.

Vili kitérte karját.

- Most ülj le.

Vili leült, hanyagul egymásra rakva lábait.

- Nagyszerű - lelkesedett a tanár, már nem tréfásan -, nagyszerű.

Vili cigarettára gyújtott.

- Hát igen - vetette oda -, így dolgozik. Öt angol szabással. Teljesen megbízható.

- De ez már drágább - évődött Bossán.
 - Nem.
 - Nem drágább?
 - Annyi, mint a többi.
 - És van még neki ebből a szövetből?
 - Hogyne - szólt Vili, s elmosolyodott a föltevésen, hogy Schreinernek ne volna ebből a szövetből. - Óriási raktára van, óriási választéka.
 - Várj - szólt Bossán majdnem izgatottan. - Állj föl még egyszer. Menj tovább. Ne addig. Közelebb. Így, így.
- A tanár távlatot vett, hunyorogva, gyönyörködve szemlélte.
- Bizony isten, csináltak magamnak egy ilyent - kiáltott. - Lehet ezt télen is hordani?
 - Minden idényben, tanár úr.
- Néhány napra rá, amikor a tóban fürdött, felé úszott:
- És hány éves lehet?
 - Kicsoda?
 - Hát Schreiner - felelte Bossán csodálkozva.

4

A vonat zakatolása acélos, vidám csattogásával szilaj reményeket ébreszt bennünk.

Amint előrerobog, az élet lüktetését érezteti, a jövőt, s zaja szövegtelen ütemvázat szolgáltat nekünk, melyet mi kedvünk szerint töltünk ki, tervekkel, szavakkal.

Bossán, aki július utolsó napján búcsút vett a kis osztrák fürdőhelytől, s most hazafelé utazott egy zsúfolt másodosztályú fülkében, a kattogásra így felelt magában:

- Csak negyvenhárom éves vagyok. Mégis öregnek látszom. Az igazság az, hogy elhanyagolom magam. Milyen kitérdelt ez a nadrág, milyen kopott ez a kabát. A ruha vénít, a ruha, a ruha.

Később a kerekek ezt dalolták:

- Soha életemben nem volt egy jó ruhám. Mindig kucorogtam. A háború alatt papírruhában jártam. Papírba csomagoltam testemet, mint a mészáros a húst. Később se mertem semmit. Kis, asztmás budai szabóknál varrattam, akik okulárét hordanak orrukon, áporodott ruhaszagot árasztanak, olesón dolgoznak, de állandóan a, drágaság miatt sopánkodnak. Jaj, azok az üzletek, melyeknek ajtaján oly siralmasan nyafog a csengő, mikor belépünk. Jaj, azok az üzletek, azok az üzletek.

De mikor a határhoz ért s a vonat végigzötyögött a váltókon, ezt hallotta:

- Nem öregszenk meg. Nem, nem. Még nem. Schreiner, Schreiner.

Mindjárt másnap elment hozzá, hogy új ruhát rendeljen. Egy ódon belvárosi házba lépett, melynek régi, csöndes folyosóin, kopott, de előkelő fehér ajtóin az elmúlt század kísértett, a tisztesség és kedvesség nemes rozsdája, a nem siető, becsületes munka, az ipar és kereskedelem nagy és dicső hagyománya. Az udvaron tompa fényben szivattyúskút állott, vörösmárvány medencével.

Fönn az első emeleten, a folyosó legvégén fekete tábla, rajta aranybetűkkel: *Tailor for gentlemen.*

Miután a villamos csengő trillája fölriasztotta a csöndet, megjelent egy rokonszenves, fiatal lány, Schreiner úr iránt érdeklődött nála. A kisasszony bólintott. Hosszú, szűk előszobán át, melyben nappal is gázláng lobogott, bevezette a szabóműhelybe, ott helyet kínálta, megkérve, méltóztassék türelemmel lenni, tüstént jön.

Bossán körülnézett. Ez csakugyan más volt, mint az ő szabójánál.

Három értelmes arcú segéd szorgoskodott. Az egyik púpos gallérfán lapítgatta egy kabát gallérját a kétfülű vasalóval. Inasok jöttek-mentek. Fejetlen próbababákon, melyeket holmi csodálatos forradalomban nyaktilózhattak le, zakók, frakkok feszültek, mint főurakon, akik fényűző ruházkodásuk miatt haltak valaha vértanúhalált.

A műhely tulajdonosa azonnal jött. Néma főbólintással üdvözölte új megrendelőjét, ajkán személytelen mosollyal.

Ilyennek képzelte Schreinert.

Magas volt, sovány és sánta. Vastag talpú gyógycipőt viselt. Álláról régies kecskeszakáll lengedezett ezüst rojtokban.

Tudomásul vette, hogy öltönmegrendelésről van szó.

Máris különféle szöveteket göngyölített eléje, az asztalra, a székekre, a földre is, úgyhogy a kelmezuhatagok valósággal zavarba hozták. Mutogatták a beléjük nyomtatott védjegyet, gyűr-ködték, csattogtatták, lobogtatták. Kitéptek egy-egy gyapjúfonalat, meggyújtották gyufával, lassan elhamvasztották, összemorzsolták ujjaik között, és megszagoltatták vele. Azt a bizonyos mákkal hintett szürke szövetet hiába keresték, de volt helyette sok más, hozzá majdnem csalódásig hasonló, mértékre, tartósságra talán különb is, több évi jótállással, éppen olyan érdes tapintatú, mint az.

Miután a szövetben megállapodtak, divatlapokat teregettek ki, sok képpel, hogy válasszon, melyik szabást óhajtja.

Közönyös világfiakat látott, páholyban vagy whiskys pohár mellett, lordokat, diplomátákat, akik agarat vezetnek hosszú pórázon, könnyelmű életművészeket lóversenytéren, szíjon lógó látszóval nyakukban.

Ő az agaras mellett döntött. Következett a mérték felvévése.

Ez is mennyire más volt, mint ott, ahol a kis szabócska jobbával a centimétert nyomogatta, baljával az adatokat firkálta egy csomagolópapirosra. Itt minden klinikai pontossággal történt, s teljes és fényes segédlettel. A kecskeszakállas úr engedelmet kért, hogy lesegítse régi kabátját. Óvatosan, finnyáskodva nyúlt hozzá. Arcán ekkor pár pillanatra kilobbant az a föltétlen hódolat, mely eddig ott ragyogott. Ujjait majd nagyon szétterpesztve, majd nagyon összecsuksva tartózkodó undorral hámozta le róla a toprongyos, silány ruhadarabot, mintegy félve a fertőzéstől, de azért kötelességét teljesítve, aztán sietve adta át a várakozó inasnak, akár az

operáló professzor a műtőnövendéknek a daganatot, melyet lemetszett a beteg testről. Ekkor már körötte sürgölődött a segéd s két inas is. Szemben a kisasszony, az a rokonszenves fiatal lány, aki ajtót nyitott, amerikai töltőtollát írásra kicsavarva figyelt az álló íróasztalnál.

Amíg a szabó szakavatott kezeivel teste körül motoszkált, mérve a mellbőséget és hasbőséget, a kart és a térdet, s halkan mormogott egy-egy méretet, melyet a segéd hangosan és határozottan továbbított a kisasszony felé, hogy az villámgyorsan a mértékkönyvbe jegyezze, neki is az a benyomása támadt, hogy beteghez hasonlít, aki sok kuruzsló és kontár után végre egy tudós és hírneves egyetemi tanár kezei közé került. És valamint a páciens már nem beteg, mikor az orvos kopogtatja s hallgatja, fájdalmai csillapodtak és félig-meddig meg is gyógyult, őt is fölpezsdítette hónaljának csiklandozása, elhanyagolt törzsének nyomogatása, dörzsölgetése, mindenekelőtt azonban a személyével való megtisztelő és tüzetes foglalkozás, lelkileg már teljesen átöltözködött, és megifjodottan lépett ki az utcára.

6

- Tudod-e, mi a te bajod, Máté? - mondta aznap este hetykén és vidoran kartársának, Juhász Máténak. - Az a bajod, Máté, hogy rongyokban jársz.

- Én?

- Te, te. Elnézlek, micsoda zsidvásári szemétruhákat hordasz. Te is, a többiek is. Az egész tanári kar.

- Nekem, kérlek, nem futja másra.

- Nem futja, nem futja. Hát azt hiszed, hogy a jó szabó drágább? Tévedsz, barátom. A jó szabó olcsóbb. Csak a rossz drága. Ti az ablakon dobjátok ki a pénzeteket. Hát milliomosok vagytok, mondjátok, hogy valamennyien zugszabóknál dolgoztattok? - Nekem - és itt titokzatosan halkította hangját - most van egy szabóm. Az első. A legelső. Akarod a címét?

- Majd alkalomadtán.

Juhász Máté nemigen értette Bossánt.

7

Két próba volt.

Az első a lakásán. Segéd hozta oda a fércelt ruhát. Krétázott, gombostűzött. Különben mindjárt úgy állt rajta, mintha ráöntötték volna. Amint mondta, ez nem is csoda. Az ilyen termetre könnyű dolgozni.

A másik próbára ő maga ment a műhelybe. A hármastükör elé állították. Egyszer láthatta magát szemben, kétoldalt, még hátul is, mert a kisasszony mögötte egy negyedik tükröt tartott. A szabó és a segédek semmi kivétnivalót nem találtak a ruhán... Ő sem. Csak azt jegyezte meg, hogy a hónaljában mintha kissé feszülne. De miután egy mesteri fogással megigazították a kabátot, eltűnt ez a kényelmetlen érzése, mely - mint magyarázták - minden új ruhánál jelentkezik, míg az „illető egyén” meg nem szokja. Baj is, ha nincs így.

Az új ruhában távozott. Mihelyt kiért az utcára, megállt egy könyvkereskedés kirakata előtt. Tíz évvel megfiatalodott. Később még megállt egy sajtokereskedés meg egy koporsóüzlet tükörablaka előtt is. Nagyon meg volt elégedve.

Csak egyet furcsállott. Azt, hogy a változást senki se vette észre. Se a diákok, se a tanárok. Még Juhász Máté sem.

Aztán rájött, hogy ez nem is furcsa.

Az igazán jó ruha egyik jellemző vonása, hogy nem feltűnő, nem kiabáló. Csak mint lélek van jelen, mint szellem, melynek inkább a távollétét és hiányát érzéleljük.

8

Szeptember elején hazajött Vili. Nemsokára meglátogatta. Rozsdavörös ruhájában, melyet Bossán még nem ismert.

Elmondotta, mi történt az osztrák fürdőhelyen augusztusban, beszámolt az ismerősök kisebb-nagyobb botrányairól.

- Igaz - szólt egyszerre Vili -, meg tetszett rendelni a ruhát Schreinernél?

- Meg, meg - mondta Bossán. - Már egy hónapja itt van. Akarod látni?

A tanár otthon nem viselte, kímélte, csak vasárnaponként vette föl, ritka alkalmakkor, amikor meg volt híva. Bement a hálósobájába. Tíz percig öltözködött.

- Na? - szólt, mikor megjelent az ajtónyílásban.

Lassan, mereven közeledett Vili felé, aki egy karosszékekben ült.

Vili fölállt.

- Na? - ismételte Bossán sürgetően.

Vili a szemét morcolta.

- Tessék csak megállni, tanár úr.

Bossán megállt.

- Mostan talán tessék hátrafordulni.

Bossán hátrafordult.

- Most tessék tanár úr, kitárni a karját.

Bossán kitárta a karját.

- Most méltóztassék leülni.

Bossán fölhúzta a nadrágszárakat a combján, aztán leült. Mosolygott a hiúság e gyermekes gyarlóságán, s Vili felé kacsintott:

- Na, mit szólsz hozzá, te szakértő?

- Hát igen - mondta Vili. - Igen.

- Van talán valami hibája?

- Ennek? - kérdezte Vili. - Schreinernél tetszett rendelni?

- Annál, annál.

Vili arca olyan sötét lett, mintha tintával öntötték volna le.

Ez a ruha szűk is volt, meg bő is. A nadrág feszült és pötyögött, térdein pedig máris kiütöttek azok a dudorok, melyeknek több éves nyüvés után se volna szabad feltűnni. A kabát vállai kipeckesedtek. Jobbra-balra ferdültek, egy nyomorékot mutattak, egy púpost. A kilencvenéves banya arcán nem lehetett volna több ráncot lelteni, mint e szövet minden tenyérszerű részén. A kabátgallér elállt a sovány nyaktól, nem sokat, körülbelül három centiméternyit, s végtelenül szomorúan lötyögött körötte. Siralmas, szívfacsaró látvány volt Bossán.

- Bocsánat, tanár úr, hogy annyit fárasztom. Tessék talán még egyszer fölállni. Egyenesedjék ki. Egészen. Így, így.

Erre a mozdulatra a kabátgallér a maga módján azzal válaszolt, hogy most már nem állt el, hanem viharosan fölugrott a tarkóra, körülbelül három centiméternyit, s úgy is maradt, állhatosan, hiába húzogatta lefelé Vili.

- Valami baj van? - érdeklődött Bossán.

- Fizetni is tetszett?

- Igen.

- Mennyit?

- Az egészet kifizettem.

- Miért?

- Nem akarta részletre adni.

- Nem értem - mondta Vili, és most már nem is tekintett a tanárjára. - Nem értem. Ilyen még sohasem fordult elő. Elszabta.

- Hol?

- Mindenütt! - tört ki Vili kétségbeesetten. - A szövetje - úgy látom - nem rossz. - Hozzáért. - Nem. Egy kis pamut is van benne. Ez pamut. Tiszta pamut. Aztán a kidolgozás. Micsoda bélés, micsoda gombok. Szégyen, gyalázat. Ezt azonban nem hagyom ennyiben. Újat kell csinálnia, teljesen újat. Efelől kezekedem. Bármikor ideje van a tanár úrnak, szívesen elkísérem. Majd én magam fogom kérdőre vonni.

9

Sokáig nem mehettek el, mert Bossánnak délelőtt és délután is voltak órái. Egy este - zárás előtt - mentek el.

Vili előrehaladt az ódon belvárosi házban.

Valami kövér, piros képű úrral tárgyalt, halkán és izgatottan. Az éppoly halkán és izgatottan tiltakozott. Bossánra pillantottak mind a ketten. A műhely sarkában állott, izgett-mozgott tájékozatlanul, mint akit rossz helyre vezettek, s gyanakodva szemléli a műhelyt, amely valamivel nagyobb, világosabb, bár sok tekintetben hasonlít a másikhoz.

- Schreiner vagyok - mutatkozott be a kövér, piros képű bajuszos úr. - Azt hiszem, tévedésről van szó. Uraságod tudtommal sohase rendelt nálam ruhát.

- Szóval nem itt rendelte, tanár úr? - firtatta Vili.

- Nem.

- Á, már értem - harsant föl Schreiner -, a 10-ben rendelte. Ez itt azonban 12/b. Az Schreiber, Schreiber. Én pedig Schreiner vagyok. Van szerencsém - még egyszer kezelt. - Már többen megírták ezzel a Schreiberrel - Vili fülébe súgott -, híres kontár.

Bossánt, aki semmiről se akart tudni, a lámpa elé vezette, hogy jobban szemügyre vehesse.

- Igen - mondta kaján, széles mosollyal. - Ez az ő munkája. Ismerem.

A segédek kidugták borzas fejüket a varrásból. A tű elakadt a kezükben. A varrógép zakatolása elült.

Mindnyájan vigyorogtak. Egy inas úgy röhögött, hogy a hasát fájdtva tántorgott ki a műhelyből.

- Egy kis tévedés - vigasztalta elkomolyodva Schreiner. - Megesik ilyesmi.

- És nem lehet rajta segíteni? - érdeklődött Vili minden jobb meggyőződése ellenére.

- Ezen? - hahotázott Schreiner, s úgy ráncigálta a kabátot le-föl, mint hóhér az akasztott embert. - Ezen, kérem, nem lehet segíteni. Legokosabb, ha tanár úr befogja és elhordja otthon. Csinálunk egy új, csinos őszi öltönyt? Mértéket vehetek?

- Nem - rázta fejét Bossán.

- Ahogy parancsolni méltóztatik. Mindig rendelkezésére állok - átnyújtotta a cége nyomtatott levelezőlapját. - Alázatos tisztelettel. Bármikor tessék bizalommal fölkeresni 12/b. I. emelet. Schreiner, és nem Schreiber - kiabált még a folyosón is. - Nem Schreiber.

10

Bossán vacsorázni ment egy kiskocsmába. Leült, anélkül hogy föl húzná nadrágja szarát. Menüt rendelt, hozzá három deci vöröset.

Most érezte, mennyire vágja a kabát a hónaljban. Kés nem vág ily élesen. A szemben levő tükörben megpillantotta magát. Elfordult a tükörtől.

Lassan iszogatta a vöröset. Vacsora után rágyújtott egy szivarra. A hamu mellényére hullott. Nem verte le. Bámult maga elé a levegőbe meredve, mozdulatlanul, üresen, ahogy az egészen öreg emberek szoktak.

1930

TÜKÖRPONTY

Azt tervezték, hogy tükörponty lesz ebédre.

Reggel a szakácsné a piacon vásárolt egy hatalmas tükörpontyot, háromkilóst, nyolc pengőért.

Később a ház asszonya másképp határozott. Meghagyta, hogy csak vacsorára készítsék el, paprikásnak, mert közben vendégei érkeztek estére.

Amikor a két fiú - az egyik harmadik elemis, a másik első gimnazista - hazajött az iskolából, künn a konyhában, a szakácsné háncsszatyrában, a zöldség között fölfedezte a tükörpontyot. Újságpapírosba volt csomagolva.

Nyitott szeme mereven bámult. De a hal szeme mindig nyitott, mindig üveges, mint a haldoklóé vagy a halotté.

Még élt.

Ha hozzáérték, ficánkolt, csapkodott a farkával, hápogva tátogatta száját.

Nyomban nekiláttak élesztéséhez. A kisebbik - mint egy mentő - mesterséges légzést akart alkalmazni. De a nagyobbik megtöltött a vízvezetéknel egy tálat, s belécsusszantotta.

A tükörponty boldogan lélegzett föl elepedt kopolyájával. Imbolyogva mozgolódott, neki-nekihupant a tál mázas falának. Szűknek találta birodalmát. Úgy rémlett, hogy egy kissé csodálkozik.

Ebéd után a fiúk belopózkodtak a fürdőszobába. A fehér, zománcos kádat majdnem színültig eresztették vízzel, titokban behozták a tálat, s tartalmát - a hallal együtt - beleöntötték a kádba.

A hal egyszerre nyilallni kezdett tág szabadságában: lemerült a fenékre, a fölszínre bukott, keringett, buk fencezett, hancúrozott édes elemében. Ezüst páncélinge, csillogó, hősi vértete tündöklött a villanyfényben. Úgy érezte ott magát, mint hal a vízben.

Mihez is hasonlított? A gyermekek rájöttek, hogy leginkább ahhoz a fölhúzható bádughalhoz hasonlított, mellyel évekkel ezelőtt egy balatoni nyaralásuk alatt játszottak.

Uzsonna idején könyörögtek anyjuknak, hogy legalább holnapig ne ölesse meg. Szerencsájük volt. A vendégek délután telefonon lemondtak. Így a vacsora is baj nélkül múlt el.

Másnap azzal álltak elő, hogy szeretnék megfigyelni, mint alszik éjjel a hal. Harmadnap a táplálkozást tanulmányozták, kenyérmorzsát, narancshéjat, datolyamagot dobáltak a kádba, s várták, melyiket eszi meg. Negyednap vasárnap volt, barátaik jöttek, a vízben művihart kavartak pingpong lapátjaikkal, csorgatták a zuhanyt, hogy a hal egy nyári záporban képzelje magát, gramofonjukat is odahozták, hangversenyt adtak tiszteletére.

Napról napra új mesékkel szerelték le szüleiket, akár az odalisk a vérszomjas kalifát. Már nevet is adtak a tükörpontynak. Fricinek keresztelték el.

Két hét múltán anyjuk már dühöngött. Fürdőszobája olyan szagú volt, mint egy konzervdoboz.

Egyszer, fürdés közben hajára tapadt valami undok, nyákos halétek is.

Reggel, amikor fürdöttek, Fricit a szobalánynak a tálba kellett helyezni, aztán kimosni a kádat, friss vizet eresztetni s a halat visszatenni különös víztartójába. Mindez fölöttébb körülményes volt. A szakácsné köszörülte kését.

Erre a kisfiú azt indítványozta, hogy „engedjék szabadon”. De vajon hová mehet egy tájékozatlan hal, melyet a körútra tesznek?

A nagyobbik arra kérte apját, hogy dobják vissza a Dunába, ahonnan kihalászták.

Ez az indítvány győzött. Fricit mégse lehetett megenni. Jó ismerőseinket ugyan néha meggyilkoljuk, megenni azonban nem esszük meg őket. Csak távolabb ismerőseinket esszük meg.

Egy ködös, őszi este az apa elindult két fiával. Miután Fricitől érzékenyen elbúcsúztak, betették abba a háncsszatyorba, amelyben idehozták. A háncsszatyrot a kisebbik fiú cipelte.

A Lánchíd közepén mindhárman megálltak. Tanakodtak, melyikük dobja be? A kisebbik fiú próbálta kiemelni a szatyorból, de kezéből untalan kisiklott.

Már-már jókora csoport keletkezett köröttük kíváncsiakból. Ezek nem értették, mi az ördögnek visznek a Dunába halat, ahol annyi a hal? Akadtak olyanok is, akik gyanakodtak. Büntények áruló jeleit szokás a Dunába vetni.

Az apa idegesen rászólt nagyobbik fiára, hajítsa már a vízbe azt a ronda dögöt. Ez összeszedte minden lelkierejét, megmarkolta, leejtette a sötét mélységbe.

Most a gyermekek a híd korlátjára könyökölve percekig néztek utána. Hallották, amint cuppant a vízben, látták pikkelyei derengő csillámlását, sőt azt is látták, amint találkozott fiaival, s virgoncan feléjük úszott.

Ballagtak hazafelé az üres szatyorral. Egy szót se szóltak. Sajnálták a halat.

Apjuk se beszélt.

Ő azon tűnődött, hogy ez a kaland - a kellemetlenségeken kívül - pont nyolc pengőjébe került. De lehet-e nyolc pengőért ilyen kitűnő játékszert kapni?

Az a gondolat is boldogsággal töltötte el, hogy fiai ennyire jószívűek. Szentül hitték mind a ketten, hogy végképp megmentették a hal életét. Az nem jutott eszükbe, hogy előbb-utóbb ismét kifogják, eladják a piacon, s akkor - e kis vendégszereplés után - mégiscsak föltálatják, sültve vagy paprikás lében.

Azóta már bizonyára meg is ették mások.

Nem ők. Mert ők többet nem vettek tükörpontyot.

1930

KÉT EMBER

Az egyik valami vacsorára volt hivatalos.

Nem ült rá a kocsijára, gyalogosan vágott neki a téli éjszakának, mert egész nap heverészett, s fájt a feje. Kürtökalapot viselt, hódprémes bundát, fehér selyem gallérvédőt.

A villanegyed kertjeiben a január finom üveg munkái voltak kiállítva. Szikrázott a hó. Apróra őrölt gyémántpor hullott az égből.

Fogai között szívta be az éles, kristályos levegőt. Hosszú sétára indult, hogy múlték az idő, meg hogy fogyassza elhízott testét. Mellékutcákon bolyongott.

Egy sötét közben, ahol a gázlámpák kancsal fényt vetettek, s az emberek úgy settengtek, mint az árnyak, harmonikaszó ütötte meg a fülét. A harmonikaszó a föld alól dünyögött, egy lebujból.

A lebuja a pincehelyiségben volt, több lépcsőn kellett lejárni. Valahányszor nyílt az ajtó, gőzfelhő csapódott ki, sárga, piros sugarak estek aóra.

Annyira érdekelte ez, hogy megállott, nem közvetlen a lebuja előtt, hanem szemben vele, a túlsó járdán, és onnan figyelt. Facér, lusta cselédek jöttek-mentek, napszámosok, kültelki alakok, sportsipkában.

Még sose láttam ilyen helyet közélről, gondolta. Soha életemben. Csak külföldön, idegenvezetők társaságában vagy színpadon, valószínű rendezésben. Egyébként nem mertem bemenni. Ilyesmi nem illik. Aztán féltem is. Nem is gorombaságoktól, verekedésektől, pisztolylövésektől, hanem attól, hogy tapintatlan, nevetséges leszek. Pedig mily érdekes lehet egy ilyen meleg odú, ahol az élet a maga vad őszinteségében kavarg. Gajdolnak, röhögnek, pálinkát isznak. Jobban érdekelne, mint az a rémes társaság, ahova igyekszem. Mi történnék, ha most csakugyan lebortorkálnék a pincelépcsőkön, és benyitnék közéjük? A nyelvükön tudok beszélni. Mégis egyszerre elnémulnának, rám bámulnának. A kártyát az asztal alá dugnák. Mindenki elrejtene valamit. A tulajdonos, látva bundámat, frakkomat, riadtan közeledne felém, azt hinné, hogy tévedtem. Később azt hinné, hogy megbolondultam vagy rosszban sántikálok, egy főfődetektívet sejtene bennem. Bizonyára ki se szolgálna. Hiába, ebből a világból egyszer és mindenkorra kiközösítettek. Nem vagyok ember, csak egy „társadalmi osztály” tagja. Ez néha szomorú. Majd valamikor máskor szerzek magamnak egy álruhát, felöltözöm csibésznek, s megpróbálom. Most siessünk.

Ezzel továbbment.

A másik villamoson igyekezett befelé a külvárosból. Sportsipkát hordott, mélyen homlokába húzva, szürke piszkos kendőt, melyet nyaka köré tekert, hogy ne fázzék. Nem volt télikabátja.

Amikor lejárt a szakaszjegye, leugrott a villamosról. Nadrágzsebébe dugta mind a két kezét. Ilyen cudar hideg éjszakán a verebek egymás után potyognak le a fákról, s hajnalban a szemetes söpri össze őket.

Széles utcákon haladt, rádióüzletek, csemegésboltok között. A sarkon egy étterem tükörelakai tündököltek. Csipkés, vajsín függőnyeinek keresztül áttűzött a fény.

Káprázva szemlélte a bejárat előtt várakozó kocsikat, a kapust, paszományos egyenruhájában, a kirakatot, melyben halak, rákok, déligyümölcsök állottak. A függöny hasadékán bekémlelt.

Jaj, ha én egyszer bemehetnék ide, gondolta. Milyen nyugodtak, boldogok azok, akik itt ülnek. Habfehér asszonyok, briliánssal nyakukon, férfiak, mind szmokingban, frakkban. Csészéből isszák a levest, színes krémeket kanalaznak kristálytányérból. A pincérek is szinte úsznak ebben a könnyű csillogásban. Illatfelhők, rózsaszín fátylak, aranyláncok. Nem mindig az a kurtakocsmá, nem mindig az a szörnyű csapszék. Tizenegy ficcs van a zsebemben, az futná egy levesre vagy egy kispörköltre. A leves meg a kispörkölt itt se lehet sokkal drágább. De beengednének-e? A kapus azonnal utamat állná. Megkérdezné, hogy mit akarok. Ha pedig bejutnék az üvegajtóig, ott olyan furcsán néznének rám, hogy nyomban visszakotródnék a horpadt arcommal, rongyaimmel. Sajnos, nem ez az én világom. De nem halok meg mindaddig, míg egyszer itt nem vacsorázom. Vannak frakk-kölcsönző üzletek. Legközelebb bérlek egyet, fölveszem, s itt mulatom el egész heti keresetemet.

Ezzel továbbment.

Ment-mendegélt a két ember a téli éjszakában, ki-ki a maga célja felé. Egy utcai villanylámpa alatt - félúton találkoztak. A kürtőkalapos vette észre először a sportsipkását. Ahá, gondolta, mert lelkében még mindig a lebujban járt - ez olyanféle fickó lehet.

A sportsipkás is meglátta a kürtőkalapost.

Ahá, gondolta, mert ő még mindig az étteremről ábrándozott - ez a vastag burzsi odavaló.

Mindketten szomorúak voltak.

Miután elhaladtak egymás mellett, visszafordultak, mint az alvajárók. Tekintetük találkozott.

Mindegyik azt hitte a másikról, hogy boldog. Mindegyik azt hitte a másikról, hogy gyűlöli őt. Mindegyik azt hitte a másikról, hogy gúnyolódik, s azért néz utána.

Erre elszégyellték magukat. Folytatták útjukat.

A kürtőkalapos az étterembe lépett. Mélyen meghajolva nyitottak ajtót neki. Pincérek segítették le bundáját. Egy virággal, ezüsttel terített asztalnál ültek barátai, tekintélyes, öregedő urak, akiknek neve a „jelenvoltak” névsorában olvasható, és asszonyok, divatos asszonyok, akiket halálosan unt.

- Hol volt, drágám? - kérdezte a felesége, egy sovány nő, akinek alig volt melle és szemöldöke.

- Sétáltam - mondta a kürtőkalapos, s az étlapra meredt kétségbeesetten.

Ezalatt a sportsipkás a lebujhoz ért. Leszaladt a lépcsőkön. Ott az orrába csapódó büztől fölélmelyedett a gyomra. Megint az ismert pofákat látta maga körül, a vagányokat, a megcinkelt toloncokat, mint minden este. Vad ricsaj fogadta.

- Hát te merre lógtál? - kérdezte egy kövér lány, aki a nyakába csimpaszkodott, s teljes súlyával húzta lefelé a festetlen falócára.

- Sétáltam - mondta a sportsipkás, és a levegőbe nézett, valahová messzire.

1930

SZÍV

A templomtéren sárga, földszintes kastély terpeszkedett, négy sarkán egy-egy zömök barokk tornyocskával.

Hajnali öt felé a kastély kapuja kinyílt. Öreg cseléd kászálódott elő, hárászkendőbe bugyolálva. Szaladt a csikorgó januári hajnalban.

Két utcát futott. Ott becsöngetett Piskolczyékhoz. Megint két utcát futott. Ott becsöngetett Türkékhez. Ismét futott-futott, egy kis közön, egy jegenyékkal szegett fasorban, amíg egy kúriához nem érkezett. Ott becsöngetett Dömötörékhez.

Mindenütt csak annyit mondott:

- Tessék jönni. Az öreg méltósága meghalt.

Most a város három különböző pontján - itt és ott és amott - ablakok gyulladtak ki. Emberek tápázkodtak föl az ágyból, tollpihével hajukon, álomtól részegen. Dideregtek a kihült szobákban. Szerettek volna visszabújni a párnák melegébe.

A férfiak biztatták az asszonyokat:

- Kelj föl, fiam. Tekla néni meghalt.

Lassan öltözködtek. A hír sehol se keltett nagyobb meglepetést.

Tekla néni hetvennégy éves volt. Már több ízben híre támadt, hogy meghalt. Kilenc esztendővel ezelőtt, amikor először kapott agyvérzést, egy téli éjszakán épp így verték föl a rokonoikat. Akkor mindnyájan hanyatt-homlok rohantak hozzá. A matróna eszméletlenül feküdt, három napig nem is tért vissza öntudata, de lassanként föllábadt, még járni is tudott utána, botal. A vaklárma majdnem minden évben ismétlődött. Utóbb, tavaly, Kisasszony napján oly rosszul lett, hogy lélegzete is elakadt, egyáltalán nem mozdult. Herlinger azonban, a házi-orvosa, minden alkalommal megállapította, hogy szíve acélosan, egyenletesen ver. Olyan szíve volt, mint egy húszéves leánynak. Dömötör befogatta hintáját, fölhúzta a báránybőr bekecsét, és feleségével a kastélyhoz hajtattott. Közben a vasfekete égből hullongani kezdett a dér. Mire odaértek, a lovak tompora fehérlett.

Ekkor tünedeztek föl a homályból a többi rokonok is, akik közelebb lakván, gyalogszerrel tették meg az utat: Piskolczy Lajos a feleségével, meg Türk Jenő, a két nagyfiával. A férfiak ilyesmit mormoltak egymás felé, szomorúan, de holmi régi emlékeket ébresztő borízű zamattal: „Szervusz, Sándorkám, szervusz, édes Lajoskám, szervusz, Jenőkém.” Sógorok voltak. Mindhárman Angelus lányt vettek el, Tekla néni Istenben boldogult öccsének leányait.

Együtt mentek be a kongó kastélyba, melyben Tekla néni az urának halála óta, tizenennyolc esztendeje egyedül élt, egy öreg lánnyal, valami ágrólszakadt, távoli nőrokonával, aki házvezetőnője, rabszolgája és kutyája volt. Tekla néni roppant fukar volt. Olyan zsugori volt, hogy még a köménymagot is többször kifőzette a levesben.

Hallani sem akart arról, hogy életében más is beköltözzék ebbe a kastélyba. Kilenc szobája közül pedig csak egyet lakott. Azt a kis szobát, amelyből most halovány fény szüremkedett ki.

A sötét, boltíves folyosón e fény felé botorkáltak a látogatók. Dömötör Sándor nyitott be az utolsó ajtóba.

A keskeny, hosszúkás, hajópadlós szoba zsúfolásig megtelt. Egyiküknek-másikuknak ágaszkodniok kellett, hogy lássanak valamit.

Oldalt, a fal melletti ágyban feküdt a halott, fehér kendővel felkötött állal.

Egy nádszéken gubbasztott az öreg lány, ölbe tett kézzel. Jöttükre fölkel. A gyér világosságban, melyet egyetlen, vörösre égett villanykörte árasztott, feljük emelte száraz, fásult vértanú arcát. Sovány volt a sok munkától, a sok megaláztatástól és éhezéstől. De haja még egészen szőke volt.

Székkal kínálta az érkezőket.

Azok nem ültek le. Csak álltak és bámultak és hallgattak. Sokáig hallgattak.

- Mikor történt? - törte meg végre a csendet Dömötör a mély basszus hangjával.

- Egy félórával ezelőtt - felelte az öreg lány, s az üvegburás ütőóra pillantott, melyet akkor megállított.

Az óra mutatói mintegy ijedten vágódtak el a számlapon, hegyesszögben, pont fél ötöt jelezve. Megint csend lett.

Az öreg lány érezte, hogy valamit mondania kell.

- Itt ültem mellette. Kézimunkáztam. Egyszerre csak leesett az álla.

- Nem szenvedett?

- Négy felé még feketekávé is ivott, egy kanálkával. Nagyon szerette a feketekávé.

Megindultan figyeltek az öreg lány elbeszélésére: egy emberélet utolsó mozzanataiból mindig van valami ünnepi, valami végzetesen megrázó.

Nézték a kis asztalkán a feketekávé, mely egy csempe findzában csillogott, néhány orvos-ságosüveg társaságában.

- Herlinger már volt itt? - érdeklődött Dömötör.

- Az előbb ment el.

- És mit mondott?

Az öreg lány csak legyintett.

- Szegény - sóhajtott Dömötör most oly csendesen, hogy szinte csodálatosnak tetszett, miképp jöhet ilyen hang ekkora vastag, kövér emberből.

- Szegény - visszhangozták a többiek is, ki hangosabban, ki halkabban -, szegény, szegény.

Dömötörné a fejét rázta:

- Pedig olyan, mintha csak aludnék, olyan, mintha még élne.

Ez a megjegyzés némi izgalmat keltett. Nem feleltek rá, gondolataikkal bíbelődtek. Dömötör odalépett az ágyhoz. Párnás tenyerét a halott homlokára tette.

Ezt mondta:

- Már hűl.

A túlfűtött szobában az emberi leheletektől elnehezedett a levegő. Melegük is volt a prémekben, bundákban, a magukra öltött különböző zekékben és hacukákban. Átmentek a másik szobába.

Ott sokáig nyekergették a kapcsolót, de a csillár nem akart meggyulladni. Tekla néni a villanykörtéket mindenütt lecsavartatta takarékoságból. Nagy sokára hozott egyet az öreg lány.

Ebben a hatalmas teremben, mely valaha ebédlőül szolgált, naftalinszag terjengett. Egy raktárhoz vagy egy lomtárhoz hasonlított. Falnak fordítva üvegszekrények álltak, rejtegetve kincsüket, festmények a földön, egy széken az urának a díszmagyarja, kucsmája, még a millennium éveiből, s disznóbőr bőröndök, függönyök, szőnyegek összegöngyölve. A rokonok lecsüggesztették fejüket. Mindnyájan egyre gondoltak: a végrendeletre.

Régóta várták már ezt a napot. Ennek reményében nagy kölcsönöket vettek föl. Dömötör kúriáján foglaltak is ezen a nyáron.

Ő kérte el az öreg lánytól a végrendeletet. Tudta, hogy az egy szekrény felső fiókjában van.

Zárt, pecsétetes borítékon Tekla néni kemény, nem reszkető betűi írták: *Halálom esetére azonnal fölbontandó.* Piskolczy mint ügyvéd nyitotta ki, és mindjárt fölolvasta. Az volt benne, amit körülbelül tudtak.

Özv. Sipkay Félixné szül. Angelus Tekla, testi és szellemi képességeinek teljes birtokában úgy rendelkezik, hogy a tulajdonát alkotó 900 hold szántóföld a három rokoncsalád között osztandó fel, mégpedig akképpen, hogy Dömötörék és Piskolczyék 350-350 holdat kapjanak, Türkék pedig 200 holdat, viszont rájuk testálja a kastélyát, minden ingóságaival együtt. Az öreg lányról se feledkezett meg. Tizennyolc évi hűséges és példás szolgálata fejében egy holdnyi kaszálót hagyott rá, a város határában, és két diófa szekrényt.

A rokonok föllélegzettek. De a megkönnyebbülés viharát igyekeztek holmi sóhajkává átjatszani.

Dömötörné a zsebkendőjével a szemét nyomogatta:

- Olyan jó szíve volt szegénynek - rebegte -, olyan jó szíve volt.
- Bizony - tódította Piskolczyné -, Tekla néninek lehettek hibái, de azt senki se tagadhatja, hogy nagyon jó szíve volt.

Piskolczy, aki még mindig kezében tartotta a végrendeletet, az utóiratot olvasta, melyet egy évvel ezelőtt iktatott be az örökhagyó:

Meghagyom továbbá, hogy mihelyt halálom beáll, s ez hivatalosan is megállapíttatik, szívemet szúrják keresztül.

Ez mély döbbenetet keltett.

- Borzasztó! - szörnyülködött Dömötörné.
- Micsoda? - kérdezte az ura.
- Átdöfni a szívét.
- De hisz már nem él, szegény. Csak a lelke. Azt akarja, hogy teste békében nyugodjék.
- Mégis - sopánkodott a felesége. - Én nem engedném ezt.

Dömötör ingerülten válaszolt:

- Itt nem arról van szó, édes Mariskám, hogy te mit engednél, és mit nem. Mindenki önmagával rendelkezik. Mi a megboldogult végső akaratával állunk szemközt, s teljesítenünk kell, amit kíván. Ez a kötelességünk. Sajnos, egyebet már úgyse tehetünk érte.
- De hogy jutott eszébe? Mi bírhatta erre az elhatározásra?

- Azt én nem tudom - szólt Dömötör, vállát vonogatva. - Utóbb sokszor elájult, eszméletét veszítette. Talán attól félt, hogy fölébred a koporsóban.

- Az igazán iszonyú lenne - susogta maga elé Dömötörné.

- Na lásd - mondta az ura -, na lásd.

Elhallgattak.

- Én olvastam egy újságban - szólt Türk a vörös szakála mögül -, hogy valaki a koporsójába villamos telepet szereltetett, összekötötte a hozzátartozói lakásával, hogyha ott lenn megmozdul, azonnal jelet adjon, és segítségére mehessenek. A csengettyű egyszer aztán meg is szólalt. Pont éjfélkor...

- Jaj, hagyd, édes Jenőkém - vágta a szavába -, hagyd.

- No, én megyek - mondta hirtelen Dömötör.

- Hová mégysz? - riadt föl a felesége.

- Elküldetek Herlingerért.

- Csak hívasd át - sürgette Piskolczy.

- Jobb mielőbb túlesni ezen a szomorú dolgon - jegyezte meg Türk is.

Cirmos téli virradat szennyezte be az ablakokat. Herlinger jött. Mély részvétét fejezte ki mindenkinek. Alacsony, elkallódott vidéki orvos volt. Egy személyben tisztiorvos is. Így hát ő nyomban el is végezhetette.

Dömötör átvezette a szűk kis szobába, s becsukta maga után az ajtót.

A rokonok az ajtóra meredtek. Hallgatództak is. De nem hallottak semmit.

Néhány pillanat múlva kilépett Dömötör. Mindenki ráemelte tekintetét.

- Megtörtént? - kérdezte Piskolczy.

- Nem - szólt Dömötör.

- Miért?

- Nem akarta.

- Nem tudta?

- Nem merte - fakadt ki Türk, szinte bosszúsan. - Ez Herlinger. Nem merte. Fél. Még egy kelést se mer fölszúrni. Mindenkit kórházba küld. Szép kis orvos.

- Csak azt nem értem - tűnődött Piskolczy -, miért ragaszkodott hozzá annyira szegény Tekla néni?

- Azt mondta - szólt Dömötör -, hogy nincs hozzá műszere.

- Miféle műszer kell ilyesmihez? - bosszankodott Piskolczy. - Nagyszerű. Akármilyen késsel is lehet.

- Herlinger, kérlek, magyarázta, hogy milyen az a műszer. Az egy ekkora kés - mutatta Dömötör. - Sebészkes. *Trokár*-nak hívják.

- Na, és most mit csinálsz?

- Reichhez szaladok.

- Telefonozz neki. Az ilyenkor még otthon van. Később a szanatóriumban operál.

A virrasztástól megéheztek. Szerettek volna reggelizni. Tekla néni bagolyfészkében azonban nem volt semmi sem. Ki-ki hazament.

A nők otthon gyászruhát szedegettek össze. Piskolczy lépéseket tett a járásbírósgon a végrendelet kihirdetése érdekében.

Dömötör egy kávéházból telefonozott Reichnek. Minthogy a sebész már elment hazulról, a szanatóriumban kereste föl.

Reich a mosdó fölött bő szappanhabban sikálta ujjait. Csak karjait nyújtotta föl, úgy üdvözölte. Dömötör előadta, hogy mi járatban van.

- Hát - mondta Reich, érdes kefével babrálva -, megcsinálhatom.

- Szabad érdeklődnöm, mikor?

- Ma csak két vakbélműtetem van. Mihelyt végzek, majd elmegyek.

- Hány órákor lesz szerencsénk?

- Úgy tizenegy felé. Tizenegy után.

Amikor ezt a hírt megvitte a kastélyba, már mindnyájan újból ott voltak, mély gyászban. Részvétlátogatókat fogadtak. Piskolczy is megérkezett. A járásbírósgon elintézte, hogy a végrendeletet déli egy órákor hirdessék ki.

Tizenegy felé nyugtalankodni kezdtek. Figyelték az elhaladó gépkocsikat, füleltek a tülökjelekre. Reichnek gépkocsija volt.

Elmúlt fél tizenkettő, tizenkettő, egynegyed egy is. A sebész nem jött. Hátratett kezekkel járkáltak le-föl a szobában, s egymásba botlottak.

- Hallatlan! - türelmetlenkedett Dömötör. - Szegényt föl se lehet öltöztetni addig. Ott fekszik. Micsoda kegyetlenség. Ilyenek az orvosok. Ha szükség van rájuk, sehol sincsenek.

Telefonozott a szanatóriumba. Ott azt a választ kapta, hogy Reichnek új beteget hoztak, és most operál. Megint kiment hozzá, személyesen.

Reich azalatt befejezte a műtétet. Az előkészítőben állt. Két ápoló vetköztette.

- Főorvos úr - mondta Dömötör, fékezve idegességét -, már két álló órája várjuk. Az egész rokonság.

- Sajnálom - vetette oda Reich -, de, amint látni tetszik, dolgozom. Sürgős műtetem volt. Nagyon sürgős. Az pedig nem olyan sürgős.

Goromba fráter volt ez a sebész. Száján valami alig látható szemtelen mosoly bujkált, egy pogány mosolya, aki csak a húspan, az inakban hisz. Ez kihozta a sodrából Dömötört.

- Bocsánat - tiltakozott -, nekünk a megboldogult utolsó akarata éppoly fontos és éppoly szent. Én pedig ezek után semmi felelősséget se vállalok.

- Kérem - csitította Reich kedélyesen is, keményen is -, én vállalok minden felelősséget.

- Szóval, mikor várhatjuk?

- Egyelőre még ki kell mennem egy tanyára is. Csak ide a szomszédba. Ha azt elintéztém, nyomban ott leszek. Körülbelül egy fél óra múlva.

Egy órákor hivatalosan kihirdették a végrendeletet, melynek értelmében a Dömötör, a Piskolczy és a Türk család, mint jogos örökösök, azonnal a hagyaték birtokába jutottak.

Fél kettőkor már megint a gyászházban ültek, és lesték Reichet. Még a kapuba is kiálltak többen, télikabátban. Valamivel kettő után végre fölharsant a sebész gépkocsitulke.

Úgy érkezett, mint egy király, könnyedén, biztosan, mosolyogva. Milyen világfias volt, és milyen tekintélyes. A bíró, aki kihirdette a végrendeletet, nem volt ilyen tekintélyes. Kezében egy egész kicsi, világosbarna bőrtáskát lógázott. Meghajoltak előtte.

Dömötör őt is átvezette a szűk kis szobába, s becsukta maga után az ajtót.

A rokonok ismét visszafojtott lélegzettel meredtek az ajtóra.

- Meddig tart? - kérdezte benn Dömötör.

- Semeddig - szólt Reich félvállról. - Egy pillanatig. De talán legyen szíves addig kifáradni. Csak ide a folyosóra.

Kiment a folyosóra. Cigaretára akart gyújtani. Reich azonban máris visszahívta őt. Egy vattadarabkát tett földre, melyen néhány csöpp alvadt vér feketedett. Ebbe törölte bele a *trokár*-t.

- Mivel tartozom? - fordult feléje Dömötör.

Reich a bőrtáskáját csattantotta össze. Nem mindjárt válaszolt. Gondolkozott valamin, hosszabban, mint illetet volna. Száján megint feltűnt a pimasz, istentelen mosoly, a hitetlen emberek mosolya. Hidegen, tárgyilagosan mondta:

- Száz pengővel.

Dömötör gyorsan fizetett.

A rokonok ezen a napon nála ebédeltek. Az álmatlanságtól, az izgalomtól, a hajsztól elcsigázódtak, de azért bizonyos megkönnyebbülést éreztek, bizonyos enyhülést és vigaszt, hogy legalább a megboldogult utolsó akarata teljesedett. Letelepedtek a hosszú asztalhoz. Eleinte mindnyájan azon panaszkodtak, hogy nincs étvágyuk. De azért ettek.

A pompás ebédet citromfölfűjt koronázta meg, melyhez családi szokás szerint ezüst kancsócskákban kétféle ízesítőt is szolgáltak: cukros-tojásos borhabot és csokoládémártást. Legtöbben kétszer is vettek az ízletes fehér tésztából, s nyakon öntötték hol a sárga, hol a barna lével.

Dömötörné az ebéd végén sírva fakadt.

- Miért sírsz, édes Mariskám? - faggatta az ura.

- Eszembe jutott - dadogta az asszony.

- Micsoda?

- Tekla néni.

- Ne sírj, édes Mariskám, ne sírj. Neki már jó. Jobb, mint itt minekünk.

Az asszony azonban csak zokogott. Gombócba nyomorított zsebkendőjével törölgette nedves szemét és orrát. Később még egyszer kitört:

- Olyan jó szíve volt - kiáltotta fuldokolva -, olyan jó szíve volt - és sírt, mint a záporosó.

A rokonok nézték a síró asszonyt. Aztán mindnyájan bólintottak.

1930

SZÖRNYETEG

Ő a világ legönzőbb embere. Hideg, kiégett, érzéstelen. Szíve körülbelül olyan, mint a hold krátere.

Ezt a csillagászati hasonlatot öntudatosan alkalmazom, mert vele némi fogalmat szeretnék adni közönyéről, mely már nem is földi, túl van minden emberi arányon, csak világegyetemi mértékkel mérhető.

Szentül hiszi, hogy a teremtés miatta jött létre. Nem lát meg senkit és semmit, csak amennyiben szüksége lehet rá. Mindenkit és mindent kihasznál. Megvárja például, hogy mások nyissák ki a kávéház ajtaját, csak utánuk megy be, hogy ettől a fáradságtól is megkímélődjék. Képes arra, hogy egy lángoló bérpalota üszkeiben főzze meg a maga lágytojasát.

Egyébként művelt, okos ember. Kizárólag az ész kormányozza tetteit. Ennélfogva igen hasonlít egy örülthöz.

Én általában nem tudok senkire se haragudni. Megvetni se tudok senkit. Embertársaimat a természet szeszélyes alkotásainak tartom, s egyiktől nem várom azt, amit esetleg a másiktól várhatnék. Tőle is csak azt vártam, hogy olyan legyen, mint amilyen. Néha még gyönyörködtem is benne.

Mindig ilyennek ismertem. Tehát eszerint kezeltem. Tegeződtünk, mert ismeretségünk messze ifjúkorunkba nyúlik vissza, de csak afféle jóakaratóan hűvös, köszönő viszonyban vagyunk egymással.

Múltkor Berlinben voltam. Este betértem egy vendéglőbe vacsorázni. Történetesen a forgóajtóval szemben kaptam helyet. Alighogy letelepedtem, belépett. Köszöntött, én is őt. Erre leült, oldalt, egy kissé előrébb, egy szomszédos asztalhoz.

Alighogy enni kezdtem, észrevettem, hogy rám tekint.

Megigazítottam szemüvegemet. Látni akartam, hogy nem tévedtem-e? Csakugyan rám tekintett.

„Érdekes - tűnődtem. - Úgy emlékszem, hogy még soha életében nem szentelt nekem ennyi figyelmet. Számára mindenki csak levegő volt. Én is az voltam.”

De most valóban engem nézett, mégpedig figyelmesen, kitartóan, majdnem lelkesen. Minden tíz-húsz másodpercben rám nézett. Egyenesen a szemembe nézett.

„Lám-lám - gondoltam, s melegség öntötte el szívemet -, milyen helytelenül ítélt meg eddig. Sohase szabad elhamarkodva pálcát törni valaki fölé. Otthon, a mindennapi hajzában bizonyára elfásult, azért nem törődött se velem, se senki mással. Itt azonban, idegenben, benne is fölébred valami. Milyen vizsgálódó szeretettel pihen meg rajtam a tekintete. Min töprenghet? Talán azon, hogy kerülök ide, mit keresek itt, vagy az életemre gondol, a pályámra és sorsomra, a múltamra és jövőmre, azzal az álmatag odaadással, mely megfelelkezve önmagáról egy másik ember lelkébe próbál átolvadni és elveszni, a testvéries azonosságnak azzal az alázatával, mely ezen a földön az irgalom legnagyobb csodája.”

Megindultan vizsgoztam tekintetét. Az egyre tűntetőbben és gyakrabban esett rám, átforrósítva egész valómat. Ilyenkor előrehajolt, szeme kigyulladt, és vele következetesen mindig az én szememet kereste.

„Nem értem - dadogtam magamnak, boldogan is, tétovázva is. - Meghíztam vagy lesoványodtam? Megöregedtem? Nem, nem. Otthon majdnem hetenként látjuk egymást, s azóta nem történhetett rajtam semmi különösebb változás. Vagy valami öltözködési hibám van: kócos a hajam, kormos az orrom?”

Elővettem kezitükroimet, s megbizonyosodtam, hogy erről se lehetett szó. Most már igazán elfogott az izgalom, és amikor néhány másodperc múltán ismét szemembe bámult fürkészve, meredten, mély és rejtélyes érdeklődéssel, elmosolyodtam, s nyájasan - egy új barátság reményében átszóltam hozzá a másik asztalhoz:

- Engem nézel?

- Nem téged - felelte. - Valakinek találkát adtam ebbe a vendéglőbe, s a szemüvegeden figyelem, hogy nem jön-e be. Én nem látok innen az ajtóig, mert háttal ülök - tette hozzá sátáni természetességgel.

Megdermedtem. Szóval a szemüvegem tükrét arra használta föl, hogy mennél előbb értesüljön annak a megérkezéséről, akit várt. Fejem, testem, mindenem, mely a szemüveget tartotta, csak erre szolgált.

Nem tudtam mit válaszolni. Egy darabig bénultan ültem, meggörnyedve az ámulattól és iszonyattól. Aztán lekaptam orromról a szemüvegemet. Utána többé felém se nézett.

Hát ilyen ő.

1930

ÖREG PAP

Gyermekkoromban még angol-búr háborút játszottunk. Az egyik fél volt a „maroknyi szabadságszerető” búr nép, a másik az angol, a „zsarnok”, aki lábbal tiporja a hősöket.

Egy vasárnap, minekelőtte templomba mentünk volna, az osztályban gyülekeztünk. Akkor is kitört az angol-búr háború.

Általán mindenki búr akart lenni. Az erősek, a markosok, az erőszakosak azonnal kinevezték magukat búr fölkelőkké, harcosokat toboroztak zászlójuk alá, s az a néhány fiú, aki tétovázott, elmélázott, a gyöngé és csenevész, a természeti kiválasztódás és a többség rémuralma folytán, angol lett. Nekem is többnyire ez a szerep jutott. Ezt annak idején váltig szégyelltem. Nem is mertem bevallani senkinek. Csak most beszélem el, miután időközben sikerült tájékozódnom, hogy nem is olyan roppant szégyen ahhoz a néphez tartozni, mely megteremtette a szabadelvűséget, a világkereskedelmet, és olyan férfiakat ajándékozott a világnak, mint Hume, Newton és Shakespeare. Hogy a búrok mit műveltek azalatt, arról nincs tudomásom.

Aztán az iskolai viadalokban a harc eshetősége olyan volt, hogy több hősiség kellett angolnak lenni, mint búrnak. Az arány itt tudniillik teljesen megfordítódott. A „maroknyi szabadságszerető” nép basáskodott, püfölte-pofozta az angolokat, gyomrozta a zsarnokokat, akik szegények már az első pillanatban a földön heverték.

Én is így feküdtem lenn a tanterem padlóján, fölöttem egy csomó vastag kamasztesttel, mely mozgó, izgatott rétegben helyezkedett fölém.

Egyszerre nyílt az ajtó. Latintanárnunk nyitott be, az osztályfőnökünk. Papok tanítottak bennünket, derék, tudós papok, akik mind testi, mind lelki jóvoltunkra atyai szeretettel ügyeltek.

Latintanárom különösen szigorú volt. Megkövetelte, hogy még álmunkban is elfűjjük a rendhagyó igéket, és jaj volt annak, aki valamit elvétett. Ezt gonosztevőnek nevezte. Nem türelmetlenségből vagy elvakultságból. Belül, a lelke mélyén valóban meg volt győződve, hogy aki nem szereti a latin nyelvet, és nem hordja szívéen a rendhagyó igék ügyét, az a társadalom szeme, gonosztevő és hazaáruló.

Amikor ő feltűnt az ajtó keretében, az ellenségek, akik az imént még oly ádáz küzdelemben gabalyodtak össze, a megegyezés minden reménye nélkül, hirtelen békét kötöttek. Ki-ki a helyére ugrott. Én tápászkodtam fel utoljára, mert legalul kerültem.

Nem szólt semmit. Gúnyosan a fejét csóválta, rosszállóan pillantott utánam, amint hajlongva padomba sompolyogtam.

Csak a mise alatt vettem észre, hogy új tavaszi ruhám, melyet ezen a napon vettem föl először, elszakadt. Kabátom alján egy elég nagy hasadás tátongott.

Tudtam, hogy mit jelent ez. Apám, ha meglátja otthon, elnadrágol. Egyelőre tenyeremet szorítottam rá, mint valami sebre, hogy gyógyuljon. De mihelyt levettem róla a tenyeremet, a súlyosan sérült beteg kelme lefittyent. A seb gyógyíthatatlannak mutatkozott.

Mise után a kápolna alatt ott állt a latintanárom.

- Miért sírsz? - kérdezte keményen.

- Eltépték - hebegtem, és mutattam.

- No lásd - bólintott -, megérdemelted, haszontalan.

Nézte a kabátom, valamin tűnődött, így szólt:

- Gyere velem.

Mentem a hosszú, sötét folyosón utána. A folyosó végén volt a cellája. Kinyitotta az ajtót egy nagy kulccsal. Szűk kis cella volt. A vasrácsos ablakon virágcserepek álltak. Fekete nedves-ségfoltok ütköztek ki a sárga falon. A falon csak feszület lógott meg egy Szűz Mária-kép.

- Vesd le a kabátod - parancsolta.

Fogalmam se volt, mi következik ezután. Azt hittem, hogy elkobozza a kabátomat, és mint bűnjelet átadja az igazgatónak, vagy valami borzalmas fegyelmi eljárás következik, beláthatatlan következményekkel. Némán levettem a kabátom. Ő átvette némán.

Az ablak mellé ült. Ott kihúzott egy fiókot, abban hosszan-hosszan keresgélt. Föltette a pápaszemét.

Tűt vett elő, cérnát, foldozófát. Nyálazta a cérnát. Bandzsítva trafálgatta vele a tű fokát. Végre befűzött, varrni kezdett. Varrta a kabátom.

A magányos férfiak gyakorlottságával varrt, de sokáig tartott, amíg elkészült vele.

Közben gondolkozhattam arról, hogy mi történik.

Először is megdöbbenem, hogy közösséget vállal egy nebulóval, és cinkostársként leplezi azt, amit büntetnie kellene. Másrészt vasárnap tilos varrni. Ezt a napot pihenéssel, elmélkedéssel, Istennek tetsző cselekedettel kell megszentelni. Aki varr, az bűnt követ el. Azon tépelődtem, vajon nem jut-e bűne miatt a pokolba, az örök kárhozatba. Ma már tudom, hogy nem. Azóta ha szentekről, földi angyalokról hallok, mindig tűvel-cérnával képzelem el őket és foldozó-fával.

1930

AZ EZREDESNE SEBE

A háborúban, amikor az emberek úgy elhányták tagjaikat, mint a rendetlenül vetkőzők a kabátjukat, cipőjüket - egy fejet itt, egy felsőkart, egy combot amott -, az ezredesné is megsebesült.

Ez a tűzvonal mögött történt.

A katonák a hegyi patakból néhány pisztrángot fogtak, s az ezredesnek adták.

Délelőtt az ezredesné tisztogatta a halat, a konyhakés véletlenül beleszaladt gyűrűsujjába, mély sebet szántott a húzába.

Az ebédnél az ezredorvos látta, hogy az ezredesné liliomkezét csúf rongykötés ékteleníti el, s már átszivárog rajta a megfeketedett vér.

Azonnal kezébe fogta a könnyű, szinte súlytalan kezét. Kibontotta a kötést. Nézegette a sebet. Így szólt:

- Ezt kezelni kell. Rendesen be kell kötni. Ebéd után majd jöjjön át hozzám.

A rögtönzött hadikórház, mely egy parasztkunyhó földes, gerendás szobájában székelt, teljes segédlettel várta az előkelő sebesültet. Ápolók, orvosok sorakoztak föl vigyázzban. Az ő sorfalaik között vonult be az ezredesné. Magas, fiatal asszony volt, szénfekete hajjal, sötétkék szemekkel.

Az ezredorvos még egyszer megvizsgálta a sebet. Mindenekelőtt lehúzta az ezredesné ujjáról a jegygyűrűt, mert ez vérkeringési zavart okozhat, s így a seb gyógyulását késleltetheti. El is tiltotta egy időre a jegygyűrű viselésétől. Az ezredesné a jegygyűrűt kistáskájába csúsztatta.

Aztán az ezredorvos annak rendje és módja szerint a seb kezeléséhez látott. Megfürdette éterben az ujját, mint valami csecsemőt, majd pólyát készített gézből, vattából, gyöngéden bekötözte, rózsaszín tapasz-szalagokkal ragasztva le a pólyát.

- Holnap majd megint jöjjön át - mondta az ezredesnének.

Az szorgalmasan járt a kezelésre, minden áldott nap délben.

Egy ütközet után súlyos sebesülteket hoztak a tűzvonalból. Az ezredorvos reggeltől estig operált. Este a főorvos jelentkezett:

- Ha megengedné, méltóságos asszonyom, ma én kezelném.

Máskor, egy reggel, az alorvos - sötét bőrű, kun fiú - katonásan összeverte előtte bokáit.

- Alázatos tisztelettel jelentkezem a kezelésre, mert tízkor előremegyünk.

Később már naponta háromszor kötötték át sebet: reggel az alorvos, délben az ezredorvos, este a főorvos. Negyedikül egy orvosnövendék is fölajánlotta szolgálatát, egy félénk, szőke fiú, alig huszonhárom éves. Ez rendszerint vacsora után, éjjel tízkor helyezte rá a kötést.

Mindegyik ragaszkodott a maga szerzett jogához, s az ezredesné sokkal nyájasabb volt, semhogy megsértse őket, s visszautasítsa figyelmüket.

Hetek múltak el, három hét, négy hét. Azok a katonák, akik egy hónappal ezelőtt mell-lövést kaptak, föllábadtak, ismét jelentkeztek az ezrednél, sokan elestek közülük, de az ezredesné még mindig kötést hordott a gyűrűsujján, kifogástalan, patyolatfehér orvosi kötést.

Az ura deresedő, sovány férfi volt, ötven év felé járó, hallgató és szórakozott. Egyszer a felesége ujjára tekintett.

- Mi az - mondta -, a te ujjad még mindig nem gyógyult meg?

- Rossz helyen van a seb - magyarázta az ezredesné -, a hajlító izomnál, a felső ujjperc savós hüvelyénél. Az ilyen sebek lassabban hegednek.

- De már több, mint egy hónapja - tűnődött az ezredes, s az ezredorvosra tekintett. - Te, nincs itt valami fertőzés? Nem kellene tetanuszoltást adni?

Az ezredorvos föltárta az ujját, hogy a férj is lássa: a seb tiszta volt, rózsás és friss, de a sarjadás folyamata még meg sem indult.

Mégis nyugtalanította a dolog az ezredest. Amikor a tűzvonalon csönd volt, áthajtatott egy közeli városkába, egy rendes hadikórházba, egy kórházba. Ott megmutatta felesége sebeit a főttörzsorvosnak.

A főttörzsorvos, aki a békében sebészeti klinikát vezetett, öreg ember volt, túl a hatvanon. Száraz kezében oly tárgyilagos közönnyel tartotta az ezredesné ujját, akár egy közvitéz ujját.

- Hát igen - mondta -, semmi baj. Meg fog gyógyulni. Kötötték?

- Hogyne - válaszolta az asszony mohón -, mindennap többször is.

- Hányszor?

- Háromszor. Néha négyszer is - dadogott az asszony.

- Úgy - szólt a főttörzsorvos. - Dobja le a kötést, és hagyja szabadon. Legjobb nem törődni vele. Legjobb nem nyúlni hozzá. Engedje meggyógyulni ezt a szegény sebet. Mert tessék megjegyezni, méltóságos asszonyom, hogy az emberi szervezet csodálatosan szívós, ellenálló, kibír az mindent, srápnellszilánkot, fertőzést, dumdum-golyót is, de ennyi kezelést, ennyi - hogy is mondjam csak? - figyelmet már nem bír el.

Mosolygott a főttörzsorvos, s a férjre pillantott. Az lesütötte szemét.

Hazafelé hajtottak a szeptemberi alkonyatban. Egy vén póttartalékos ült a bakon. Ők hátul, egymás mellett, tisztiköpennyel takarózva. Egy szót se szóltak.

Az ezredes a félúton, amikor már egészen besötétedett, ezt mondta:

- Legjobb nem törődni vele, fiam. Legjobb nem nyúlni hozzá.

- Igen - felelte az asszony egy kis szünet után, és valahová nézett.

Az őszi csillagokra nézett, melyek messze-messze, elérhetetlen magasságban ragyogtak feje fölött.

Este a vacsoránál már nem volt ott ujján a kötés. Mindnyájan észrevették ezt, az ezredorvos, a főorvos, az alorvos, az orvosnövendék is. De nem beszéltek erről. Az ezredes és ezredesné is hallgatott. Vacsora után az orvosnövendék mandolinozott.

Harmadnap a seb begyógyult. Negyednap aztán feltűnt az ezredesné ujján - szomorú aranyfénnyel - a karikagyűrű.

1930

KOSZORÚ

1

Délelőtt fél tizenegykor, amikor még nem volt otthon senki, csöngettek. Kati ajtót nyitott.

Szemüveges, alacsony férfi lépett az előszobába. Keménykalapot hordott, sárgazöld felöltőt. Körültekintett, és így szólt:

- Maga, lelkem, a Török Kati?

- Én - mondta a lány, s letette a porrongyot.

- Biatorbágyról jövök - szólt a látogató.

A lány rámeredt az idegenre. Látszott rajta, hogy úr. Nagyon szépen beszélt, nagyon finoman.

Ahogy az édesanyját is emlegette, bevezette a konyhába, ahova a földijeit szokta. Székkel kínálta.

- Köszönöm - mondta az úr, és nem ült le. - A déli vonattal vissza kell utaznom. Baj van otthon, Kati. Kedves édesapja tegnap este meghalt.

- Jaj - sikoltott a lány, és szívéhez kapott.

Odadólt a konyhaszekrényhez. Sírt, mint a záporosó.

Nem érte váratlanul a hír. Apja három éve betegeskedett, sorvadása volt, régóta várták már a halálát.

De szíve mégiscsak elfacsarodott attól, amit hallott.

- Ne sírjon - csitította az úr. - Szegény István bácsinak már jó. Sokat szenvedett. Magához szólította a jó Isten. Ne sírjon, lelkem. Jöjjenek le mind a ketten a temetésre. Maga is, meg a Bözsi is. Ezt üzeni a Juli néni - így hívták édesanyját. - Aztán küldjön pénzt. Ezt is üzeni. Otthon nincs semmi pénz. Koporsóra kell. Én a tizenkettőhúszassal visszamegyek.

Törökék nagyon szegények voltak: az öreg évek óta ágyban feküdt, nem bírt dolgozni. Ezért szegődött el két lánya Pestre, cselédnek.

- Mibe kerül egy koporsó? - kérdezte a lány szipogva.

- Nem tudom - dünnyögte az úr, vállát vonogatva. - Azt mondta Juli néni, hogy negyven pengőt küldjön.

Kati a cselédszobába szaladt. A szekrényből kivette bérét. Az még érintetlen volt. Csak pár napja kapta ki. Átadta a negyven pengőt.

- Isten áldja - szólt az úr -, majd mi eligazítjuk otthon.

- Isten áldja - szólt a lány, és kiengedte a látogatót.

Most fogta el igazán a keserűség. Jajveszékelt, óbégatott. A folyosón, a budai ház első emeletén mindenki hamarosan értesült a gyászsesetről.

Kati egy ügyvédnél szolgált. Az irodába ment, hogy telefonozzon húgának. Húga szintén egy ügyvédnél szolgált, a Lipótvárosban. Nem mintha a két lány valami különös vonzódást tanúsított volna a jogtudomány és az igazságszolgáltatás iránt, de az életben néha előfordul ilyen véletlen is.

Alighogy felszólította húgát, a drót másik végén ugyanazt a bögést hallotta, melyet ő az imént hagyott abba.

Bözsi egy óra múlva nála termett. Szabadságot kapott asszonyától, hogy hazautazzék a temetésre. Együtt ebédeltek, szótlanul. Nagyon szerették az apjukat.

Ebéd után fölkerelkedtek, hogy a városban fekete blúzt vegyenek, fekete kalapot. Bözsinek még megvolt a bére. Katinak is kiutaltak negyven pengőt előlegül, a jövő hónapi bérét. Abból mindenre futotta.

Még koszorút is vásároltak, színes vászonvirágokból, fehér szalaggal. A szalagra ráírták arany betűkkel: *Édesapánknak - Kati, Bözsi.*

Másnap délelőtt tízkor a vonaton ültek, ölükből a koszorúval.

- Hova, lányok? - faggatták őket az utasok, falubeliek.

- Haza.

- Mi járatban?

- Meghalt az édesapánk.

Az emberek hallgattak. Pipáztak. Szünet után kérdezték:

- A ti édesapátok?

- Az.

- Mikor?

- Tegnapelőtt este.

- Mi nem hallottunk felőle - vetették oda tűnődve. Egy öregasszony is erősgette:

- Tegnap este nálunk volt édesanyátok. De ő nem említette.

Izgatottan siettek végig a főutcán. Ott laktak a kovácsműhely mellett.

Anyjuk az udvaron állott, a baromfiól előtt, kukoricát szórt a csirkéknek, szakajtóból. Eltátozta a száját. A két lány talpig feketében közeledett feléje, magasra emelve a koszorút, hogy hosszú szalagja ne fittyenjen a sárba. Sóbálvánnyá meredt.

- Nem halt meg a ti édesapátok - szólt, fejét rázogatva. - Nem halt az meg. Él még.

Lassan tisztázódott a dolog.

Az a szemüveges alacsony férfi, aki keménykalapot hordott, sárgazöld felöltőt, egy héttel ezelőtt lenn járt a faluban. Teknőket árult. Hozzájuk is bevetődött, sok mindent összekotyogott, este aztán szállást is kért. Ott aludt a pitvaron. Elpanaszolta baját, az asszony is az övét. Tőle tudta meg, hol szolgál Pesten Kati.

- Csaló volt - bólintott Törökné.

- Pedig olyan szépen beszélt, édesanyám - sopánkodott Kati. - Olyan finoman beszélt.

- Mégis csaló volt, lányom - mondta az anyja. - Rosszak az emberek.

5

A koszorút az istállóba dugták. Aztán a lányok bementek az apjukhoz.

Ő ott feküdt, ahol évek óta, a fal mellett, keskeny, rozoga ágyában.

Kati és Bözsi, mihelyt belépett, rárogyott a kezére és csókolgatta: Kati a jobb kezét, Bözsi a bal kezét. Mindketten sírtak. Anyjuk is sírt.

A beteg fölemelte száraz, vékony parasztfejét. Láttá, hogy két lánya gyászruhában zokog. De nemigen csodálkozott ezen.

- Elbolondították őket - magyarázta az asszony.

Az öreg anélkül is tudott mindent. A koszorúról is tudott. Amíg künn az udvaron tanakodtak, a nyitott ajtón át meglátta az ágyból.

Kérte, hogy hozzák be.

- Az istállóban megeszi a marha - nyögte aggodalmasan.

Ketten hozták a koszorút. Szinte tele lett vele a csöpp parasztszoba. Eléje tétette.

Gyönyörű, óriási koszorú volt. Bámulta hosszú, fehér szalagját, aranyos betűit, színes csinált virágait, melyek nem hervadnak el soha. Ezek tetszettek neki legjobban.

- Majd eladjuk - jegyezték meg a lányok, zavartan.

De az öreg hallani se akart erről. Odaakasztatta ágya fölé, a szögre. Valami ünnepi öröm járta át szívét, valami szokatlan melegség, fölmagasztosultság, amilyent csak körmenetek, képviselőválasztások alkalmával érzett, mikor zászlók lobognak, harangok zúgnak, trombiták ragyognak. Meghatottan csókolta meg lányait.

Azok ebédhez ültek. Gomolyát ettek fehér kenyérrel, meg lekváros kalácsot. Még bort is ittak.

Az öreg némán, átszellemülten, majdnem boldogan nézte fölött a koszorút...

1930

FERI

1

Wilcsek egy budai földszintes házacskában lakott. Egyetlen szobájának két kis ablaka az elhagyott könyökutczára szolgált.

Amikor jött a tavasz, a szembe levő közvetlen járdára gyöpöt teregetett, afféle bozontos, bitang gyöpöt, melyet por lep, láb tipor, mégis egyre nő.

A gyöp a szegények szőnyege. Csakhamar birtokba vették a gyerekek. Az utca minden porontya idecsődült, iparosok, házmesterek, munkanélküliek apraja-nagyja, akiknek a tél múltán szűk lett a pincelakás négy fala. Fiúk hancúroztak itt, kisleányok altatgatták babájukat. Még az anyák is ezen a gyöpön adtak emlőt a csecsemőknek.

2

Nyár felé a fiúk a gyöpöt kinevezték labdarúgópályának. Röpült a labda, harsány ordítások hallatszottak:

- Gól. Bíró, hol a bíró? Gól.

Wilcsek a szobájában rajzolt, számolt, orrán zöld szemüveggel. Időnként föl-fölkelt, és kitekintett, kíváncsian. Tornainges, mezítlábas gyerekek kavarogtak előtte, mint a darázsraj, vagy tízen. Nevüket állandóan hallotta: Jancsi, Ottó, Gyuri, Tibor, Feri, Géza, Pisti, Károly, azután Béluska, egy nagy kamasz, akit, nem tudni, miért hívtak Béluskának.

Eleinte szórakoztatta a láрма. Addig nem is volt baj, míg meg nem szokta. Mihelyt megszokta, untatta, később pedig szerfölött bosszantotta. Valami mást várt, valami újat. A gyerekek csak a régi nótát fűjták. Alighogy befejeződött egyik meccs, következett a másik:

- Gyerekek, fölállni. Ki a bíró? Gól, gól.

Hovatovább elviselhetetlenné vált ez. Wilcsek nem tudott munkájára figyelni. Sóhajtván járt föl-alá. Csodában reménykedett, mely majd véget vet ennek. Hiába reménykedett. A ricsaj egyre erősödött:

- Dugót neki, dugót, Pisti, nyomd bele, Feri, Béluska, szorítsd. Gól, gól, gól.

3

Wilcsek agglegény volt, de nyájas, nem emberkerülő. A szomszédi jóviszonyt mindennél többre becsülte, a gyerekeket sem akarta hiába zavarni. Több napig küszködött. Végre döntő elhatározásra jutott.

Egyszer, mikor a csendháborítás tetőfokát érte, s a labdarúgók úgy bögtek, mint a sziú indiánok, szelíden, majdnem anyai hangon kiszólt:

- Csöndesebben játsszatok, gyerekek.

Halotti csend lett.

A gyermekek a játék álmából ocsúdva egy embert láttak az ablakban, egy szakállas öregurat, zöld szemüveggel, aki váratlanul kibukkant onnan, mint tréfás dobozból a krampusz. Csodálkoztak rajta. Talán kissé gyönyörködtek is benne - főképp a szakállában, a zöld szemüvegében -, mint minden újdonságban, mely az eseményekben szegény gyermekéletben történik.

Valamivel csendesebben játszottak.

A második féldőben több kétes helyzet támadt, „henc”-et jelentettek be, „tizenegyes”-t lőttek, s pogány harcizaj zendült föl, valahányszor a labda az ellencsapat őrvongó tiltakozása közben begurult a képzelt kapuba.

Wilcsek most már keményen, érdesen figyelmeztette őket:

- Csönd legyen. Értettétek? Csönd legyen!

4

De mit ért mindez? Egy pillanatra csönd lett, s utána annál vadabbul zúdult föl a kánkán. Nem is gyermekek voltak ezek, hanem ördögök, valóságos ördögök.

Wilcsek szerette volna az ügyet barátságosan elintézni. Fölkereste a szomszédokat. Megmagyarázta a különböző házmestereknek, viciknek, foltozóvargáknak és szatócsoknak, hogy a pokoli lármában nem bír dolgozni, s arra kérte őket, hogy gyermekeiket küldjék máshová játszani, vagy intsék őket csöndre. Ezek nem fogadták őt ellenségesen. Csak sopánkodtak, hogy nyár van, a lakás kicsi, a gyerekek télen eleget kuksolnak otthon, játszaniok is kell valahol szegényeknek.

Ennélfogva tovább játszottak. Jancsi, Ottó, Gyuri, Tibor, Feri, Géza, Pisti, Károly, Béluska is, az a ronda, nagy kamasz, mindnyájan, akik eddig ott voltak, s az újak, akik közben hozzájuk csatlakoztak, mind a labdarúgás lelkes hívei, sivalkodtak, bömböltek, kornyikáltak.

5

Úgy védekezett, ahogy tudott.

Néhány napig megpróbálta csukva tartani ablakait. Ekkor valamit tompult a láрма. Fátyolozottabban hangzott be a győzelmi riadal és a levertek halálhörgése, de kis, penészes szobájában megrekedt a levegő, verejtékezett, azonkívül akarata ellenére is figyelni kellett, hogy mi történt ott künn.

- Szent isten - dohogott -, már megint tizenegyest lőnek. Ki kiabál ily élesen? Ez a Feri hangja, a Ferié. Ismerem.

Egy kábító, forró délután föltépte az ablakot, s rájuk rivallt:

- Takarodjatok innen. Tessék följebb vagy lejjebb menni. Ez itt nem játszótér. Én dolgozom - és mutatta vonalzóját, mellyel eddig hadonászott. - Nem halljátok? Kotródjatok, egy-kettő!

A gyermekek, akik mindent csodának tartanak, hamar megszokják a csodát. Egészen természetesnek vélték, hogy a közelükben ez az öregember állandóan dühöng. Mintha mi sem történt volna, tovább tombolt a láрма. Wilcsek pár pillanatig tűrte. Akkor megint az ablakhoz ugrott. Az izgalomtól remegve, a dühtől tajtékozva ordított:

- Orcátlan, nevetlen kölykei. Pimaszok. Csürhe. No, várjatok, ti taknyosok.

Ezzel el is tűnt az ablakból. A másik pillanatban megjelent a kapuban, hajadonfőtt, ingujjban. Gyorsan, ahogy rozoga öreg lábai bírták, elsietett valahová.

Egy rendőrrel tért vissza. A rendőrnek kardja volt, nagy, hosszú kardja. Egy kissé megszepentek a gyerekek. De nem hagyták abba a játékot, csak lassabban adogatták egymásnak a labdát.

A huszadik század gyermekei, bármily társadalmi osztályhoz tartoznak is, tudatában vannak, hogy ők e kor bálványai, a felnőttek szeme fénye, a jövő reménysége, s ehhez mértén önértzetesen is viselkednek, akár a trónörökösök.

Nekik se szállt inukba a bátorságuk. Látták, hogy Wilcsek tárgyal a rendőrrel, de azt is látták, hogy a rendőr a vállát vonogatja és vitatkozik vele. Megvárták, amíg odajön a rendőr. Az valamit mondott nekik. Nyilván azt, hogy próbáljanak csöndesebben játszani.

6

A rendőr odahívása a hadüzenetet jelentette. Ettől a naptól fogva Wilcsek és a gyerekek között a diplomáciai viszony megszakadt, hadiállapotban voltak: a harc nyíltan kitört.

Maga a labdarúgás a gyermekek számára teljesen elvesztette fontosságát, a játék napról napra züllött. Csak az izgatta őket, milyen válogatott kínzásokkal gyötörhetik áldozatukat.

Szereztek egy fűtyülőt meg egy okarinát. Ezeket reggeltől estig nyekergették az ablaka alatt. Változatosságból nyávogtak is. Feri csúfondárosan ijesztgette őket:

- Jön a rendőr. Jaj, itt a rendőr. Hol a rendőr?

Erre hahotázni kezdtek.

7

Wilcsek megadta magát a sorsnak. Hagyta, hogy a láрма beáramoljék szobájába, s mindent elborítson, mint az árvíz. Leheveredett díványára. Csöndesen dült-fült, nyelte a mérget. Munkáját abba-abbahagyta. Sokszor megesett, hogy egy rajzlapot elrontott. Újra kellett rajzolnia az egészet.

Hogy mi folyt itt napközben, azt csak késő este tudta meg, amikor váratlanul elcsöndesültek. Zsibbasztó enyhületeként szállt le a nyugalom. De nem bírta élvezni. Füle még mindig csöngött, hallucinált.

Aludni sem bírt. A lezajlott jelenetek cifra moziképei újra lepörögtek előtte, s hangokat hallott, főképp Feri undok, kibírhatatlanul éles hangját.

„Gyalázatos - veszekedett vele az ágyában -, te vagy a leggyalázatosabb, Feri. A többiek csak műveletlen, vásott gyerkőcök, de te vezényelsz nekik, uszítod őket, ellenem hajszolod. Megölsz, elkeseríted utolsó napjaim, ízencént gyilkolsz meg, engem, szegény öregembert, aki sohase vétettem neked. Mit tegyek? Leönthetnélek, míg az ablakom alatt visongsz, hideg vízzel vagy valami piszokkal, vagy olajjal, forró olajjal, mint a várívó törököket a vitéz egri asszonyok. Megérdemelnéd. Jaj, ha kezeim közé kaparinthatnálak. Cibálnám a két füled, este a sötétben, amikor senki se lát, addig cibálnám, míg vér nem bugyog belőle, míg le nem szakad mind a kettő, míg ott nem marad a kezemben, mint két rongydarab, melyet aztán ledobok a földre. A körzöm hegyével fűrném ki istentelen koponyádat. Vagy a melledre térdepelnék, a hasadra gázolnék, a szemedre lépnék a két lábammal, a torkod fojtogatnám, lassan kiszorí-

tanám gégedből a levegőt, s nézném, hogy sápadsz el, hogy kékülsz meg, te disznó. Mit számít az, hogy te vagy a gyöngébb. Te vagy az erősebb, mert visszaélhetsz azzal, hogy gyöngébb vagy. Elvetemült gonosztevő vagy. Gyilkos vagy, gyilkos.”

Ilyen gondolatokkal aludt el, s kábultan, fájó fejjel ébredt. Akkor már állt a bál. Egyik nap a másikhoz hasonlított. Csak egyszer nézett farkasszemet ezzel a komisz fickóval, amikor egy nagy követ hajított a szobájába. Wilcsek az öklével fenyegette őt:

- Megállj, gazember, megállj. Te még megjáród.

8

Így múlt el a június, a július s az augusztus első fele. Egy borongós augusztusi reggel Feri a gyöpon feküdt, egyedül. Esőre hajlott az idő, cimborái késtek. Mellette a fűvön némán heverték lármaszerszámai, a fűtülő meg az okarina. Ő maga se zajongott. Nézte az eget, aztán lehunyta a szemét.

Wilcsek, anélkül hogy észrevehette volna, a szobájából hosszan szemlélte.

Verébtestű, vézna, mezítlábas kölyök volt. Még tornainget se viselt, csak seszínű vászonnadrágot. Kék nadrágtartói keresztben feszültek meg kiálló bordáin.

„Halj meg - gondolta Wilcsek a gyűlölettől részegen -, dögölj meg” - és ő is lehunyta a szemét, úgy kívánta neki, teljes szívéből, a halált.

Amikor kinyitotta a szemét, Feri még mindig mozdulatlanul feküdt. Nagyon sápadt volt.

Később - tíz felé - kezdődött el a cirkusz, és tartott, mint mindennap, este nyolcig.

9

Másnap vihar kerekedett. Szakadt a zápor, villámok cikáztak, több helyütt le is csapott. Az ég haragja egy kis fegyverszünetet hozott. Huszonnégy óráig szünetelt a játék.

A következő reggel kettőzött buzgalommal dolgoztak, ki kellett pótolniok, amit elmulasztottak. Azon mulattak, hogy a labda a pocsolyába loccsant, aztán felfröccsent, sárkoszorút vonva maga után.

Wilcsek, aki félszemmel mindig kisandított, ezen a napon hiába kereste Ferit. Másnap is hiába kereste. Egész héten nem látta Ferit.

- Hol az a rosszpénz? - kérdezte egy reggel a takarítónőjétől, aki a szobájában motozott.

- Hát nem tetszik tudni? - álmélkodott a takarítónő. - Meghalt.

- A Feri? - hördült fel Wilcsek.

- Igen, igen.

- A Feri? A Feri? - kiáltott Wilcsek oly rémülettel, mintha a saját fiáról volna szó, és hirtelen leült egy székre.

- Az, az - erősködött a takarítónő. - A viciék Ferije. Beszállították a klinikára, és meghalt. Tegnapelőtt temették. Azt hittem, hogy tetszett hallani.

Wilcsek a gyerekeket meg a szüleiket csak külön-külön ismerte. Vele szemben lakott egy vici. De annak, amint megállapította, csak lányai voltak. A mellette levő ház pincelakásában lakott egy másik vici.

Egyszer estefelé elsétált a pincelakás előtt. Az ablakban egy kis sovány asszony harisnyát foltozott. Nem szokott vele beszélgetni, mert a környéken az emberek nemigen köszöntek neki, még a házmesterek és vicik sem. Most lassította lépéseit, megállott az ablak előtt.

- Hallottam - mondta szomorúan bólintva. - Borzasztó, borzasztó.

- Bizony - szólt az asszony -, bizony.

- És mikor?

- Amikor az a nagy vihar támadt. Este már meg se ismerte az apját. Bevittük. Másnapra kiterítették.

- Mi baja volt?

- Láza - mondta az asszony szárazon, könnytelen szemmel. - Nagy láza volt. A fejét fájdtotta.

- Nem betegeskedett azelőtt?

- Nem volt annak kérem soha semmi baja.

- Borzasztó - bólintott Wilcsek -, borzasztó.

Szeptember elején megeredt az eső. Hetekig esett.

Sár borította el a kis könyökutcát, a járda sárga márgaföldjébe belecuppantak a cipők. A gyöp, mely a kánikulától megpörköldött, kopaszodott. Aztán leesett a hó. Egészen eltakarta a gyöpöt. Senki se sejtette, hogy valaha nyáron itt labdát rúgtak és zajongtak.

Wilcsek a csendes téli napokon rajzolgatott. Nem zavarta semmi.

Karácsony előtt a vici az öklét a felesége orra elé tartotta, majd hirtelen kinyitotta:

- Ide nézz.

Tenyerén egy húszpengős bankjegy hevert.

- Ki adta? - kérdezte az asszony.

- Wilcsek úr. Odajött hozzám, és csendes karácsonyi ünnepeket kívánt.

Ezen csodálkoztak, mert Wilcsek sohase vette igénybe szolgálatukat.

- A Feriről beszélgetett - tette hozzá a vici. - Mindig róla beszélget velem.

- Velem is - mondta az asszony.

Egy darabig hallgattak. Az asszony a sötétben a vacsorát készítette. Hagymaszeleteket dobott a sercegő zsírba.

- Jó ember - szólt az asszony, tűnődve. - Szereti a gyerekeket. A Ferit is nagyon szerette.

1930

MOTORCSÓNAK

Nincs a földön egészen boldog ember. Nincs, és nem is lehet. De igenis van, és lehet is. Például én magam is ismerek valakit - igaz, hogy csak egyetlenegy embert -, aki egészen boldog, talán a föld legboldogabb embere.

Berci az, Weigl Berci.

Weigl Berci a mosónénk egyetlen fia.

Úgyszólván szemem láttára cseperedett föl. Kis kölyök kora óta eljött hozzánk esténként, amikor az anyja nálunk mosott. Sápadt, jelentéktelen fiúcska volt, mindig szótalan, mint akinek valami titka van, de nem beszélne róla a világ minden kincséért sem.

Ímmel-ámmal tanult, a gimnáziumban úgy csúszott egyik osztályból a másikba, hogy észre se vették. Alighogy a nyolcadikba került, berántották katonának, vitték a tűzvonalba.

A háborúban nem sebesült meg, nem esett fogságba, nem is tüntette ki magát, hanem épen és szépen hazajött a leszerelés első napján.

Mindjárt meg is nősült. Elvett - nem tudni, miért és hogyan - egy se-hal se-hús kézápoló kisasszonyt.

Ez egyre-másra hozta a világra a gyermekeket, minden évben egyet-egyét. Berci még a huszonötödik életévét se töltötte be, s bárki nyugodtan valami vékonydongájú, savószínű kamasznak nézhette, amikor ő már háromgyermekes családapa volt. Beesett vállal, kissé púposan ténfergett a körutakon. Ki sejthetett róla ilyesmit?

Szerencséjére csípett magának egy állást. Segédkönyvelő lett valami szalámigyárban. Buzgó hivatalnok volt, lelkiismeretes, pontos. A gyárban nem túlságosan szerették, de nem is gyűlölték túlságosan. Ennek következtében nem tették B-listára, nem is emeltek neki, soha. Reggeltől estig olyan fizetésért robotolt, melyet leírni is veszedelmes, mert néhány munkaadó még vérszemet kaphatna tőle.

Együtt lakott a feleségével, négy gyermekével - a következő évben tudniillik három fia mellé egy kislánya is született -, az anyjával, a napával meg a feleségének egy idősebb férfitrokonával, egy hallgatag erdélyi menekülttel, kétszoba-konyhás budai lakásában. Ha számba vesszük, hogy összesen kilencen voltak, akkor a két szobát nemigen lehetett sokallni.

Állandó volt itt a gyermeksírás, a gyermekbetegség. A kézápoló kisasszony már régen nem a körmöket ápolta, hanem a köhögős csecsemőket.

Hogy a mosónő támogatta-e fiát vagy a fia a mosónőt, az olyan rejtély, melyet nem az én feladatom eldönteni. Weigl néni, aki mindig dicsérte Bercit, lassanként panaszkodni kezdett rá.

- Nem rossz fiú az, kérem - igazán nem lehet mondani, nem iszik az, nem kártyázik, nem dohányzik, ha hazajön a hivatalból, folyton otthon ül, minden a családja, de - tetszik tudni - egy kissé leleményesebb lehetne. Olyan teddide-teddoda ember, olyan tutyi-mutyi ember. Mindenki elébe vág, még a fiatalabbak is. Aztán újabban van egy bolondériája. Tessék elképzelni, a fejébe vette, hogy szerez magának egy motorcsónakot.

- Kicsoda? - kérdeztem.

- Hát a Berci.

- Berci? Minek neki a motorcsónak?

- Én is mindig azt kérdeztem tőle. Mondd, minek neked a motorcsónak? Mi a fenének neked az a megveszekedett motorcsónak? Éppen ilyen szegény prolinépnek való, mint mi. De ő éjjel-nappal azon spekulál, hogy neki motorcsónak kellene, motorcsónak. Ebben a nyomorúságos világban, kérném. Már mindenféle könyveket is hozatott. Azokat bújja. Az egész házat megbolondítja azzal az istenverte motorcsónakkal. Nagyságos úr, beszéljen vele.

Őszintén szólva, az én oldalamat is furdalni kezdte már a motorcsónak.

Bercit - amint említettem - régóta ismertem, tegeztem is, de nemigen tudtam, hogy mi lakozik benne. Beszélni is alig beszéltem vele. Voltaképp még a hangját se hallottam.

Időnként át szoktam vinni neki a kisfiam viseltes cipőit, kinőtt nadrágjait, ingecskéit. Egy este, kilenc után, ezen az ürügyön nyitottam be hozzájuk.

A család együtt ült, egy ernyőtlen villanykörte rikító fényében: Weigl néni, aztán Berci napa, egy tekintélyes, kövér asszonyosság, akinek álláról, orráról különböző barna, szürke, fekete szemölcsök lógtak, aztán a felesége, aki varrogatott, aztán a hallgató erdélyi menekült.

A gyermekek már mind aludtak. A kisleány a bölcsőben, a fiúk ketten az ágyban, átölelkezve, a legnagyobb fiú egy fiókban.

Berci cigarettákat töltött. Előtte az asztalon, újságpapírban vagy ezer, aranyhüvelyes cigaretta hevert. Ezeket napközben a hallgató erdélyi menekült árusította, házról házra járva. Így tettek szert némi mellékjövedelemre.

Csak most vettem igazán szemügyre Bercit. Tisztán, szegényesen öltözködött, valami kopott, merev magánhivatalnok-úriassággal. Szakállát-bajuszát beretválta, de ez nemigen látszott meg rajta, mert azok közé tartozott, akiknek oly senyveteg a szőrzetük, hogy bőrük állandóan sima marad, mint a gyermekeké. Tartózkodó udvariassággal fogadott.

Határozottan zárkózott volt, hideg. Homlokán nem rosszindulatú, de fenyegető konokság merevedett. Csínján, rendkívül óvatosan igyekeztem érinteni a kényes kérdést: a motorcsónakot. De mihelyt közelébe jutottam, mintha darázs-fészket bolygatnék meg, már kitört a vihar.

- Bolondéria - fakadt ki Weigl néni -, ez az ő bolondériája.

- Az - szólt a felesége, s máris kikapta zsebkendőjét. - Motorcsónakot akar, most, mikor mindnyájan koplalunk s a gyermekek, szegény gyermekei, rongyokban járnak. Igazán szégyen, gyalázat.

- Bolondéria - visszhangozta a napa is -, tiszta bolondéria. Manapság egy motorcsónak legalább ötezer aranykoronát kóstál.

Egyszerre beszéltek valamennyien, részint Bercinek, részint nekem. Csak a hallgató erdélyi menekült maradt vesztég. Ő a cigarettákat rendezgette, számlálgatta némán.

Berci megvárta, míg a lárma elül kissé, aztán méltóságosan, majdnem ünnepélyesen így szólt:

- Először is jelzem szerényen, hogy mindnyájan tévedtek. Egy motorcsónak nem kerül ötezer aranykoronába. Ezért egy nyersolajfogyasztó Bolindert is kapni, izzó süveggyújtóval, vagy egy amerikai világmarkát, Evinrude-ot, vagy egy pompás német Lüsérnt, sőt egy Oertz luxus-kajütöt is nyolc hengerrel. De - jelzem szerényen - nekem nincs ilyesmire szükségem. Nekem pont elég egy oldalfalra fölszerelhető, kéthengeres, öt vagy hat lóerős benzinmotor. Ezt pedig - mint mindenki tudja - ma már részletfizetésre is adják akárhol, tizenkét hónapos törlesztésre.

Láttam, hogy az ügy komoly. Sokkal komolyabb, mint ahogy véltem. Főképp szaktudása, tájékozottsága kapott meg.

Árjegyzéket vett elő, elém teregette, s a dohányszemetes újságpapírra máris rajzolni kezdte az oldalfalra is felszerelhető, kéthengeres, öt vagy hat lóerős benzinmotort. Amikor beszélt róla, szájában összecsendült a nyál, és csemcegett.

Egy kissé elcsodálkoztam. Ismét igen tapintatosan puhatolódzni kezdtem, hogy mi lehet eredete ennek a titokzatos szenvedélynek? Kiderült, hogy a háborúban nem szolgált sem a tengerészetnél, sem a folyamőrségnél, hogy se fölmenő, se lemenő ági rokonai nem voltak hajósok, hogy eddig semmiféle sportot nem űzött, s még sohase ült motorcsónakon, és az egész életét egyszerűen megáhitotta, de oly erősen, hogy nem akar, nem tud lemondani róla, semmi áron.

A kupaktanács, mely ezt az ügyet már számtalanszor megvitatta és elvetette, türelmetlenül hallgatta nyugodt kérdéseimet. Lépten-nyomon új patália zúdult fel.

- Szamárság - kiabált Weigl néni -, kár róla beszélni.

- Szamár vagy - támadt rá a felesége is. - Igenis, az vagy. Nagy szamár vagy.

- Az ő külön szamársága - bólintgatott a napa.

Én - amennyire tőlem tellett - próbáltam megoltalmazni őt a sértések özönétől, lecsillapítani a puskaporos kedélyeket, s Berci felé fordulva higgadtan érveltem, az ügynevezett szókratészi rávezető módszert alkalmazva.

- Helyes, Berci - mondtam -, helyes. Tegyük föl, hogy már megvetted a motorcsónakot.

- Dehogyan veszi meg - tiltakozott Weigl néni fölháborodva.

- Csak föltesszük, kedves Weigl néni - magyaráztam. - Tegyük föl azt is, hogy már ki is fizetted a motorcsónakot.

- Már hogy fizette volna ki? - vágott szavamba a napa.

- Nem fizette ki - magyaráztam félreértett szavaimat -, csak föltesszük, hogy kifizette. Tehát föltéve, de meg nem engedve, hogy már megvetted és ki is fizetted a motorcsónakot, mit csinálnál vele, Berci?

- Hát - mondta a szemét lesütve és idegesen -, vezetném.

- Helyes. Hová vezetnéd?

- A Dunán - szólt vállát vonogatva. - Ott, ahol a többiek.

- Nagyon helyes. De milyen célzattal vezetnéd? - firtattam a család csöndes, kíváncsi helyeslése közben. - Vajon a vízbefülőkat, az öngyilkosokat akarnád kimenteni? Vagy teherárukat akarnál-e rajta szállítani, kirándulókat, esetleg egy majdan virágzó vállalat alapját megvetni? Vagy versenyezni akarnál-e, új európai versenyeredményt elérni?

- Dehogyan - mondta Berci, alig látható, bosszús mosollyal.

- Helyes, Berci, ez is helyes. Szóval te pusztán kedvtelésből, szenvedélyből vezetnéd a motorcsónakot?

Kérdéseimre már nem felelt, csak fölállt, s végigmért, tetőtől talpig.

Ezzel nem törődtem, hanem tovább haladva érvelésemben, azt óhajtottam vele megértetni, hogy ez fölöttebb költséges szenvedély volna, s igen sok milliómost, főurat, bankárt ismerek, akiknek egyáltalán nincs motorcsónakjuk, sőt kötve hiszem, hogy egy négygyermekes, huszonhat esztendősi hivatalnoknak manapság - itt, vagy a világ bármely táján - volna motor-

csónakja. Szórakozottan figyelt rám, majd csak ennyit jegyzett meg, fölényesen, mély meggyőződéssel:

- Mégis gyönyörű.

- Mi gyönyörű? - érdeklődtem.

- Az, hogy valakinek van motorcsónakja.

Most a láрма a tetőfokát érte el. Mindenki összevissza kiabált, mindenki szidta Bercit, mint a bokrot. Még a hallgatag erdélyi menekült is kijött sodrából. Teljes erejéből az asztalra csapott, fölugrott, izgatottan le-föl járkált a szobában, kezét hátratéve.

- Tetszik látni? - ordította haragtól szikrázó szemmel. - Ez, kérem, nem normális. Ez, kérem, egyszerűen abnormális.

Közbelépésem tehát nem járt sok eredménnyel. Weigl néni, aki havonta mosott nálunk, megerősített ebbeli véleményemben. Berci gürcölt, nélkülözött, nem kellett neki se ruha, se mulatság, se mozi, csak a motorcsónakról ábrándozott, senki és semmi nem verhetné ki fejéből.

Egy év múlva könyvelővé léptették elő. Aztán nemsokára meg is vette félrerakott pénzecskéjéből az oldalfalra is főszerelhető, kéthengeres, hat lóerős benzinmotort „egy testi-lelki jóbarátjának kezességével”, tizenkét havi törlesztésre.

Berci ekkor töltötte be huszonnyolcadik évét. Itt kezdődik az a boldogság, melyhez foghatót eddig még nem láttam sehol. Mert azóta csakugyan boldog. Arca nyugodtabb, nyíltabb, nyájasabb, önérzetesebb, még értelmesebb is. Állandóan sugárzik valami túlvilági örömtől.

Amit akart, azt minden poklok, minden ármánykodások ellenére is megvalósította. Nincs semmije, de van motorcsónakja, egy pompás, kéthengeres, hat lóerős motorcsónakja.

Nyáron, minden évben, egész szabadságos hónapját a Dunán tölti. Szeldeli a hullámokat, versenyez a regattákkal, elhagyja a bécsi gőzhajót, röpköd a víz sisergető taraján, előre-előre, egyedül, mert motorcsónakját félti, nem szívesen vesz rá idegent, még testi-lelki jóbarátját sem, mindig maga olajozza gyönyörű sárgaréz csapjait, mindig maga tisztogatja isteni szelepeit.

Vezeti a motorcsónakot. Milyen ostoba is voltam, amikor azt tudakoltam tőle, hogy hová vezeti? Csak vezeti. A vágyai végtelenjébe vezeti.

Még késő ősszel, ködben, esőben is ott kalandozik a Dunán, szombaton s egész vasárnapon, s mihelyt kitavaszodik, siklik a hajnalban, az éjszakában hivatali órája előtt és után. Motorcsónakján egy szürke, de boldog, nagyon boldog magánhivatalnok ül.

Ha köhögnek és sírnak a gyermekei, arra gondol, hogy van neki egy motorcsónakja. Ha látja, hogy halántéka deresedik, hogy feje búbja kopaszodik, hogy felesége is vénül, csúnyul, sava-nyodik, ha otthon kenyérgond miatt nyafognak, ha édesanyja mosás után a derekát fájditja, ha a napa különböző színű szemölcsseit bibirkálja, ha a hallgatag erdélyi menekült zsarnokoskodik vele, és a cigarettaárusításból kifolyólag kínos pénzügyi viták támadnak, arra gondol, hogy neki van motorcsónakja. Ha mások lenéznek és megvetik, ha a gyárban lüszter karvédővel bebugyolálva körmöl, ha unos-untalan eszébe hozzák, hogy ő senki és semmi, aki nem szoroz és nem oszt a társadalomban, csak hivatalában szorozhat és oszt a rogyásig és meggebedésig, arra gondol, hogy van neki motorcsónakja, s azoknak, akik zsigerelik, kutya se veszik, megrugdossák, nincs is motorcsónakjuk. Ha télen a Duna arasznnyira befagy, s a hó egy méternyire földi el a jégkérget, ha sötétség takarja el még a híd pilléreit is, úgyhogy nem látni

vizet sem, melyen olyan nagyszerű bolyongani, arra gondol, hogy semmi se tart örökké, márciusban megindul a zajlás, mindig és mindenütt csak arra gondol, hogy van neki motorcsónakja.

Évek óta figyelem, bámulom ezt a boldogságot, mely nem apad, nem csökken, hanem egyre növekszik. Ezt még a beteljesülés sem ölte meg. Ezért mertem megkockáztatni azt a véleményemet, hogy Weigl Berci boldog ember, talán a föld legboldogabb embere.

Az igazi boldogsághoz nem is kell sok: csak egy jó rögeszme kell hozzá, meg egy jó motorcsónak.

1930

SZEGÉNY ASSZONY

1

Amint faluztam, megszállottam egy parasztkunyhóban, a szegény asszonynál.

A földes szobában csak egy nyoszolya volt, meg egy szék. Este kértem valami takarófélét.

- Nincs nekünk semmink - mondotta a szegény asszony -, szegények vagyunk.

- Hozzon valamit onnan a másik szobából.

- Az a másik vendégé lesz, aki majd jön. Nem a miénk ez a ház se. Csak mink adjuk ki. Ha valamit hibázunk, akkor elvesztjük a kenyerünket.

- Ebből élnek?

- Ebből.

- Adjon gyertyát.

Gyertyájuk se volt.

Elszalasztottam a boltba. Hozta a gyertyát, meggyújtotta. A gyertya aranyfényében írást tartott elém, a boltos tanúsítványát, az igazolta, mennyit fizetett a gyertyáért. Aztán elém tette a pénzt, melyet visszahozott: két fillért.

Még sohasem láttam, hogy valaki így fogott volna kezében két fillért.

- Jó, tartsa meg - szóltam, aztán lefeküdtem.

2

A kukoricahéjjal tömött szalmazsák olyan kemény volt, hogy egész éjjel csak hánykolódtam rajta, amíg a közepén mély gödröt nem vájtam. Ebben feküdtem hajnalig, mint egy sírban.

Fölöttébb kellemetlennek találtam a népiességet. Reggel ezt mondtam a szegény asszonynak:

- Nézze, én inkább átmegegyek ide a telepre, a szállóba. Itt a szoba ára. Ez meg a magáé - odalöktem ötven fillért, borraavalóul.

A szegény asszony az ötven fillérre nézett, aztán az arcomra. Megköszönte.

Valóban igen szegények voltak. Öten laktak a konyhában. A szegény asszony ura, egy sánta ember, aki néha targoncán szállított csomagokat ide-oda, aztán a szegény asszony, aztán három apró gyerek. Negyedik gyereke most volt úton. Jövő hónapra várta.

- Hát ez mi? - kérdeztem.

Szarka csörgött az összeeszkábált fakalitkában. Nagyon szerették ezt a csúnya szarkát is. Mert nekik nem volt elég ennyi élet. Még más élet is kellett nekik. Mindig élet, élet, hogy szeressék.

Amikor kifelé mentem a konyhából, odaszóltam a szegény asszonynak:

- Hozza ezt utánam.

Kezébe tettem csöpp kézításkámat. Oly könnyű volt, hogy akár a kisujjamon is elvihettem volna a szállóig, vagy száz lépésnyire lehetett ettől a kunyhótól. De, gondoltam, hadd keressen még a szegény asszony.

Az boldogan vitte. Meztelen talpa tapiskolta a poros utat. Nem szólt semmit. Időnként rám sandított. Éreztem, hogy tekintélyes úrnak tart.

A szállóban átadtam neki egy szennyes ingemet meg két zsebkendőmet, hogy mossa ki.

- Várjon - állítottam meg az ajtóban -, itt van a csomagért.

Egy pengőt nyomtam a markába.

Ennek úgy megörült, hogy már meg se köszönte, csak szaladt vele, szaladt, hazafelé.

Másnap hozta az inget meg a két zsebkendőt.

- Mibe kerül?

- Három pengő - szólt egyszerűen.

Sokalltam, de kifizettem.

Harmadnap ismét benyitott. Ezt mondta:

- Víz is készítettem.

- Miféle vizet?

- Mosdani.

- Mikor?

- Akkor, amikor ott tetszett hálni.

- Ja igen. És mit akar?

- Tessék azt is kifizetni.

Egy kissé elhültem.

Ez a szegény asszony nem értette, hogy megszántam őt és gyermekeit, hogy részvétet éreztem irántuk és a szarkájuk iránt, hogy megesett rajtuk a szívem, csak azt képzelte, hogy hülye vagyok, hogy könnyelmű fráter vagyok, aki szórja a pénzt, hogy dúsgazdag nábob vagyok. Ezt bizonyára megállapították otthon. Itt a „szerencse”, ki kell használni. Talán hamarosan holmi nemzetközi szállodát akarnak alapítani az én pénzemből, vagy villamos mosóműhelyt, vagy egész fürdőtelepet, nem tudom. Mindenesetre nagy terveik lehettek velem.

Szomorúan meredtem magam elé. A szegény asszony csak mosolygott a sárga fogával, a sárga mosolyával. Nem vitakoztam. Kiegyenlítettem a mosdóvíz árát, mely minden eddigi összeget túlhaladott. Végig kellett játszanom a játékot, abban a modorban, melyben kezdtem. Különben is azt hittem, hogy utoljára látom.

De csalódtam. Néhány nap múlva még egyszer fölkeresett.

Zavartan kezdte:

- Egy barackot is meg tetszett enni.

Csakugyan, emlékszem. Estefelé a konyhájuk előtti fa alatt találtam egy sárgabarackot, melyet levert a vihar. Belé is haraptam, de kiköptem. Zöld volt és savanyú.

Ezt a barackot akarta kifizettetni velem. Csöndesen kitessékeltem.

Azóta nem láttam többé, de sokat gondolkozom felőle. Gyakran furdal a lelkiismeret, hogy én mételyeztem meg őt alamizsnafilléreimmel, melyek bűnt fiadzanak, romlást kamatoznak, oly örületet, melynek nincs határa.

Azelőtt nyilván eléggé boldogan éldegéltek a nincstelenségükben, a szarkájukkal együtt. Én ébresztettem föl őket. Nem lett volna helyesebb, ha egyszerűen továbbállok, s búcsúzóul legföljebb megsimogatom legnagyobb fiacskájuk haját? Talán helyesebb lett volna.

Gyönyörű az irgalom bibliája, de veszedelmes. Sohase tudjuk, hogy jótetteinkkel micsoda rosszat művelünk. Cselekedni mindig veszedelmes. Legalább mesterem, Lao Cse, a kínai bölcs ezt vallja. Szerinte az igazi jóság közönyös, az igazi okosság néma. *Légy tiszta és csöndes* - hirdeti. Még megszólalni is veszedelmes.

Ő állítja ezt, az *Agg Fiú*, aki minden halandók között a legjobb, a legokosabb, a legérettebb volt, s mindjárt ősen jött a világra, mert édesanyja nem kilenc hónapig hordozta szíve alatt, hanem - szavahihető tanúk szerint - kerek hatvankét esztendeig.

1930

BONCOLÁS

Mindenkinek jó lélekkel azt a tanácsot adhatom, hogy ne menjen arra a pályára, amelyre szeretne. Mert akkor előbb-utóbb kiábrándul belőle.

Megtörténhetik ugyan, hogy csöndesen megöregszik mellette, mint a felesége mellett. Esetleg a társadalom segédkezésével meg is ülheti vele az ezüstlakodalmát vagy az aranylakodalmát. De alapjában nem sok örömet lel benne.

A bölcs ember sohase törvényesíti szerelmét. Így holta napjáig megőrzi. Természetünk tudni-illik gyarló. Csak olyasmért rajonghatunk igazán, ami nem a miénk, amit nem egészen értünk, nem egészen ösmerünk. Ezzel örökre kacérkodhatunk. Esetről esetre hűtlenné is válhatunk érette törvényes hitvesünkhöz, akihez eskü köt. Micsoda boldogság ez.

Pont így voltam én az orvostudománnyal is.

Orvos szerettem volna lenni. Már mint kisfiú doktort játszottam. Gyógyítottam húgom bábuait és a ház kutyáit. Pedig nagyon féltem az állatoktól. Messzire elkerültem őket, különösen este. De ha egy kutyának szét kellett feszíteni a száját, hogy hashajtót öntsek belé, vagy egy kandúrnak be kellett kötni a véresre mart hátgerincét, rettenthetetlen bátorsággal vállalkoztam rá.

Gyakorlati készségemmel csak elméleti tudásom vetekedett. Olvasni se tudtam még rendesen, s máris belebújtam egy lexikonba, és anélkül hogy észrevettem volna, kitűnően megtanultam az összes nyavalyák tüneteit. Izgatott mindenféle betegség. Miért? Azért, mert az elmúlás izgatott. Ha a halál rejtelmes szobájába nem nyithattam be - ez itt senkinek sem adatott meg -, legalább a halál előszobájában ácsorogtam.

Nagyon korán boncoltam is, eleven és döglött állatokat. Ezzel bizonyára félelmemet iskoláztam. Hamarosán rájöttem, hogy a félelemnél is rosszabb a megijedés - a félelemnek ez a villámütése -, s hogy élénk képzeletem mindent ezerszeresen sötétebbnek fest, mint a valóság, és hozzá képest a valóság legtöbbször majdnem derűs, sőt megnyugtató. Ennélfogva rászoktattam magam, hogy alázatosan elzarándokoljak a baj kútforrásához, hogy farkasszemet nézzek mindennel, ami szörnyű, riadalmas és förtelmes, s megbarátkoztam a pusztulás és rothadás legkülönbözőbb formáival, melyeken mintegy csak hűtözött, enyhületet keresett rémlátó fantáziám.

Pogánynak születtem, annyi bizonyos. Mióta eszemet tudom, utáltam a mítoszokat, a különböző hitregéket, különösen a keleti hitregéket, melyeknek zavaros bárgyúsága annyira meghamisítja az élet egyszerű és fősleges tragikumát, hogy az olyan lesz tőle, mint holmi cifra és olcsó bazár. A meséktől is őszintén undorodtam. Düh fogott el, ha a kis, édes tündérekéről hallottam. Nem mintha a tündérek csodálatos tettein ütközött volna meg értelmem. Csak szegényeseknek, unalmasaknak találtam őket. Az én tündéreim inkább a baktériumok voltak, melyek szintén láthatatlanok, de sokkal hatalmasabbak. A pestisbaktériumról például többet ábrándoztam, mint más gyermek Tündér Ilonáról.

Szerencsére édesapám nem az orvosi szakra íratott be, hanem a bölcsészetre. Ilyen módon szűzen, érintetlenül maradt meg bennem az orvostudomány iránti szerelem. Ünnepe volt számomra, valahányszor megszökhettem a bölcsészeti előadásokról. Ezeken a tanár régi költők semmitmondó életét tárgyalta, és születési adataiból, házassági leveleiből jobb ügghöz méltó buzgalommal azt igyekezett megállapítani, hogy jött létre ez vagy az a remekművük. Ilyen erőfeszítést már akkoriban is nevetségesnek, hiábavalónak tartottam. Otthagytam hát a tanárt,

hadd üsse bottal egy tovatűnt lángelme nyomát, s elszaladtam orvosnövendék barátaim közé, akik véd- és dacszövetségben állottak velem.

Mindig ügyesen becsempészték. Fehér orvosi köpenyt adtak rám. Ebben szabadon kalózkodhattam. Közéjük elvegyülve értő-közönyös arccal figyeltem a különböző műtéteket, leplezve halálos érdeklődésem. A műtőben a kloroform édeskés szaga terjengett, s az éter illata is, mely agyvelőmig szűrt, mint holmi kutatótű. Egymás után tolták be a már „kikészített” betegeket. Egy szakállas politikus - valóságos belső titkos tanácsos volt - a kloroformos sisak alatt puffadozó, hullámzatosan emelkedő hassal hörgött és rőfögött, mint disznó az öléskor. Láttam egy halovány, szőke asszonyt, anyaszült meztelenül, akit a férjén kívül még senki se láthatott így. Ezüstfehér volt a teste.

Tudtam, hogy ez tilalmas és illetlen. Azt is tudtam, hogy erkölcstelen. Nem kétkedtem abban, hogy a tudomány joggal akadályozza meg az illetékteleneket, hogy az emberi szenvedés e templomában kuktáskodjanak. De én ezzel nemigen törődtem. Húszéves fejemmel kinevettem az öreg, fontoskodó társadalmat. Lelkiismeretem se nagyon bántott. Helyesen vagy helytelenül, azt képzeltem, hogy az én célom, mely az érzéklés eszközeivel mindennek a mélyére akar hatolni, van olyan fontos, mint az övék, s erkölcsöm magasabb, holott külső megnyilatkozása csak holmi kotnyeles, szemtelen kíváncsiság.

Gyakran eljártam a boncolótermekbe is, ahol alacsony bádogasztalokon egy-egy gazdátlan comb hevert, mint a mészárszékekben. Itt orvosnövendék barátaim az izmok tapadását, a csontok nevét találgatták. Én azonban, akit nem zavart a szaktudás, kedvemre képzelődhettem.

Sohase felejttem el „első boncolásom”.

Egy májusi reggelen bevitték a kórbonctanra. A boncolóasztalon már ott volt a hulla, melyet a fagyasztókamrából hoztak föl. Huszonhárom éves fuvaros volt. Két nappal ezelőtt, déli egy órakor lefordult a bakról, ostorával a kezében, és szörnyethalt.

Hazudnék, ha azt állítanám, hogy ijesztő volt. Hátravetett fővel, nyugodtan feküdt előttem. Szemét bezárta, keményen. Haja kurtára volt nyírva nullásgéppel. Orra szabályosan ívelt. Teste márványosan fehér, határozottan szép, délceg, mint egy görög bajnoké. A természet ezt a szervezetet - legalább láthatólag - nem huszonhárom évre tervezte, hanem hatvanra-hetvenre.

Hasán tenyérszerű világoszöld hullafolt. Tomporán, mintha megégette volna, még egy vörös hullafolt. Csak ez jelezte, hogy nem él.

A tanár kijelentette, hogy „fel fogja tártani”. Ez gyorsan ment. Éles késével egy pillanat alatt fölmetszette a bőrt a nyaktól a köldökig, s a hólyagból aranysárga nedű csurgott, a húgy. Csodáltam az emberi bőr erősségét és keménységét. Nagyszerű takaró ez. Arra gondoltam, hogy voltaképp csak bőrünk különbözik el a többi emberektől, az egyéniségünk országhatára, jelezve, hogy eddig és ne tovább, hogy itt önálló lény kezdődik, aki belemagasodik a világ-egyetembe, mindenkitől függetlenül, mint külön világ. Mindez igen furcsa volt.

A kés úgy vágta a bordákat is, mint a vaját. Feltűnt a szív, ez az óriási vörös izom, a tüdő, ez a rózsás-szürke lebeny. A máj, amint szétszeletelték, a szerezsendió kacskaringós ábráit mutatta. Láttam a hasnyálmirigyet, a vakbelet, a gyomor tömlőjét, melyből parajzöld gyomorpép folyt ki, a fuvaros utolsó ebédje. Kiragadták a nyelvét a száján keresztül, a gégejét is, rendkívül ügyes, majdnem világfias rándítással, mintha csak egy nyakkendőt bontanának széjjel. Beleit kis márványasztalkára rakosgatták, s amíg keresgéltek bennük, a szolga gumicsővel vizet

csorgatott rájuk. A mellkosárból több liter vért mertek ki, melyet később nagy szivacsokkal itattak föl.

Ez jutott eszembe: miért ismétli a természet, már évezredek óta, mindig ugyanezt a mintát oly aggályos pontossággal? Annyira bevált ez? Vagy nincs más ötlete? Mindenesetre cudarul egyenlőnek éreztem itt magam minden emberrel. Ez nem fájt. Csak némi alázat fogott el. Afféle gyári árunak éreztem magam. Közel sem oly jelentősnek, mint otthon, amikor verseket írtam.

Tizenöt perc múlva a boncolás befejeződött. Mint a fináncok, akik a vámvizsgálatnál összevissza turkáltak egy bőröndöt, a megszokottság bizonyos gépies kegyeletével, de elég gyorsan visszarakták a szerveket, lehetőleg arra a helyre, ahonnan kivették. Nem hittem, hogy még valaki - egy alvilági vámhivatal vagy más, előttem ismeretlen, magas hatóság - törődni fog ezzel a szegény halandóval, az idők végezetéig.

Máris varrta a szolga a fölhasított bőrt - mert ez csak az ő dolga volt -, hosszú tűvel, vastag cukorspárgával. Hat-hét öltést tett rajta. Közben a fej ingott. Az állkapocs is mozgott kicsit, mintha beszélne. Aztán az orr hirtelen vérezni kezdett. Ezt vattával dugták be.

Még vártam valamit. Valami *happy end*-félét vártam. De ez nem történt meg.

Akkor kimentem a kertbe.

Itt orgonabokrok virágoztak. Orvosnövendékek álldogáltak egy csoportban. Magoltak a szigorlatra. Kezet fogtam egy kék szemű, sovány orvostanhallgató-nővel. Elkísértem az előadóteremig.

Ezen a reggelen nagyon vidám voltam, és nagyon komoly. Azt éreztem, hogy a földön elhagyatott vagyok, felelőtlen és szabad, s azt tehetek, amit akarok. Azt éreztem, hogy a halál semmiség, és az élet is éppoly semmiség.

De azt is éreztem, hogy élni a legnagyobb dolog, és meghalni - az a tény, hogy egyszer végképp megsemmisülök - a legszörnyűsegebb valami, amivel szemben - sajnos - mindmáig se sikerült végleges álláspontot elfoglalom, mint azoknak, akik nálam mélyen érzőbbek, eszesebbek vagy becsületesebbek...

1930

STRUCCPOLITIKA

Szívfacsaró látvány ez a sok munkanélküli.

Hasznos, képzett emberek lézengenek köröttem, lógatják a kezüket, alszanak az utcapadokon. Senkinek se kellenek. Naponta írásbeli bizonyítványt kapnak arról, hogy fölöslegesek a világon. Nehéz ilyesmit elviselni.

- Mit törődik vele? - feddett az orvosom. - Ezen sem ön, sem én nem segíthetek. Talán más se. Kár tehát idegeskednie. Teljesen hiábavaló. Menjen pihenni. Szórakozzék kicsit. Ne törődjék vele.

Megfogadtam tanácsát. Tényleg, legokosabb nem látni azt, ami fáj.

Elutaztam egy fürdőhelyre. Beledugtam fejemet a homokba. Struccpolitikát üztem.

Ragyogó délután érkeztem meg. Az ég kék volt, a víz zöld.

Elégedetten vettem tudomásul, hogy itt általában minden az, ami. Például a tó itt tó volt, és a tónak nem kellett teknőnek vagy mosdótálnak lennie. A fa is fa volt. Mindegyik fának volt állása.

Állástalan rigót se láttam. A rigók - akár hiszik, akár nem - mindnyájan mint rigók fűtyöltek az erdőben. Sőt a kutyák is futkároztak, ugattak, megmarták a nyaralók gyermekeit. Szóval teljesítették kötelességüket.

Épp ezért kitűnően mulattam.

Másnap reggel bekopogtatott szobámba egy fiatalember, aki cirkuszi egyenruhába volt öltözve.

- Alázatos tisztelettel - köszöntött, azzal az új divatú üdvözléssel, mely mindjárt fölforralja vérem, mert nem fér a fejembe, miért viseltetik egyik ember a másik iránt minden különösebb ok nélkül „alázatos tisztelettel”.

- Mit akar?

- Méltóztassék talán cirkuszjegyet venni.

- Nem veszek.

- A legalázatosabb tisztelettel esedezem. Én vagyok tudniillik a cirkusz szolgája. Sajnos, most ebből kell élnem.

- Különben micsoda?

- Kertész, de a mai szomorú viszonyok között...

Minthogy még soha életemben nem láttam olyan kertészt, aki cirkuszszolga lett volna, sietve vásároltam egy cirkuszjegyet.

Ettől kezdve azonban nem mertem a kertészre tekinteni, aki a parkot ápolta, mert attól tartottam, hogy ő meg állástalan cirkuszszolga.

Délben egy rendkívül rokonszenves, magas, szőke pincér szolgált ki. Worcester-mártással kínált. Meglepődtem, milyen hibátlan angolsággal ejtette ki ezt a szót.

- Angoltanár vagyok - rebegte, mikor borraivalót adtam neki -, angol-német szakos. Londonban és Berlinben tanultam. Négy éve „elkészültem”, a szó legszorosabb értelmében. Egyelőre, úgy látszik, még pár évet kell várnom kinevezésemre. Négyszázan vannak előttem, idősebb kollégák, sokgyermekes családapák is.

Délután arról értesültem, hogy kávéházi pincérem a békében egy erdélyi városban főispáni titkár volt. A főpincérről semmit se tudtam meg, de abból, hogy oly villámgyorsan számolt, azt következtettem, hogy legalábbis a felsőbb matézis egyetemi professzorával álltam szemközt.

Őszintén szólva, undorodtam ezektől a lángelméktől, akik kivétel nélkül több diplomával rendelkeztek, több nyelvet beszéltek, s tudtak kettős könyvvitelt, gyorsírást és gépírást is. Végre nem bosszankodni jöttem ide, hanem üdülni, felejtetni. Hacsak tehettem, elkerültem őket, futottam előlük.

Estefelé kísértáltam a tópartra.

Ott egy motorcsónak vesztegelt.

Benne a csónakos ült, valami őszbe csavarodott, elhanyagolt alak, mezítláb, csíkos hálóingben, rongyos téli nadrágban, melyet vastag cukorspárgával kötött dereka köré.

- Mehetünk, barátom? - kérdeztem tőle.

- Igenis, parancsára.

Benn a tó közepén üdvözöltem a szabad természetet, a hegyeket, a csillagokat, melyek fenn az égen örök állást kaptak.

Már-már boldog voltam, mikor a motor egyszerre pukkant: bedöglött.

- Na - idegeskedtem -, most itt alhatunk.

- Kegyeskedjék teljesen nyugodtnak lenni - szólt a csónakos. - Csak egy kis motorhiba. Tüstént kijavítom.

- Hát maga ért hozzá?

- Hogyne, kezit csókolom - mondta. - Végzett gépészmérnök vagyok, kezit csókolom.

Éjszaka lidérces álmom volt. Azt álmodtam, hogy Rubens mázolja ki szobámat, és királyok tisztogatják cipőmet. Reggel hazautaztam.

1930

FÜST

1

Amint este ül a lámpánál, betűt betűre vetve, vékony, éles csöngetést hall.

Leteszi tollát, figyel.

Valahol csöngetnek. De nem kívül, hanem belül, őbenne. Csöng a füle. Meddig tart ez? Percek múlnak.

A csöngetés nem szűnik: nem erősödik, nem gyöngül, mindig ugyanaz.

Rettenetes ez a makacs, hosszú csöngetés.

Mintha vészcsengő berregne, jelezve, hogy abba a zárt palotába, melyet testének neveznek, alattomos veszedelem közeledik, valami betörő, valami gyilkos, aki hamarosan végezni fog majd vele.

Csak nem a halál csönget?

2

Rápillant bal kezére. Mutatóujja meg a nagyujja közt észreveszi a cigarettát. Mihelyt fölébred, a fogai közé harap egyet, s az utolsót akkor köpi ki, amikor az ágyba dől.

Hányadik ez ma? A harmincadik. Nem, a negyvenedik.

Mindezt előre megjósolták neki. Orvos barátjai részletesen leírták a tüneteket: a szédülést, az érgörcsöt, a fülcsöngést is, ezt az ijedelmes csöngetést.

Fölugrik a székről. Még mindig csöng a füle. Lehet órákig, napokig, évekig hallgatni ezt a förtelmes muzsikát? Inkább föbe lövi magát.

3

De nem: élni fog, egészségesen, becsületesen, okosan.

A cigarettát, melyet reszkető ujjai között szorongat, mint bűnjelet, magasba emeli, szemügyre veszi, aztán beledobja a vízzel telt hamutartóba, melyben még sok-sok csonk úszkál, a mai nap dohányabrákja. Nem is negyven, hanem ötven.

Ez volt az utolsó cigaretta az életében, a legutolsó cigarettája.

Nézi, amint bíbor parazsával belesercen a vastag, barna lébe, imbolyog benne, aztán lassan megfullad. Micsoda csömörletes főzelék. Ilyen sötét, ragacsos lehet az ő nikotintól megmérgezett vére is.

Kétségtelen, hogy az öngyilkosságnak nem a legkellemesebb módja a dohányzás. Van ennél fájdalomtalanabb, gyorsabb is.

Schopenhauer joggal vetette meg a dohányzókat. Bamba csecsemők ezek, kik úgy szopják a dohányrudacskát, mint holmi keserű emlőt.

De vajon tud-e majd dolgozni nélküle ő, aki már több mint harminc éve megszokta? Bárgyú kérdés. Musset cigarettázott, Aiszkhülosz azonban nem cigarettázott.

Mindez fölöttébb megnyugtató, csak a füle ne csöngene oly veszetten.

Arca fehérebb, mint írópapírja.

Berohan a fürdőszobába, nyitja a vízcsapot, alá tartja fejét. Ha a tűzoltótrombiták rivallanak, oltani kell a tüzet. Utána valamivel jobb. Fülel a négy égtáj felé. Úgy rémlik, hogy a csöngetés megszűnt. Vagy csak képzelődik?

Egy kissé lecsillapodva átsétál a másik szobába. Ott a felesége meg a fia olvas az asztalnál. Leül közéjük.

- Nagy újságot mondok - szól ünnepélyesen. - Leszoktam a dohányzásról.

- Mikor? - kérdezi felesége gúnyosan.

- Ebben a pillanatban. Soha többé nem veszek szájamba cigarettát, amíg élek.

Az asszony mosolyog. Hányszor hallotta már ezt tőle.

- Most azonban nem tréfa. Tudniillik az előbb kissé megijedtem - vall töredelmesen, mert jólesik vádolni magát. - Egyszerre csöngeni kezdett a fülem. Legalább tíz percig csöngött. Azt hittem, megőrülök.

- Lásd - szól a felesége -, lásd. Én hiába beszéltem. Az, amit te művelsz a szervezeteddel...

- Helyes - szakítja félbe az asszonyt, mert a vád már nem esik jól. - Szóval vége.

- Sápadt vagy.

- Talán adjatok egy kis tejet.

A fehér, émelyítő folyadékot, melyet gyermekkorától, lassan kortyolgatja. Közben arra gondol, hogy Aiszkhülosz tejet ivott, Musset azonban feketét. Így biztatja magát hangosan:

- Eztán a feketének is vége. Reggelire, ebéd után, ozsonnára tejet iszom. Azonnal dobjátok ki összes cigarettáimat. Nálunk többé nincs cigaretta. Vendégeknek sem.

Odahozatja dohánydobozát, melyben vagy négyszáz cigaretta szunnyad, gondosan fölraktározva, arra az eshetőségre is, ha például házát körülzárnák, ostromolnák, s kívülről nem szerezhetne dohányt.

Átadja a szobaleánynak, hogy holnap reggel korán mind ajándékozza el, s az máris viszi a konyhába a cigarettákat, újságpapirosba csomagolva.

Ő pedig óriási, mahagóni dohánydobozát sürgősen kinevezi levélszekrénynek.

Elhatározásától megedződve, frissen lép dolgozószobájába. Becsületesnek, tisztának érzi magát. Száz évig akar élni. Látja, amint ősz hajjal, bőrsaruban, meztelen térdde mereng unokái közt, s pásztorkölteményeket írogat a lugasban.

Alighogy leül íróasztalához, elsápad. Ismét hallja azt a vékony, éles zajt, mely mint valami rovar zürrög, rácsálja agyvelejét. Leheveredik a díványra. Ott halkabban hallja, de azért hallja.

Ennek a fele se tréfa. Ágyba, hamar, lefeküdni. Jeges tömlőt a szívére, a fejére borogatást, orvosért, orvosért.

Az orvos nyugodt, bölcs ember, hallgatja panaszait. Elégedetten bólogat, mintha örülne, hogy a tünetek annyira egybevágnak azzal, amit hajdan az egyetemen tanult.

- Naponta ötven cigaretta - ismétli nyájas mosollyal -, néha egy-két szivar is, ülő életmód, semmi testmozgás, éjszakázás, izgalmak. Mit csodálkozik ezen? Azon kellene csodálkoznia, hogy nem előbb jelentkezett, és nem végzetesebb formában. Örülünk, hogy még idejekorán elcsípjük a bajt. Tehát semmi dohány, föltétlen nyugalom és tej, tej, tej.

Másnap már kutya baja.

Tejben-vajban fürdik. Rozskenyeret reggelizik sajttal, ebédre tejet iszik, ozsonnára aludtetej, tejfölt. Olyan szagot áraszt, mint egy juhakol.

Az utcán szánakozva nézi azokat a vad indiánokat, akik bűzös dohánylevelet égetnek szájukban. Micsoda sivár lelkek. Érintkezhet ezután velük? Megbocsátóan elhatározza, hogy azért érintkezni fog velük.

Este meggyújtja lámpáját, dolgozni akar. Homlokát kiveri a halálos verejték. Megint hallja. Csöng a füle, a koponyája, az egész teste.

Most már nem idegeskedik. Próbálja megszokni. Lógatja a fejét, rámered üres kéziratpapíraira. Beletörődik a változhatatlanba. Órákig figyel erre a rettenetes zenére, mely arra inti, hogy nemsokára el kell majd innen mennie.

Benyit a fia, hogy lefekvés előtt elbúcsúzkodjék. Nem panaszkodik neki. Megcsókolja, bágyadtan int utána, mintha atyai áldását adná rá.

Fia kifelé menet a szoba közepén megáll, hallgatódzik. Ezt kérdezi: - Mi zúg itt?

- Itt?

- Igen, itt.

- Hát te is hallod?

Keresni kezdik a láрма forrását, mint amikor „tűzet-vizet” játszanak. Az ajtónál alig hallani.

- A lámpa - kiált a fia -, az íróasztalod lámpája. Ez muzsikál. Rossz a kapcsolója.

Eltűjtják: akkor nem hallanak semmit. Meggyújtják: akkor újra hallják.

11

Összevissza öleli fiát, kacag és ugrál örömeiben. Másik lámpát tesz íróasztalára. Órákig dolgozik mellette. Úgy megy minden, mint a karikacsapás.

Éjfél után, amikor már mindnyájan alusznak a házban, pokoli vágy fogja el. Csak egy cigarettát, egyetlenegy cigarettát. De a szobalány reggel már mind elosztogatta. Eszébe jut, hogy van egy titkos doboza. Könyvtárlánya legfelső polcára rejtette el, könyvei mögé, ünnepi alkalomra. Török cigaretták, C. D. jelzéssel. Egy diplomatától kapta.

Mint a majom, mászik a könyvtárlétrán.

Jaj de édes ez a keserű füst. Szájpadrólása zugait úgy járja be, mint tömjén a templom fülkéit. Aiszküloosz nem cigarettázott? Musset azonban cigarettázott.

12

Pusztán ezt az egyet engedélyezi magának. Abból, ami történt, tanulni akar.

- A szenvedély - szaval - annál több örömet tartogat számunkra, mennél inkább fékezzük.

Elszívja cigarettáját, aztán keze öntudatlanul a második után nyúl. Már öngyújtója is lobog.

- Ne feledd - ijesztgeti magát -, hogy mennyire megrémültél. Az előbb a halál csöngetett be hozzád.

Eltűnődik, majd ezt mondja:

- Egyelőre téves kapcsolat volt - és rágyújt.

1930

SZEMÜVEG

Negyvenéves múlt. Alig néhány évvel. Eggyel vagy többel? Ne kicsinyeskedjünk. Szóval negyvenéves múlt, valamivel.

Éjszaka sokat cigarettázott, zárt szobában, hajnalig. Amikor másnap délben fölébredt, s kinyitotta pilláit, fájt a szeme. Kicsit viszketett, de égett is kicsit, mintha homokot szórtak volna beléje. Megdörzsölte a kezével, ásított. De akkor is fájt. Csak nincs valami baja a szemének?

Eddig azt se tudta, hogy szeme van. Megnézte a tükörben. Valamicskét véres volt. Ezen csodálkozott. De azon még inkább csodálkozott, hogy a szemével nézte meg a szemét. Milyen furcsa. A műszer vizsgálja a műszert. Olyan ez, mint az ismerettan, mely az aggyal igyekszik eldönteni, hogy ez a szerv mennyiben alkalmas a megismerésre. Vagy mint a lámpa, mely sötétben láthatatlan, de mihelyt meggyújtjuk, nemcsak a szoba lesz láthatóvá általa, hanem maga a lámpa is. Mindez furcsa volt.

Rohant, hogy megmutassa orvosnak. Az úton csupa szemet látott. Az embereknek nem is volt fejük, kezük, lábuk, csak szemük. Négy látszerézboltot vett észre, mely egyébként elkerülte figyelmét. A villamosban hirdetés lógott, melyen pápaszemes öregúr a szemüvegét dicsérte kéjes mosollyal.

Harsogó verőfény tűzött a kórházra. A szemosztályból egymás után jöttek ki a betegek, pislogva, hunyorogva, könnyezve. Mindnyájan zsebkendőt nyomogattak szemükre, mint temetések után szokás.

Fiatal, kedves orvos fogadta.

- Fáj - mondta neki. - Nem nagyon. Azt hiszem, semmi.

Az orvos belenézett a szemébe. Mélyen nézett bele, a szemével az ő szemébe, nagyon mélyen. Rossz írók szerint a szerelmesek néznek így a kedvesük szemébe. De azok egész másképp néznek, sokkal felületesebben.

- Tényleg - szólt a fiatal, kedves orvos -, semmi - s máris legyintett, mint akit nem érdekel ilyen potomság. - Egy kis kötőhártya-gyulladás. Jelentéktelen. Sokat dohányzott - aztán átnyújtott egy nyomtatott rendelvényt, hogy készíttesse el a patikában.

- Köszönöm - rebegte, és indulni akart.

Az orvos megállította.

- Különben jó a szeme?

- Kitűnő - és lélegzetet vett, hogy szokásához híven eldicsekedjék, milyen csodálatos, semmihez sem fogható szemmel áldotta meg a természet. - Olyan kitűnő, kérem, olyan kitűnő...

- Hány éves?

- Negyven. Elmúltam.

- Olvasson - szólította föl a fiatal, kedves orvos, majdnem szigorúan, majdnem hivatalosan.

A falon öt méternyi távolságban tábla fehérül eléje, azon betűk feketednek, kicsik és nagyok, szeszélyesen elszórva. Olvasni kezdett, folyékonyan, hadarva, hetykén, szemtelenül. Egyszer csak megbicsaklott. Kijavította magát, mintha pusztán a nyelve tévedett volna. Ismét olvasott. Végre zavarba jött. Megállt, lélegzetet vett, várt. Folytatta. De aztán újra megállt.

Az orvos elfordulva állt mellette, a földre pillantott, mint aki megszokta ezt a mókát, s unja is. Babrált valamit. Kezében sárgaréz szemüveg vázat tartott, melybe különböző üvegeket lehetett rakni. Belecsúsztatott két lencsét. Gyorsan az orra nyergére biggyesztette.

- Hát most?

- Ó - kiáltott csodálkozva.

Egyszerre kifényesedett előtte minden: a betűk közelebb ugrottak, a tábláról elrebbent a köd, az az őszi felhő, mely az imént még eltakarta. Megint gyermekkorának, ifjúságának aranytüzeiben ragyogott az egész világ.

- Mi ez? - kérdezte mámorosan, mintha ódát akarna szavalni a Fényhez. - Mi ez?

- *Presbyopia* - felelte a fiatal, kedves orvos, és mosolygott. Ebben a tekintetben is figyelmes volt.

Mondhatta volna magyarul: Így: „Aggkori messzelátás.” Vagy így: „Öregkori vaksiság.” Vagy esetleg így is: „Vénkori szemgyöngeség.” De latinul mondta. Finom volt.

Fölírta a lencse dioptriáját egy papírra, s figyelmeztette, hogy csináltassa meg a szemüvegét, pár évig használhatja, aztán majd erősebbet kell szereznie.

Miután elbúcsúzott az orvostól, künn az utcán így tűnődött:

„Lám, lám. Mi mindent meg nem érünk. Az első ábécéskönyv, az első hosszúnadrág, az első szerelem, és az első szemüveg. Sohase gondoltam erre. Azt hittem, hogy nem következik be. Hát a többiek, akik állandóan ablakon át nézik a világot? Azokkal nem törődtem. Úgy képzeltem, hogy szerepet játszanak nekem, végre hangulatos, hogy vannak köröttem szemüveges emberek is, mint a mesékben, nagy-nagy okulával. Úgy képzeltem, hogy fontoskodnak. Úgy képzeltem, hogy tetszelegnek maguknak, s azért viselnek szemüveget, mert rémesen jól áll az arcukhoz. Közéjük kerültem. Ezután előre fogok nekik köszönni: »Szervusz, testvér, tartsunk össze.« No, mindegy. A kisgyermekek közt is lesznek testvéreim.”

Megvásárolta a szemüveget. Hazasietett. Otthon azonnal föltette. Szép, fekete, csontkeretes szemüvege volt. Mustrálgatta magát a tükörben. A szemével, az üvegfényben csillogó szemével a szemét nézte és az arcát, és az arcán a remegő, alázatossá vált lelkét. Komoly volt, ünnepélyes. Boldogult édesapjához hasonlított. Jaj, mennyire hasonlított hozzá. Egy norvég lelkészhez is hasonlított, akinek arcképét évekkel ezelőtt látta egy képes újságban.

„Messzelátó vagyok” - szavalgatott magának -, mint a teleszkóp, melyet messzelátónak is neveznek. Messze látok, egészen a holdig, a bolygókig. A zöld ifjuncok csak azt látják, ami az orruk előtt van, nem veszik észre, ami távoli. Nincs távlatuk. Az én szemem már a nagy egységek összefogására rendezkedett be. Ez a bölcsesség jelképe.”

Egymás után szedegette le polcáról a legapróbb gyémántbetűkkel nyomtatott könyveket. Nem bírt betelni azzal az örömmel, milyen pompás szemüveggel olvasni.

Családjával vacsorázott. A többieknek föltűnt, milyen szótlan.

„Ez a rend - töprengett. - Csak azt nem tudom, vajon a világ távolodik-e el tőlünk ilyenkor, vagy mi távolodunk el a világtól, ösztönösen, attól a világtól, melyen annyi rondaságot láttunk. Messze tőle, messze-messze, minél messzebb, hogy csak nagy körvonalait, csillagközi helyzetét szemléljük. Lehet, hogy így van, lehet, hogy ez a dolognak mélyebb értelme. A szem védekezik. A lélek védekezik. Nem akar látni, minekelőtte örökre becsukódik. Beüvegesedik, aztán megüvegesedik. Bizony.”

Vacsora után lefeküdt. Derülten, nyugodtan heverészett az ágyban. Figyelte a mennyezeten a lámpa fényjátékát. Senki se volt körülte, de azért egyszerre hangosan mondta:

- Hát igen.

Eloltotta a lámpát. Sóhajtott, elaludt.

1930

AZ IDEGEN

Abban az időben a világ még nem volt egyetlen földfolt, melyet telefonok, rádiók hálózna át, s gépek röpködtek keresztül pár nap alatt. Minden ország, minden ember megőrizhette titkát. Kevesebbet utaztak, mint ma. Az utazás tovább tartott és többbe került. De azoktól, akik utaztak, nem kérték lépten-nyomon az útleveleket, az irataikat, s adataikat se vezették be azonnal mindenféle könyvbe. Akkor még akadtak vándorok, idegenek is.

Ő valami északi államból jött erre a tájra. Nem volt se norvég, se svéd, se dán. Ismeretlen nyelvet beszélt, melyet senki sem értett. Más nyelvet pedig nem tudott.

Abban a kis szállodában, melyben megszállott, jelekkel érintkezett a személyzettel. Délben, este, az étteremben magához intett egy pincért, kezébe vette az étlapot, rábökött - találmra - egy ételre. Amikor hozták, bólintott. Mindennel meg volt elégedve.

- Ki lehet ez? - tündöttek néha a vendégek, akik nap nap után látták.

De erre senki se tudott felelni.

Érdekes vagy különös semmi se volt rajta, csak az, hogy egyáltalán nem ismerték.

Ötven év felé járó csendes, szelíd úr volt, szerény, de nem félénk, inkább fáradt, inkább kiábrándult.

Ebédje, vacsorája végeztével egy darabig az asztalnál üldögélt, rágyújtott egy cigarettára, s amíg el nem szívtá, nézegette az étkezőket, személytelen, nyugodt tekintetével.

- De kicsoda ez? - vallatták egymást a szálloda pincérei, szobaleányai is, holott egyikük se szolgálhatott felvilágosítással.

Vonogatták a vállukat, és mosolyogtak.

Reggelente elment a városba sétálni. Lassan haladt az utcán, sohase sietett, sohase maradt el. Az étkezéseknél elsőnek érkezett. Rábökött az étlap egy pontjára és bólintott, fizetett és bólintott, eltávozott és bólintott. Külön szolgálatokat nem kért. Roppant igénytelennek látszott.

Így éldegélt a szállodában, majdnem egy hónapig.

Egyszer délelőtt - váratlanul - csöngetett. Még ágyban feküdt. A pincérnek, aki benyitott, jelekkel akart valamit értésére adni. Folyton a szívére mutogatott. Sápadt volt. A pincér orvosért szalasztott.

Az orvos kérdéseket intézett hozzá, előbb az anyanyelvén, majd más nyelveken, németül, franciául, angolul, de ő ezt nem értette. Csak egyetlen szót válaszolt, egyetlen, furcsa szót, olyan nyelven, melyet viszont az orvos nem értett.

Erre az orvos odanyúlt szívéhez, megragadta csuklóját, mindkét csuklóját egyszerre. Kereste verőerét. Már nem találta.

Az idegen nyugodtan feküdt, úgy, mint előbb.

De az orvos izgatott lett. Gyorsan, szinte kapkodva nyitotta ki táskáját, kivette belőle oltótűjét, beoltotta. Tudta, miről van itt szó. Sokat látott már ilyesmit, ami a világ minden táján, a földgolyó minden szögén döbbenetesen egyforma.

Várt kicsit. Újra beoltotta.

Félig hunyt szemmel, fehér arccal feküdt a beteg a fehér párnán.

Pár perc múlva kinyílt a szeme, leesett az álla. Az orvos csöngetett.

Előbb a pincér jött be, azután a szálloda tulajdonosa, azután néhány kíváncsi szobaleány, ki a folyosón meghallotta a hírt.

Körülállták az ágyát, és nézték.

A fiatalabbak nagyapjukra, nagyanyjukra gondoltak, az öregebbek az apjukra, anyjukra vagy egy-egy rokonukra, mert már mindnyájan találkoztak azzal, ami itt történt.

Most már megismerték őt. Most már tudták, kicsoda volt.

Ember volt, aki a földön járt, mint ők, és elment innen, amint majd ők is elmennek.

Többé már nem volt idegen. A testvérük volt.

1930

ÖNGYILKOS

Az öngyilkos három levelet írt: egyet vidéken élő édesapjához, melyben elbúcsúzik tőle, egyet a rendőrséghez, melyben bejelenti, hogy önkezeléssel vetett véget életének, egyet pedig az ismeretlenhez, aki majd megtalálja holttestét azon az erdei tisztáson, melyet már rég kiszemelt végzetes tettének végrehajtására.

Ezt a három levelet kabátzsebébe csúsztatta. Nézegette forgópisztolyát. Már napokkal ezelőtt megtöltötte hat golyóra, minden eshetőséget figyelembe véve.

Úgy tervezte, hogy majd éjszaka öli meg magát, amikor leszáll a sötétség. Még délután volt. Sütött a nap. De minthogy nem tudott mit csinálni itthon - vajon kicsoda olvassa el ilyenkor a délutáni lapok vezércikkjeit? -, lassan elindult, gyalog, az erdő felé.

Sovány, halvány fiatalember bandukolt a Körúton, kopottan, a rongyos barna ruhájában, az utolsó ruhában, melyet földi életében viselt. Üres kezekkel ment kifelé ebből a városból. Oda, ahova igyekezett, csak az életét vitte. Pusztán arra volt szüksége. Arra is csak azért, hogy kioltsa.

De nem volt egykedvű. Azon töprengett, fájdalmas-e a halál, s meddig tart az, míg a lélek eltávozik a test kapuján? Hiába hallott erről megnyugtató szakvéleményeket. Nem akart sokat szenvedni. Eddig úgyis épp eleget szenvedett.

Azt már elhatározta, hogy nem a szívébe lő, hanem a fejébe. De hová? Úgy mondják, a halántéknál is biztosabb a száj. Akkor a golyó széttroncsolja a kisagyat, s az öntudat azonnal megszűnik.

Amíg ilyesmiken tűnődött, az úrvezető hatvan kilométeres sebességgel robogott egy mellékutcán, merész ívben a Körútra kanyarodott, s az öngyilkosnak már nem maradt ideje, hogy a járdára ugorjék - pedig épp ugorni akart szegény -, a gépkocsi elütötte.

Az úrvezető fékezett, de már későn volt. Kétségbeesetten tántorgott ki a kocsiból. Letépte szemüvegét. Láta, hogy mit művelt.

Egy sovány, barna ruhás, rongyos fiatalember hevert a kövezeten, véres, sápadt arccal, halálra gázolva. De még élt. Mozgott.

Letérdepelt melléje, ráhajolt, hogy fölnyalábolja, s elvigye a legelső kórházba.

Az áldozat azonban integetett. Nyújtotta feléje a kezét. Amikor elkapta és megszorította, halk hangon ezt rebegte:

- Köszönöm.

- Nem értem - lihegte magánkívül az úrvezető.

- Köszönöm - ismételte erősebben -, köszönöm önnek.

Az úrvezetővel keringett a világ. Itt a halál torkában is gúnyolódik vele ez a szerencsétlen? Micsoda akasztófahumora van.

Erre az öngyilkos szinte dühösen a zsebébe nyúlt, maradék erejével előkotorászta három levelét, s átadta az úrvezetőnek.

Egyik egyenesen neki szólt: *Annak, aki megtalál.* Ebben közölte, hogy egyetlen vágya megszabadulni ettől az átkozott élettől, s szándékától semmi se tarthatja vissza. A másik két levelet a sarki rendőr vette át.

Mialatt riadtan nézegették ezeket a leveleket, az öngyilkos némán, csöndesen - alig néhány pillanat alatt - meghalt. Úgy látszik, nem szenvedett. Szája mosolygott.

Elvitte a hullakocsi.

Utána az úrvezető, zsebében az öngyilkos levelével, a rendőrségre hajtott, hogy igazolja magát.

Állapítsuk meg, hogy mindketten elég jó üzletet kötöttek.

1930

VERŐFÉNY

Mi is sokat küszködtünk. Különösen eleinte. Nem panaszkodom. Hiszen tudom, hogy mások is. Talán még inkább. Tudom, tudom.

Különben én meg az uram kezdetől fogva fölényel néztük az egészet. Mi az ördögöt tehattunk? Nevettünk rajta. Elseje előtt azon mulattunk, hogy elképzeltük, mi mindent fog levonni a pénztáros a fizetésből. Nyugdíjra, előlegtörlesztésre, biztosításra, illetékre, póttílletekre stb. Elseje után viszont azon mulattunk, hogy a pénztáros - rémképeinket túlszárnyalva - olyan tételeket is lecsippentett, melyekre mi nem is gondoltunk. A legnagyobb írónak sincs olyan képzelete, mint egy pénztárosnak.

Szóval, mire a fizetés kezünkbe kerül, oly kicsiny lett, hogy úgyszólván csak górcsövön lehetett meglátni, akár egy baktériumot. „Be kell osztani”, mondogatta az uram. Ebben felülmúlhatatlanok voltunk. Állandóan közmondásokkal, aranyköpésekkel traktáltuk egymást. *A szegénység nem szégyen. Fő a becsület.* - sokat röhögtünk ilyesmiken. Télen, mikor néha meg voltunk híva, s éjfél után egy felé kiléptünk az utcára, vártuk az utolsó villamost, de már régen elment. A havas esőben átázott cipőnk talpa, a jeges szél fülünkbe füttyült. Sóvárogva pislogtunk az elcikázó gépkocsikra. De jó lett volna fölszállni valamelyikre. „Mit tesz ilyenkor egy önérzetes magánhivatalnok?” kérdezte az uram. „Gyalog megy haza”, válaszoltam. „Mégpedig önérzetesen”, tette hozzá az uram.

Hát igen. Reggelenként én vásároltam be a csarnokban. Ekkora tököket vittem haza, ilyen nagyokat, ni. Majd leroskadtam alattuk. Mégse szálltam villamosra. A csarnok elég messze volt tőlünk. Huszonöt perc járásra. Cselédet sohase tarthattunk. Magam takarítottam, magam keféltam a padlót. Ez nem is volt rossz. Legalább sohase híztam el. Nem kellett táncornára járnom, villamos *massage*-ra, mint azoknak az úriasszonyoknak, akik idő előtt elhíznak, s a táplálkozásukra ugyanannyit költenek, mint soványodásukra.

Csak egy fájt nekem is, az uramnak is: a lakásunk. Künn laktunk a Ferencvárosban, egy nyúlfarknyi mellékutcában, mely mindössze hét bérházból áll az egyik oldalon, és hét bérházból a másikon. Ez az utca arról nevezetes, hogy senki sem ismeri a nevét, még a ferencvárosiak sem. Valahányszor emlegettük, az emberek előbb fölfigyeltek - sokan még tölcseért is formáltak a fülük köré -, majd újra megkérdezték, milyen utca is az, és végül kijelentették, hogy fogalmuk sincs, merre van. Még a rendőr se tudta, aki a környéken posztolt. Ha valaki a mi utcánk iránt érdeklődött, akkor a rendőr elővette a kis gumiszalagos zsebkönyvét, lapozgatott benne, s csodálkozva állapította meg, hogy ott van a közelben, egy macskaugrásra. Azoknak, akik meglátogattak bennünket, hosszasan magyarázgattuk, hol kell leszállniok a villamosról, hol kell befordulniok jobbra, hol kell befordulniok rézsút balra, hogy eltaláljanak hozzánk. Pedig nem is afféle zugutca. Csak szürke és szegényes. Van neve, de még sincs neve. Nagyon nevetséges a neve. Nem is mondom meg neked. Isten tudja, még mindig szégyellem. Mennyire más az, mikor valaki így diktálja be lakáscímét: *Andrássy út*. Mennyire más az, drágám.

De mi nem emiatt szenvedtünk. Csak a lakás miatt. Nem volt az kicsiny - szó sincs róla -, nekünk kettőnknek éppen elegendő: két szoba s egy jókora konyha is, külön bejárattal. Más volt annak a hibája. Egy négyemeletes bérház szűk udvarára nézett, az első emeleti folyosó legvégén, a tűzfal töszomszédságában. Sötét volt. Nagyon sötét.

Északra feküdt, bár az uram folyton amellet kardoskodott, hogy nem is északra fekszik, csak északkeletre. No, mindegy. Rozoga kis ablakain sohase süttött be a nap.

Délután háromkor nálunk már öreg este volt, s nyári délből, amikor künn a járókelők fekete szemüveget viseltek, nálunk már leszállt az alkony. Az a kis világosság is, ami idetévedt, nyomban bepiskolódott, összekormosodott, megpókhálósodott. Állandóan égetni kellett volna a villanyt, ami költséges szenvedély. Egymást se láttuk, és azt se, hogy mit eszünk. Befőttjeim megpenészedtek. Aki belépett hozzánk, az egy kicsit elszomorodott, és csöndesebb lett. Csak mi őriztük meg elpusztíthatatlan humorunkat. Lakásunkat az *Örökös éj birodalmá-*nak kereszteltük el, s azon töprengtünk, nem cserélhetnők-e el - apróhirdetés útján - valami szembeteggel, akinek orvosi rendeletre kerülnie kell a fényt.

Annak idején, amikor egybekeltünk, hebehurgyán vettük ki. Akkor én huszonhat éves voltam, az uram harmincegy. Ebben az időben - a háború utolsó éve volt - nemigen válogathattunk. Örültünk ennek a kriptának is, „átmenetileg”. Tudniillik már az első napokban hangsúlyoztuk, hogy csak átmenetileg lakunk itt, csak „egyelőre”, amíg oly lakás nem akad, mely megfelelő részint igényünknek, részint pénztárcánknak. Közben vártuk a jobb időket.

Ezek nemigen jelentkeztek. Sőt - amint tudod - a viszonyok egyre rosszabbodtak. Mi azonban, mint a hősök, nem tettünk le arról a reménységünkről, hogy legelső alkatommal kiköltözzünk ebből a vakondokodúból, s egy szerény, de kedves, világos lakást bérlünk valahol, lehetőleg Budán. Vagyis nem törődtünk bele sorsunkba. Küzdöttünk ellene, legalább gondolatban. Csak elveink fönntartásával maradtunk itt, mint futóvendégek.

Mindig azt éreztük, hogy utoljára fizetünk házbért, s a következő negyedben már máshol ütjük föl a sátorfánkat. Ez a tervünk évről évre halasztódott. Előbb a lakásínség miatt. Később az „infláció” és „defláció” miatt. Majd egyéb ínségek miatt. Szerencsére minket nem „építettek le”. Az uram naponta kilenc órát dolgozott a bankban, sőt - jó körülmények között - túlórázhatott is. Én is dolgoztam, amit tudtam. Kalapokat, lámpaernyőket készítettem, zekéket hímeztem. De így se futotta a költözködésre. Elhatároztuk, hogy még jobban összehúzódkunk. Mit mosolyogsz, szívem? Mindig, mindenkinek lehet még jobban takarékoskodni. Nézd, például az uram cigarettázott. Húsz cigarettát szívott el egy nap. Rosszat tett a szívének, és lemondott róla. Ez nem jelentéktelen összeg. Minek a feketekávé? Minek fölvonón járni az egyleti fogorvoshoz, aki a negyedik emeleten lakik? Minek két villanykörtét égetni egyszerre, a divat után futni, kapupénzt fizetni, ha tíz előtt is hazatérhetünk? Ezer és ezer ilyen apróság. Kis dolgok - elismerem -, de akik boldogulnak, ilyen semmiségekkel szerzik vagyonukat.

Számításunk be is vált. Tíz év alatt összekuporgattunk valamicske pénzt. Sajnos, akkor is közbejött valami. Általában mindig „közbejön” valami. Két évvel ezelőtt meghalt szegény ipam. Tavaly engem kellett operálni, gennyes vakbélgyulladás miatt. A költözködés öszről téltre tolódott, télről tavaszra. Nyáron meg az uramtól loptak el hetvennégy pengőt az uszodában.

Most végre megvalósítottuk tervünket. Új lakásba költözködtünk. Gyönyörű lakás. Olyan, amint elképzeltük. Napos, világos, barátságos, utcai, a budai hegyekre néz, s délnek fekszik, délnek. Nagy ablakokkal. Akkora ablakai vannak, mint az ajtók. Már reggel zuhog rajtuk a verőfény, s mi estig lubickolhatunk benne. Eleinte enni se tudtunk, annyira örültünk neki, csak szaladgáltunk, ide-oda, a két szobában, mint két bolond. Nem hittük, hogy ilyen szép is lehet az élet.

Hetekig takarítottam, rendezkedtem. Ilyen költözködések után mindig akad egy kép, melyet még föl kell lógatni, egy rongyos függöny, melyet még össze kell aggatni. Múltkor délből aztán elkészültem. Egyedül gyönyörködtem a tiszta, szép lakásban. Odaálltam a tükör elé. Eddig bele se pillanthattam, hiszen csak sűrögtem-forogtam, nyakig a piszokban. Most néztem meg magam először. Megijedtem.

Jaj, de ráncos voltam, jaj, de csúnya. Mennyi ősz haj szálam van. Nem csoda, szívem. Áprilisban már harmincnyolc leszek.

Amikor abba a sötét lyukba kerültem, huszonhat éves voltam. Tizenkét évig tartott, amíg ide érkeztem.

Ott nemigen nézegethettem magam a tükörben. Időm se volt sok.

Itt se igen nézegetem majd magam. Nem lesz hozzá kedvem. Túlságosan világos van. Túlságosan ragyog a tükör. Próbáltam áttenni, ebbe-abba a sarokba. De az se használt. Csupa ránc a szemem alja. Megöregedtem. Te, akkor délben úgy elszomorodtam. Visszavágyakoztam a régi lakásba. Lásd, milyen az ember. Még a szerencséjének se tud egészen örülni.

Az ebédnél elmeséltem ezt az uramnak. „Hja, fiam”, szólt mosolyogva, semmi sem fenékig tejföl. Rám nézett tűnődve és nagy szeretettel. Erre én elkacagtam magam. Szokásom szerint így feleltem neki: *Nincsen rózsza tövis nélkül.*

Mert mi, kérlek, mindig ilyen böles számárságokkal szórakoztatjuk egymást.

Ebben - mint említettem - felülmúlhatatlanok vagyunk...

1930

.oOo.